

Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541*

*Pál Fodor***

Bu çalışma, Macar tarihi araştırmalarında genellikle Mohaç tartışması olarak bilinen bahsin bir parçasını oluşturmaktadır ve 1541 senesinde Macaristan'ın oldukça geniş bir kısmının fethine yol açan siyasi ihtiras ve taktiklerin resmini temin etmeyi – mümkün olduğunca Osmanlı kaynaklarına dayanarak – amaçlamaktadır. Konu tarihçiliğine kısa bir bakış, Osmanlıların Macaristan'a yönelik politikası hakkında öne sürülen yeni görüşlerin çoğunlukla önceden varolan fikirlerin etkisi altında şekillendiğini gösterecektir. Bu yazı, Osmanlı İmparatorluğu'nun başlangıçtan, özellikle de Süleyman devrinden itibaren Macaristan'ı kesinlikle fethetmek istediği fikrini savunanlara katılmaktadır. Osmanlıların Macaristan'daki mütemadi geri çekilişleri ve verdikleri şaşırtıcı tavizler, ilk fetihlerden beri kullandıkları meşhur adım adım veya tedrici genişleme yöntemi ile izah edilebilir. Osmanlı yayılmasının temel sebepleri, Osmanlı toplumsal dinamikleri, siyasi sistemin iç ilişkileri, siyasi geleneklerin ve imparatorluğun olağanüstü bir güce sahip olduğu inancının bileşik bir sonucu olarak telakki edilebilir. Bâbü'ali'nin dahi üstesinden gelemediği bir baskıyı temsil eden bu özellikler ileride aydınlatılacaktır.

Bunlara ek olarak, 1520'den başlayarak 1530'ların sonuna kadar geçen dönemde Macaristan'daki Osmanlı siyasetinin yapısı ve bu siyasetin en önemli vecheleri üzerinde durulacaktır. Süleyman'ın tahta geçişiyle, devletin içinde bulunduğu vaziyet ve siyasi seçkinlerin arzuları, Osmanlı askeri gücünü batıya yönelmeye sevk etti ve hatta zorladı. Yeni hükümdar 1521 yılında, yalnızca sınır komşusu olduğu için, Macaristan'a karşı bir sefere çıktı. "Barış" maksatlı bir elçi gönderilmesi siyasi bir oyundan ibaretti. Aslında 1521 seferinin amacı,

* Elinizdeki çalışma Ocak 1989 tarihinde yazımını tamamladığım *Magyarország és a török hódítás* (Budapeşte 1991) isimli bir Macar tarihi çalışmasının kısaltılmış nüshasıdır.

** Çeviren: Özgür Kolçak, İ.Ü. S.B.E., Tarih Anabilim Dalı, Y. Lisans Öğrencisi. Bu makale *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* XLV (2-3) (1991) 271-345'te yayımlanan "Ottoman Policy Towards Hungary, 1520-1541" adlı makalenin çevirisi olup, tercüme edilen metin, Sayın Pál Fodor tarafından gözden geçirilmiş ve yazar, Türkçe tercüme bazı eklemelerde bulunmuştur.

Macarlar'ı yenerek Budin'i ele geçirmektir. Ancak genç padişahın askeri meziyetlerinin henüz yeterince gelişmemiş olması, seferin gayesine ulaşmasını engelledi. Bâbü'âli 1524 yılında Macarlarla barış yapma niyetinde değildi. Aksine yeni bir saldırı için titiz hazırlık faaliyetleri yürütülmekteydi. 1526 Mohaç zaferi ve Habsburgların zuhuru, o güne kadar geleneksel olarak teşekkül eden Osmanlı stratejisini değiştirerek yeni bir anlayış doğurdu. Süleyman'ın bütün hükümlerlik dönemini kapsayacak bu yeni bakış açısına göre, Macaristan'ın fethi ve "massedilmesi", Habsburgların başkenti Viyana'nın alınmasıyla taçlandırılmıyordu. İlk teşebbüslerin başarısızlığa uğraması (1529 ve 1532 yıllarında), János [John] Szapolyai'nin – Osmanlı idaresi tarafından geçici olması tasarlanan – hakimiyetini 1530'ların ortalarına kadar korumasına yol açtı. Aynı zamanda, bu yıllarda bazı Osmanlı yöneticileri arasında, muhtemel bir *in statum* Macar vassallığının, Macaristan'ın doğrudan ilhak edilmesinden daha pahalıya mal olabileceği sezgisi tekemmül etti. Budin'i alma kararının ardında şu iki düşünceyi dengeleme arzusu var gibi görünmektedir: Viyana'yı fethetmek yoluyla tüm ülkeye hakim olmak ve vassal bir Macaristan'ı beslemekten doğan aşırı maliyeti en aza indirmek.

Bu çalışma tam olarak bu meseleye, yani 1541 senesi hadiselerine ve aynı devirde Osmanlı hükümetinin yöneldiği hedeflere bir nebze olsun ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu yıldaki savaşın harp stratejisini ihtiva ettiği değerlendirilmesinde bulunulabilecek yeni bir Osmanlı belgesinin ortaya çıkması, meseleyi aydınlatma fırsatını doğurdu. Bu belge çağdaş Macar kaynaklarının temin ettiği sonuçlarla mukayese edilerek kullanıldığında, Bâbü'âli'nin maksatlarını gösteren daha güvenilir bir resme ulaşmak mümkündür. Burada bir özet verilmiştir.

Sultan daha Budin'e varmadan, Macaristan'ın Szapolyai ve taraftarlarına ait olan bölgelerinin tasarrufunu üstüne almaya karar vermişti. Bu sefer, ne basit bir kurtarma operasyonu, ne de Osmanlılar'ı nihai hedeflerine taşıyan bir harekattı. Aksine ileride girişilecek hamlelerin ilk basamağı olarak düşünülmüştü. Birçok alamet ve hadisenin gösterdiği gibi, Osmanlı yönetimi ve askeri zümresi, Budin'in 1541 yılında işgal edilmesinden sonra 1529-1532 yıllarının siyasetine, yani "Viyana Kralı" ile doğrudan ilgilenme politikasına dönüş yaptılar. Her şeye rağmen Osmanlı yöneticileri, Macaristan'ın karışık iç yapısını değerlendirerek, silsileyi şu şekilde değiştirdiler: İlk olarak Macar siyasi sahnesinin en zayıf unsurunun işini bitirecekler, yeni zabtedilen mintikaların kaynaklarını ve müstahkem mevkiilerini Osmanlı kuvvetlerinin

emrine vererek esas düşman Kral Ferdinand'a saldırbileceklerdi. Sultan öncelikle Erdel'i fethederek Macar önderlerini yakalamayı istemekteydi. Ancak Budin'deki ikameti esnasında bu plandan vazgeçti. Bunun yerine, Viyana'ya dair planını gerçekleştirene dek, doğu Macaristan'ı *sancak* olarak Papaz György Martinuzzi ve Péter Petrovics'e verdi. Bununla birlikte ana cephede bir kez daha başarısızlığa uğradı ve aşkar siyasi-askeri zorunluluklardan ötürü Erdel'e bağımsızlık yolu açıldı. Görünüşe bakılırsa, Süleyman kendi kuvvetini ve Orta-Avrupa güç dengesini yanlış hesaplayıp, 1520-1541 seneleri arasında Macaristan'da doğru taktikleri seçemediğinden kendi saltanatı öncesinde veya sonrasında bir daha hiç doğmayacak bir fırsatı tepmiş oldu. Sonuç olarak, eğer doğru tercihler yapılsaydı, Macaristan'daki Osmanlı fetihleri için bu denli ağır bedeller ödemek zorunda kalınmayacaktı.

I.

1541 sonbaharında Sultan Süleyman Budin'den, Orta Anadolu'da bulunan sadrazamı Süleyman Paşa'ya Macaristan seferinin hedef ve neticelerini hülasa eden bir *fethname* gönderdi. *Fethnamede* şöyle deniyordu: "Ehl-i murâd-ı hümayünüm Budin tahtını Dârü'l-İslâm idüp memâlik-i Üngürüs şimşir-i zafer-me'nüsum ile zabt olunmak idi. ... Budin şehri tevâbi' ve levâhik ve muzâfât-ı ekâlîmi ile feth ü teshir eyledüm muazzam kiliselerini cevâmî-i ehl-i imân idüp cumhûr-ı guzât-ı mülk-sitân ile Cum'a namâzı kılınup ism-i saâdet-ressime hutbe okundu. ... Arâzi-i Üngürüs tamâm kal'eleri ve cümle-i muzâfât-ı mülhakâtıyla ve reâyâ vü berâyâsı sair memâlik-i mahrûse munzamm kılınup kadılar ve dizdârlar ve müstahfızlar nasb olunup hıfz u hırâset için kitâsitândan bir mikdâr asker-i firûz-baht ifrâz olunup düstûr-ı Âsâf-şuûr vezirim Süleyman Paşa ta'yîn olundu."¹

Elbette muzaffer hükümdar, sözlerinin hepsinin gerçeği yansıtmadığının bütünüyle bilincindeydi. Budin ve mülhakatının zabtı, tüm Macaristan'ın ele geçirildiği anlamına gelmiyordu. Cümlelerinden bir tanesi, bu anlamda yapılacak henüz çok işin olduğunu ima etmektedir: "İnşâllahürrahîm ankarîbü'z-zamân zılâl-ı râyât-ı feth-i âyâtım ile ol cânibler müstes'id olur."²

¹ Feridün Ahmed Beg, *Münşe'âtü's-selâtin*, I, İstanbul 1274/1857, s. 553-554. Macarca: Thury, József, *Török történetirök* [Türk tarihçileri], I, Budapeşte 1893, s. 395.

² Feridün, a.g.e., s. 554; Thury, J., a.g.e., s. 195.

Üstelik bu işgalin, tek bir seferin sonucu olmadığını belirtmeyi de unutmuştu. 1521'den başlayarak, sultanın Macaristan'ın çeşitli bölümlerini nüfuz sahasına dahil ettiği, hem Osmanlı İmparatorluğu'nda hem de Avrupa'da iyice bilinmekteydi. (Kral Ferdinand'a göre, 1527 yılında Sultan Süleyman Macaristan'ın çeyreğine sahipti.³) Bununla birlikte, sultan ilk defa Macaristan üzerinde hak iddia etmiyordu. 1526'tan sonra, özellikle 1530'lu yıllarda, sultanın yalnızca zabtettiği bölgelerde değil, bütün Macaristan mülkü üzerinde hak talep ettiği bütün Avrupa saraylarınca biliniyordu. Buna rağmen, 1541 senesinin faaliyetleri; ülkenin başkenti ve merkezi bölgelerinde doğrudan Osmanlı idaresinin tesisi, Budin'in fethini geri döndürülemez biçimde meşrulaştıran Cuma hutbesinin padişah adına okunması daha öncekilerden nitelik olarak farklıydı. Bu eylemler, Macaristan'ı gevşek bağlarla Osmanlı İmparatorluğu'na tabi tutan ilk siyasetten, doğrudan ilhak ve entegrasyonu amaçlayan başka bir siyasete kökten dönüşe işaret ediyordu. 1541 yılı bu anlamda sadece Macarlar için değil, aynı zamanda Osmanlılar için de bir dönüm noktası oluşturmuştur.

Gerçekten bu kökten bir değişiklik miydi, yoksa 1521 ve 1526'daki Osmanlı zaferlerinin mantıklı ve öngörülebilir sonuçları mı? Bu konu akademisyenler arasında her zaman bir ihtilaf sebebi olageldi. Müteakip meselelerden tahmin edilebileceği üzere, Süleyman güttüğü siyasetin yorumlanmasında kullanılabilir bazı karineler sundu. Bu ipuçlarından biri sembolik, ama kesindir: Süleyman'ın, yeniçerilerini Macaristan'ın başkentini fethetmeleri için tam da 29 Ağustos'ta, Mohaç zaferinin 15. yıldönümünde (ve Belgrad'daki zaferin 20. yıldönümünde) yollaması tesadüf değildi. Bu, fethin Mohaç'ın doğrudan sonucu olduğu ve 1526'dan beri yaşanan askeri ve siyasi çatışmalara son vermeyi amaçladığını belirtmenin sembolik biçimiydi. Süleyman mezkur *fethnamesinde*, bundan önce takip ettiği Macaristan siyasetinin üzerine eğilirken ise, açık bilgiler vermek yerine devrin uzmanlarının zihnini karıştıran müphem ifadeler kullanmaktadır. Şöyle yazmıştı: "Sâbikâ inâyet-i hazret-i Vâhibü'l-âmâl karîn-hâl olup şimşir-i zafernevâl ile feth itdüğüm Üngürüs vilâyetinin dârü'l-mülkü olan Budin tahtı ki ol zamânda memâlik-i İslâmiyye'den ba'id ve zabtı asîr olup Yanoş Kırâl harâcı iltizâm itmeğîn mezîd-i âtîfetimden Üngürüs kırallığı mezbûra tevcîh olunup

anın vefâtından sonra oğlu İstefan Kırâl'a inâyet eylemişidim."⁴ Eğer bu ifade 1541 yılının hedefleri hakkındaki yukarıda iktibas edilen cümlelerin ardına yerleştirilirse, tek bir anlam çıkarılabilir; Süleyman'ın başlangıçtan beri Macaristan'ı ilhak etmeyi tasarladığı. Belirli sorunlar nedeniyle hedeflerini gerçekleştirmeyi ertelemek mecburiyetinde kalsa da, neticede 1541 senesinde planını gerçekleştirdi (engeller ortadan kaldırıldığında). Aynı zamanda, belgeyi incelemeye devam edersek, Kral Ferdinand'ın Macaristan'a müdahalesi ve Budin'in Almanlar tarafından kuşatılmasının, sultanı bölgeye asker konuşlandırmaya ve daha sonra bizzat kendi riyasetinde bir sefer tertip etmeye mecbur bıraktığını iddia eden ifadelere rastlarız. Eğer bu satırları vesikanın genel muhtevası bağlamında değerlendirecek, padişahın Habsburg tehdidini karşılamak için Macaristan'ı zabt etmek zorunluluğunda olduğu iddiasını inandırıcı hale gelir.

Süleyman'ın izlediği siyaset ve çelişkili beyanları, hareket ve kararlarının izahında araştırmacılara yardım etmez. Bu nedenle, bu konuda, tarihi araştırmalarda birbirine tam olarak zıt düşen bakış açılarıyla karşılaşmak şaşırtıcı değildir. Bu tür fikirler, esas itibarıyla yukarıdaki belgenin ihtiva ettiği iki ayrı kutup etrafında yoğunlaşmaktadır. Akademisyenlerin bir kısmı, Süleyman'ın başlangıçta Macaristan'ı fethetmeyi değil, Eflak ve Boğdan örneğindeki vassallık statüsünü vermeyi istediğini, ancak daha sonra gelişen olayların onu, ilk telakkisini değiştirmeye zorladığını iddia ederler. Bu fikirde olanların ekseriyeti, 1526 sonrasının siyasi ve askeri hadiselerini – defalarca Budin'in zabtedilmesi ve geri verilmesi, János'un Macar krallığının tanınması – temel bazı nedenlere atfederek anlamlı süreçler olarak değerlendirirler. Mesela Ferenc Salamon, Osmanlıların Macaristan'da doğrudan bir yönetim tesis etmeyi istemediklerini, çünkü yeterli sayıda Türk göçmen ve yerli nüfusun İslamiyet'i kabul etme istekliliği gibi temel bazı koşulların burada bulunmadığı fikrini ileri sürdü. Macaristan'ın rolü imparatorluğun Balkan topraklarını korumaktan ibaret olacaktı.⁵ József Thury bu düşüncenin ilk kısmını benimserken⁶, Mihály Horváth, Salamon'un tezinin ikinci bölümüne katılmaktadır.⁷ László Bárdossy,

⁴ Feridûn, a.g.e. s. 551; Thury, J., a.g.e. s. 392.

⁵ Salamon, Ferenc, *Magyarország a török hódítás korában* [Türk fethi devrinde Macaristan], Budapeşte 1886, s. 81-82.

⁶ Thury, József, "A török hódítás kezdete Magyarországon" [Macaristan'da Türk fethinin başlangıcı], *Szépművészeti Műhely* 27 (1893), s. 567.

⁷ Horváth, Mihály, *Utiyaszénich Fráter György (Martinuzzi bibornok) élete* [Kardinal George Martinuzzi'nin hayatı], Peşte 1872, s. 19.

³ Szalay, László, *Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI-ik századból* [16. yy.da Macar milleti tarihi üzerine bazı bilgiler], Peşte 1859, s. 21.

mükemmel çalışmasında özenle hazırlanmış başka bir hipotez ortaya attı. Osmanlıların Macaristan'a yönelik "kayıtsız" siyasetini, Osmanlı İmparatorluğu'nun bilinçli olarak Asyalı bir kuvvet olarak kalması ve Avrupa sahnesindeki savaşları ikincil önemde kabul etmesi keyfiyetine yordu. Her halükârda Avrupa fetihleri, düşman bölgelerinin ana üslerden fersahlarca uzak olmaları gerçeğiyle tahdit edilmişti.⁸ Béla Iványi, Süleyman'ın kendisine esas hasım olarak Habsburglu Ferdinand'ı gördüğü düşüncesini öne sürdü. Süleyman Macaristan'a boyun eğdirmek veya Macaristan'ı topraklarına katmak değil, bir geçiş sahası olarak kullanmak istiyordu.⁹ Önceki düşünceleri kendi fikirleriyle meczeden Géza Perjés, Macaristan'ı bir vassal devlet *ad absurdum* olarak belirleyen temel kanıya vurgu yapan yeni bir teklif ortaya attı (kendini Macaristan'da müdafaa eden Osmanlı İmparatorluğu). Perjés, Osmanlı hükümetinin fevkalade akılcı bir tutumu olduğu, stratejik menfaatlerini ve gücünün sınırlarını hesapladığı faraziyesinden yola çıktı. Sonuç olarak, Macaristan'ı fethetme niyetinde değillerdi ve buna güçleri yetmeyecekti. İktisadi çıkarlarının kendilerini Akdeniz'e bağladığının farkındaydılar ve Macaristan, Osmanlı ordusunun etkin bir şekilde hareket edebileceği sınırların ötesinde kalıyordu. Böyle bir bölgenin sürekli işgal altında tutulması devasa bir mali kayıpla neticelenecekti. "Harekât çapı"nın (*actio radius*) ve bundan kaynaklanan sorunların kabulü ile birlikte, büyüyen Habsburg tehdidi, Süleyman'ı, Macaristan'ı Habsburglar'a karşı tampon bir devlet olarak kullanmaya zorladı. Bu sebeple defalarca, Macarlar'a ittifak kurmayı teklif etti. Türk yanlısı bir siyaset izlemeleri ve Habsburg taraftarı bir kral seçmeyi reddetmeleri şartıyla, ülkenin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne saygı göstereceğini duyurdu. Macar liderler bu teklifi tekrar tekrar reddettikçe, Süleyman'ın giriştiği askeri seferlerin hakiki amacı, Macaristan'ı bu rolü kabul etmeye zorlamak halini aldı. Sonuç olarak Süleyman'ı asıl planını terkederek Budin'i ilhaka zorlayan esas şey, "ordunun harekât çapının sınırlılığı" idi.¹⁰ H.

⁸ Bárdossy, László, *Magyar politika a mohácsi vész után* [Mohaç Yenilgisi'nden sonra Macar politikaları], Budapeşte 1943, s. 13; karş. z.e., s. 93.

⁹ Iványi, Béla, "Buda és Pest sorsdöntő évei" [Buda ve Peşte için hayati yıllar], *Tanulmányok Budapest Múltjából* [Budapeşte tarihi üzerine çalışmalar] IX, Budapeşte 1941, s. 32-34.

¹⁰ Géza Perjés fikirlerini ilk olarak *Az országtól szélre vetett ország* [Anayoldan sapmış bir ülke] (1975'te Budapeşte'de kitap halinde basıldı, *Gyorsuló idő* serisi içinde.) isimli çalışmasında ve daha ayrıntılı olarak *Mohács* (Budapeşte 1979) adlı kitabında açıkladı. Her ne kadar yeni tezler ihtiva etmese de, Géza Perjés tarafından Osmanlı siyasetinin akılcılığına dair teferruatlı ve yakın tarihli bir çalışma, "Szulejmán koncepciója és Erdély" [Süleyman'ın kavrayışı ve Erdel], *Tanulmányok Erdély történetéről* [Erdel tarihi hakkında çalışmalar], Debrecen'deki profesyonel konferans, 9-10 Ekim 1987, ed. István Rácz, Debrecen 1988, s. 84-91. de mevcuttur. – Géza Perjés'in yazıları Macaristan'da bolca tartışmaya yol açarken, yurtdışında da yankı buldu. Örneğin Türkiye'de, İsmail Soysal, benzer fikirleri savunduğu

İnalçık ve daha yakın tarihli olmak üzere M. Berindei ve G. Veinstein'ı da kapsayan Macaristan dışından birçok akademisyenin de, bu devrin siyasi vakalarını tahlil ederken, Süleyman'ın aslen Macaristan'ı vassal bir devlete dönüştürmeyi planladığı neticesine vardıklarını ayrıca belirtmek gerekir.¹¹

Öte taraftan, diğer araştırmacılar Macaristan'ın fethedilmesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun açık hedeflerinden birisi olduğunu ve bunun tahakkuk edişinin gecikmesinin taktik nedenlerle izah edilebileceğini öne sürdüler. Ignác Acsády'nin tespit ettiği gibi, ilk zaferleri izleyen ihtiyatlı adımlar ve dostane jestler, aslen Macaristan'ı "adım adım, tedricen ve risk almadan" ilhak etmeye yönelik bir politikanın parçalarıydılar.¹² János Szapolyai ile kurulan ittifak da dahil olmak üzere yapılan tüm hamleler, Süleyman'ın ileride, istediği ve başarıyı umabileceği an ve şekilde, Macaristan'ı ilhak etmesini sağlayacak vasıtalardan ibaretti.¹³ Ferenc Szakály bu görüşü paylaşmaktadır. Ona göre Osmanlılar, daha evvelden Balkan devletleri örneğinde yaptıkları gibi, Macaristan'da da önceden sınanmış tedrici fetih yöntemini tatbik ettiler. Bir asırdan daha uzun süren ilk safha, memleketi "yumuşatmayı" hedeflemişti ve

makalesinde, yazarın yansız tutumunu, becerisini ve fikirlerini tanıttı. ("Mohaç Sonrası Türk-Macar Siyasal İlişkileri Üzerinde Macar Tarihçisi Géza Perjés'in Bir Değerlendirmesi", *Bulleten* 40 (1976), s. 127-139.) *Mohács* isimli kitabının muhtasar bir versiyonu kısa bir süre önce Türkçe olarak yayımlandı. (*Mohaç Meydan Muharebesi*, çeviren, özetleyen ve tanıtan Şerif Bağtav, Ankara 1988.) Kimi Batı Avrupalı akademisyenler üzerindeki tesiri aşikardır. (mesela Gilles Veinstein için, şu tebliğine bakınız: "La politique hongroise de Sultan Süleyman et d'Ibrahim pacha à travers deux lettres de 1534 au roi Sigismund de Pologne", 1986 yılında Budapeşte'de ve Pécs'teki CIEPO konferansında sunulmuştur.) Bununla birlikte, yurtdışında, yazarın Macaristan'daki meslektaşları tarafından kaynaklara sistematik olmayan yaklaşımı ve müphem, tutarsız önkabulleri nedeniyle eleştirildiği hemen hemen hiç bilinmemektedir. Böylece, yabancı akademisyenler Perjés'in tezindeki şu temel çelişkiye işaret edemediler: Siyasi bir yapının avantajlarını vurguladı (ve Macar idarecileri bu yapıyı reddettikleri için mahkum etti), ama bizzat kendisinin gerçekliği olmadığını kanıtladığı bir siyasi yapının. (Bu gözlem Gábor Barta tarafından formüle edilmiştir, 16. dîpnotta iktibas edilen bölümlere bakınız.)

¹¹ İnalçık, Hail, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600*, Londra 1973, s. 35. (İnalçık, uzak ve yabancı bir memlekette doğrudan bir yönetim tesis etmenin, güç ve aşırı masraflı olacağından hareket etmektedir. Bununla bağlantılı olarak Gyula Rácz, vassallığın Türk menfaatleri açısından daha uygun olduğunu iddia etti, çünkü doğrudan bir fetihden ancak çok az bir kazanç umulabilirdi; "A Habsburg-birodalom politikai és katonai törekvései Magyarországon Mohács időszakában" [Mohaç zamanında Habsburg İmparatorluğu'nun Macaristan'daki siyasi ve askeri beklentileri], *Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulójára alkalmából* [Mohaç Savaşı'nın 450. yıldönümü münasebetiyle araştırmalar], ed. Lajos Ruzsás ve Ferenc Szakály, Budapeşte 1986, s. 148.) – Berindei, Mihnea-Veinstein, Gilles, *L'Empire ottoman et les pays roumains 1544-1545. Étude et documents*, Paris-Cambridge 1987, s. 27 vd. (Documents et recherches sur le monde byzantin, neohellenique et balkanique, 14.) Osmanlıların daha sonraki Macaristan hakimiyeti yıllarında ortaya çıkan bütçe açığı, Gyula Káldy-Nagy'e, Osmanlı yöneticilerinin bu durumu önceden tahmin ettiği ve bu sebeple başlangıçta Macaristan'ı ilhak etmeye gönülsüz oldukları fikrini verdi. (*Szulejmán*, Budapeşte 1974, s. 170, 178.)

¹² Acsády, Ignác, *Magyarország három részre osztásának története 1526-1608* [Macaristan'ın üç parçaya bölünmesi], Budapeşte 1897, s. 70. (A Magyar nemzet története [Macar milletinin tarihi] V.)

¹³ A.e.

1526 yılında sona erdi. İkinci safhada ise Osmanlılar, kesin sonuçlu bir savaşı kışkırtarak Macar Krallığı'nın mukavemetini bütünüyle kırdılar. Üçüncü safhada alınan tedbirler kısmen – şimdi ancak gevşek olarak – ülke üzerinde denetim sağlamak, kısmen de bölgeyi muahhar ve nihai fetihe hazırlamak için alındı. Macaristan'ın güney bölgelerinin, yani Sirem'in (Szerémség/Syrmium) işgali, Macaristan'ı son ana savunma hattından mahrum bıraktığı için ayrı bir ehemmiyete sahipti. Böylelikle Osmanlılar, sonradan Peşte ve Székesfehérvár'a naklettikleri garnizonlarla birlikte Macar başkentini kolayca denetleyebilecekleri ve Türk siyasetine tabi kuvvetleri kollayıp etkili bir caydırıcılık yaratabilecekleri bir üs edindiler. Osmanlı idarecileri, bu kuvvetlerin başı olan János Szapolyai'nin, Macaristan üzerindeki emellerini meşrulaştırmasını (veya gizlemesini) istiyorlardı. Onu seçmişlerdi, çünkü Osmanlı yardımı olmaksızın gücünü idame ettirmesinin mümkün olmadığını biliyorlardı. Bununla birlikte, Macar toplumunu böleceğini ve Türk hakimiyeti fikrini yayacağını umdukları diğer Türk taraftarı asillerin (örneğin Péter Perényi ve István Mayláth) tutkularını da körüklüyorlardı. Lodovico Gritti'nin Macaristan'daki faaliyeti (1529-1534), Bâbüâli'nin, padişahın uzun süredir müdahale etmeye çabaladığı Macar dahili münasebetleri üzerindeki denetimini sıkılaştırma teşebbüsü olarak görülmelidir. Buna rağmen, Osmanlı yönetiminin Balkanlar'dakilerden çok daha fazla gelişmiş olan Macar toplumunun herhangi bir dilimini kazanmak için giriştiği tüm çabalar akamete uğradı. Bu nedenle, 1541'den itibaren Macaristan'da tesis edilen Osmanlı hükümlerinin güvenileceği yerli unsurlar hemen hemen hiç olmadı. Ferenc Szakály'nin hipotezine göre, Osmanlı yöneticileri 1529 ve 1532 yıllarında Viyana'ya karşı giriştikleri seferlerle, Macaristan'ı etkisiz hale getirmek istediler.¹⁴

Domokos Kosáry¹⁵, Gábor Barta¹⁶ ve András Kubinyi'nin¹⁷ bakış açıları, Szakály'ninkilerle oldukça benzeşmektedir. Kosáry, Osmanlı

İmparatorluğu'nun Macaristan'daki yayılmacı siyasetine vurguda bulunurken, András Kubinyi buna Türklerin saldırgan tutumuna delil oluşturacak bir takım olgular ekledi. Macaristan haricindeki literatür içinde Cr. Feneşan, son zamanlarda tedrici strateji mefhumunu destekleyecek yeni kanıtlar sundu.¹⁸

Birçok akademisyen, burada paylaşıldığı gibi, birbirine tamamen ters bakış açılarının doğmasının esas nedeninin Osmanlı tarafı hakkındaki malumatın sınırlılığı olduğunu belirtmişlerdir. Bir taraftaki belge kesafeti, Avrupalı hükümdar ve siyasetçilerin maksat ve ihtiraslarına dair derin bir kavrayış sunarken, diğer taraftan Osmanlı siyasetinin güdüleyici güçleri ve hakiki planları hakkında ancak tahmin yürütülebilmektedir. Avrupalıların Bâbüâli'de yaptıkları müzakerelere ait rapor ve pusulalar kullanışlı ve vazgeçilemez bilgiler temin etmelerine rağmen, Osmanlı liderlerinin anlayışlarını mevsuken ifşa eden kaynakların yerini tutamaz. Fakat bu tür vesikalar sayıca azdır, veya en azından azı basılmıştır. Osmanlı materyallerinin çoğalmasa, Macar tarihçiliğinin çok ihtilafli mevzuu Mohaç devri araştırmalarına yeni bir ivme kazandırabilir. Bu yüzden bugüne değin bilinmeyen bazı belgeler burada tanıtılmış ve bir kısmı da neşredilmiştir. Diğer taraftan henüz çözümlenmemiş belgeler, Macaristan ile alakalı, hususiyile Osmanlı hükümetinin 1541 yılındaki tavrı ile ilgili aydınlatıcı bilgiler bulmak umuduyla tetkik edilmiştir. Hemen belirtmelidir ki, burada öne sürülecek yargılar, yukarıda altı çizilen, sultan ve danışmanlarının tedrici yöntemlerin yardımıyla Macaristan'ı imparatorluğa ilhak etmek istediğini savunan ikinci grubu desteklemektedir. Yazının esas konusu üzerinde yoğunlaşmadan evvel,

¹⁴ Szakály, Ferenc, *A mohácsi csata* [Mohaç savaşı], Budapeşte 1975, s. 123-124; a.g.m., *Vesztohely az út porában. Gritti Magyarországon 1529-1534*. [Yolun tozunda daracağı. Gritti Macaristan'da 1529-1534.], Budapeşte 1986, s. 109-147. Tedrici fetih kavramı ilk olarak Halil İnalçık tarafından formüle edilmiştir. Bk.: "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica* 2 (1954), s. 103-129.

¹⁵ Kosáry, Domokos, *Magyar külpolitika Mohács előtt* [Mohaç'tan önce Macar dış siyaseti], Budapeşte 1978, s. 65-68, karşı. s. 184-185; n. 103; a.g.m., "Módszertan vagy búvészkedés?" [Metodoloji mi büyü mü?], *Valóság* 21. 10 (1978), s. 94-96.

¹⁶ Barta, Gábor, "Az országot szélre vetett vita" [Anayoldan saptmış bir tartışma], *Magyar Tudomány* 97 (25). 2 (1980), s. 113-121; a.g.m., *Magyar Tudomány* 87 (25). 8-9 (1980) s. 635-639; a.g.m., *A Sztambulba vezető út* [İstanbul'a giden yol] (1526-1528), Budapeşte 1983, s. 80-81, 86, 220; n. 91.

¹⁷ Kubinyi, András, "A mohácsi csata és előzményei" [Mohaç savaşı ve öncesi], *Századok* 115. 1 (1981), s. 66-107, özellikle 90.

¹⁸ Feneşan, Cristina, "Începutul dominației otomane asupra Banatului la 1541", *Revista Arhivelor* 64. 49. 1 (1987), s. 38-45. – József Matuz'un konuya bakışı diğerlerininkinden bütünüyle farklıdır. O, Süleyman'ın adınımlarını siyasi hukuk terimleri ile açıkladı. Macaristan'ın 1526 veya 1529'dan itibaren, hukuki anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olduğunu iddia etmektedir. Süleyman'ın 1541 senesinde yaptığı, bu kaideyi hayata geçirmek olmuştur; bk.: "Der Verzicht Süleymans des Prächtingen auf die Annexion Ungarns", *Ungarn Jahrbuch* 6. 1974-1975 (1976), s. 38-46. Burada iki düşüncemi belirtme izin verin. 1. 1526'dan sonra Süleyman ve vezirlerinin Macaristan'ın kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri doğrudur, ancak en azından Avrupalılara hitap ederken genellikle "kılıç hakkı" veya "savaş hukuku"na atıfta bulunmuşlardır, İslam hukukuna değil. 2. Buna bütünüyle uygun olarak, Cuma merasimi ve *hutbe* okunmasıyla İslami şer'i hukuk açısından, Budin'in nihai ilhaki 1541 yılında gerçekleşti. Cuma hutbesinin Osmanlılar'ın gözünde fetihleri değiştirilemez ve meşru kıldığı için, sadece Türkler değil, Macarlar tarafından da kabul edildiğini kanıtlamak için birçok örnek verilebilir. (örn. bk.: Budin'in düşmesiyle alakalı olarak, *Verancsics Antal – összes munkái. I. Történelmi dolgozatok deák nyelven* [Antal Verancsics'in bütün eserleri. Latince tarihi çalışmalar.], ed. László Szalay, Peşte 1857, s. 222: *Ferunt hoc genti sacrificium esse, idque ea lege a Mohametto institutum, ut quibuscumque in locis alique urbibus fuerit celebratum, iis eas ipsas urbes, locaque, quibus sunt adempta, nefas sit unquam restituere, nec eo a lii, quam bellorum ductores, ac nationum, rerumque domini defunguntur.*) Budin'de bu tür bir hutbe ne 1526'da, ne de 1529'da gerçekleşti.

birkaç mülahazayı belirtmek gerekmektedir. Tartışmanın ilk kısmı Osmanlı siyasetinin genel doğasını ilgilendirirken, ikinci kısım Süleyman'ın saltanatının ilk döneminde Macaristan ile ilgili Osmanlı siyasetinin köşe taşlarına tahsis edilmiştir.

II.

Osmanlı İmparatorluğu ile doğrudan temas halinde bulunan (müşterek hudutlara sahip olarak veya Türk akınları tarafından vurularak) tüm Avrupa devletlerinin liderlerinin, Osmanlı Devleti'ni saldırgan ve fetih amaçlı yayılcı bir kuvvet olarak kabul etmede hemfikir oldukları su götürmez bir gerçektir. Tecrübeleri onlara, sadece Türklerin ana seferlerinin değil, seferler arasında vuku bulan "silahlı barış"ın rüzgarlarının da topraklarının tahribatı ve kayıpla neticelendiğini öğretmişti. Üstelik Osmanlılarla kurulacak bir ittifakın, yalnızca Osmanlı genişleme gayelerini gizleyip ilerleteceğinden, potansiyel hedef konumundaki bir ülkeye koruma sağlamadığını idrak etmişler ve bunu dile getirmişlerdi. Bu tür bir ittifakın sonunda, Macaristan'daki Türk yanlısı hizbin önde gelen simalarından Kalocsa başpiskoposu Ferenc Frangepán, kralının hamilerini şu sözlerle tarif ediyordu: "Burada efendi Türk'tür, *görünüşte* bizim iyi dostumuz ..."¹⁹

¹⁹ Károlyi, Árpád, "Adalék a nagyváradi béke s az 1536-38. évek történetéhez" [1536-38 yıllarının tarihi ve Nagyvárad barışı üzerine bazı bilgiler], II, *Századok* 1878, s. 706. Macar kralı II. Lajos, Lehistan kralı Sigismund ve Avusturya arşidükü Ferdinand'ın Türklerle barış veya ittifakı mahkum eden müşterek fikirleri için bk.: Szakály, F., *A mohácsi csata* [Mohaç savaşı], s. 110; Kubinyi, András, "A magyar állam belpolitikai helyzetét Mohács előtt" [Mohaç'tan önce Macaristan'ın dahili siyasi durumu], *Mohács. Tanulmányok*, s. 65; n. 28; Barta, G., *A Szatmárbuza vezető út*, s. 162; A. von Gévay, *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte ... Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Süleiman I. 1531-1532*, Viyana 1838, s. 58-59. Osmanlı yönetiminin uluslararası ilişkilerini şer'î hukuk kurallarına tabi tutması pek yaygın olmamakla birlikte, esas prensipler olarak beyan ettikleri ilkeler, Avrupalıların, Osmanlı eylemlerinden anladıklarıyla bire bir örtüşüyordu. Süleyman'ın müşfisi Ebussud Efendi'nin bir feruasında belirttiği gibi, hristiyanlarla varılan barış ancak müslüman cemaatinin menfaatine olduğu takdirde geçerlidir, barış anlaşmasının ihlali daha büyük faydalar sağlayacaksa, barış her vesileyle çöğnenmelidir. (bk.: Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislam Ebussud Efendi feruaları ışığında 16. asır Türk hayatı*, İstanbul 1979, s. 109.) Hatırlanmalıdır ki, nasıl müslüman Türklerin meşruyet düşüncesi, Avrupa devletlerini nazari olarak kendilerine eşit görmelerine müsaade etmiyorsa, Avrupa devlet algısı da Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa devletleri topluluğunun dışına itiyordu. Bu nedenle, birçokları tarafından İslam hukukunun dönüm noktası olarak kabul edilen 1536 Osmanlı-Fransız ittifakı (eşitlik ilkesini tanıdığı ve hükümdarların hayatları boyunca geçerli olduğu için), tarafların güncel hesaplarına atfedilebilecek ve kaideyi teyit eden bir istisnayıdır. Meselenin bütünü için bk.: Khadduri, M., *War and Peace in the Law of Islam*, Baltimore 1955, s. 268-293. Osmanlı-Fransız ittifakının sonucunun önemi hakkında: Soysal,

Tabii ki, Osmanlı yöneticileri çıkarları gerektirdiğinde, dostane hareketler yapmaya ve samimi ittifaklar kurmaya (özellikle uzaktaki ortaklarla) razıydılar. Ancak yayılcı tasarımları da gizlemiyorlardı. Süleyman'ın hemen hemen her zafernamesinde, giriştiği seferin haklılığını savunurken İslami cihad anlayışının yükümlülüklerine atıfta bulunması yanıltıcıdır. Bu, imanın zaruri açıklamalarından başka bir şey değildi, ancak aynı zamanda faaliyetlerinin dini meşruyetini tebliğ ediyordu. (Bu, şahsen kendisinin, dini misyonuna inanmadığı anlamına gelmez.) Dini açıdan müslüman cemaate hitap etmek yerine, harici dünyaya siyasi isteklerini ileten beyanları çok daha açıklayıcıdır. Bu vesikaların tonu gerçeğe daha yakındır. Fransız kralı I. François tarafından yapılan yardım ricasına verdiği cevapta (1526 başı), *cihad*tan bahsetmez, fakat davranışlarının altında yatan güdüleyici kuvvetin Osmanlı siyasi gelenekleri olduğunu zikreder: "Şerefli ecdadımız ve nurlu soyumuz düşmanı defetmek ve ülkeler fethetmek için yaptıkları mücadeleyi asla kesmediler. Biz de onların ayak izlerinden yola çıktık. Her zaman zor ulaşılan kale ve eyaletleri zabtettik. Atımız eyerli, kılıcımız gece gündüz yanımızdadır."²⁰ Sadrazam İbrahim, 1530'da Kral Ferdinand'a yazdıklarında hükümdarının sözlerini tekrarlarlarken görünmektedir: "Her padişahın gayesi, ülkelerini gün be gün genişlemiş görmektir ... Bizler her zaman mücehhez ve hazırız."²¹ Süleyman'ın ilk beyanlarından birisinde genişleme fikrinin zaten vurgulu bir şekilde bulunması kayda değerdir. Rodos'un alınmasından sonra St. Jean Şövalyeleri'nin büyük üstadına iddialı konuşmuştu: "Uğruna verdiğim mücadele altın veya servet için değil, zafer, şan, ebedi şeref ve imparatorluğun genişlemesi içindir."²² Bu, zabtedilen toprakların iadesini talep eden Kral János'un elçisine, İbrahim'in 1527'nin sonlarında verdiği cevaba eklenirse ("Pençelerimizin bir şahininkinden daha yırtıcı olduğunu aklında tutsan iyi edersen; biz her şeyi sıkıca kavrar ve ellerimiz kesilip atılmadıkça yitmelerine izin vermeyiz"),²³ Osmanlı

İsmail, "Türk-Fransız diplomasi münasebetlerinin ilk devresi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 3, 5-6, 1951-1952 (1953), s. 70-79. Karş. Bourilly, V.-L., "Les diplomates de François I. Antonio Rincon et la politique orientale de François I.", *Revue Historique* 38, 113 (1913), s. 280-285.

²⁰ Charrière, E., *Négociations de la France dans le Levant*, I, Paris 1848, s. 119.

²¹ Babinger, Franz, "Die älteste türkische Urkunde des deutsch-osmanischen Staatverkehrs", *Der Islam* 10 (1920), s. 143, 145-146. Karş. Fodor, Pál, "Ungarn und Wien in der osmanischen Eroberungsidologie (im Spiegel der *Türh-i Beç krâli* -17. Jahrhundert)", *Journal of Turkish Studies* 13 (1989), s. 89 vd.

²² Káldy-Nagy, Gy., *Szulejmán*, s. 55.

²³ "Legatio Laszky apud Sultanum Solymannum Anno 1527 juncta. Actio Hieronymi Laszky apud Turcam nomine Regis Iohannis.", Hurmuzaki, E., *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Vol. II, Partea I, Bükreş 1891, s. 51.

idarecilerinin Mohaç'tan önce ve hemen sonra kesin yayılma planları yaptıklarına hükmetmek zor olmayacaktır.

Doğal olarak, "Bu açıklamaların hakiki ağırlığı nedir?" sorusu öne sürülebilir. Bunlar düşmanı caydırmayı amaçlayan proganda yüklü böbürlenmelerden ibaret değil miydi? Bir dereceye kadar mutlaka öyleydi. Ancak temel olarak samimiyetle dile getirildikleri çeşitli delillerle ispatlanabilir. İlk olarak, Osmanlı siyasetinin son iki asırdaki yayılma temayülü ile bütünüyle ahenk içindeydiler. Süleyman'ın mektubu ile ilgili olarak önceden kaydedildiği gibi, hükümdar ve sadrazamının yaptığı sadece Osmanlı devletinin kadim *raison d'être*'ini açıkça savunmaktı. Bu *raison d'être* birbirini karşılıklı destekleyen iki siyasi miras üzerine inşa edilmişti: göçebe imparatorlukların ve İslam evrenselciliğini taşıyan Yakındoğu imparatorluklarının ilkeleri. Bundan dolayı başlıca unsurlarından biri fetihtir. İkinci olarak, önceden de belirtildiği gibi, yayılmacı fikirleri dile getirenlerin sadece yüksek rütbeli memurlar olmadığını unutmamak gerekir. Hem ordunun (hepsinden evvel yeniçerilerin), hem de sıradan halkın zihniyetinin izleri, toplumun geniş tabakasının fetih fikriyle uyuşmuş olduğunu göstermektedir (bu, elbette bu düşüncenin her toplumsal kesimi kapsadığı anlamına gelmez). Nihai ve en önemlisi olarak, bu yayılmacı nazariyelerin altında, karmaşık siyasi ve toplumsal bünyenin dahili hareketlerinin oluşturduğu ihtiyaç ve zorunluluklardan doğan totaliter bir yapı yatıyordu.

Osmanlı muharipliğinin ardındaki ana dürtünün, savaşçı tabakaların ganimete, özellikle de kölelere yönelik hevesi olduğu sıklıkla belirtilmiştir. Osmanlı fetih savaşlarının göçebe devrin hakiki toplumsal ihtiyaçlarını tatmin eden yağmacı akınlarından doğduğu gerçeğinden bakılınca, bu iddiayı destekleyecek sayısız argüman bulunabilir. Ancak başlangıçtan beri bu tür akınlar, toplumun iç muvazenesini sağlamaya yarayan araçlar olarak kullanıldılar ve zamanla, sürekli savaş halinin üstlendiği bu vazife daha belirgin hale geldi. Bu durum her şeyden önce, siyasi teşkilatın dahili seyrine atfedilmelidir. Sultanın kudretini pekiştirmek ve fetihlerin etkinliğini arttırmak maksadıyla kurulan yeniçeri birlikleri, Süleyman döneminde asli görevlerinin dışına taşmışlardı. Kendi ehemmiyetlerinin tamamen farkında olarak (sonradan bir yeniçerinin de belirttiği gibi: yeniçeriler Osmanlı hanedanının "kolu, kanadı"ydılar; "Osmanlı İmparatorluğu'nun şan ve ihtişamı" onlara

dayanıyordu)²⁴, sultanın gücüne kısıtlamalar koydular ve yavaş yavaş, fetihe hizmet etmek yerine, fetih için fetih düşüncesinin somut örneği haline geldiler. Osmanlı yöneticileri açısından, 1525 senesi deneyiminin de gösterdiği gibi²⁵, şayet imparatorluğun sıkça bozulan iç dengesini tehlikeye atmak istemiyorlarsa, yeniçerileri dışarıda meşgul tutmak çok önemliydi.

Toplumun diğer kesim ve tabakalarından gelen baskı da hükümeti aynı yönde davranmaya sevketti. Üstelik sadece, ilk sırada gelmeleri beklenen timarlı sipahilerin zorlamaları değil. Zaten onlar, sabit bir gelir kalemine ulaştıktan sonra savaşın mali külfet ve riskinden memnuniyetle kaçınıyorlardı (seferlere iştirak etmeyenlerin oranı ve alacakları muhtemel cezaların gösterdiği gibi). Bahsettiğimiz baskı, askeri ve idari sınıfın, kendilerine arazi verilmemiş veya herhangi bir nedenle arazisini kaybetmiş veya daha kazançlı bir mevki için uğraşmakta olan tabakasından kaynaklanıyordu. Mesele, bekleyenlerin sayısının mevcut dirliklerden her zaman daha fazla olmasıydı. Üretimi terkederek daha kolay ve yüksek seviyeli bir hayat vaadeden timar arazileri arayan *reyayanın* sayısı giderek artmaktan olduğundan, bu mülklere ulaşmak daha zor hale gelmişti. Artan talep, incelediğimiz dönemde önemli boyutlara ulaştı. İşleyen kurallar altında *timara* ulaşmanın en basit yolu, seferlerde beceri ve cesaret göstermekten geçiyordu. Tüm bu toplumsal aktörler, çeşitli yönlerden fetih savaşlarına bağlıydı.²⁶ Yönetici sınıf toprak kıtlığının gerçek ehemmiyetini farketmek zorundaydı, aksi takdirde halk arasında çıkabilecek ciddi bir kargaşa tehlikesine yakalanabilirlerdi. Başka bir deyişle, yukarıda anlatılanlar ve Süleyman devrinin sürekli savaş hali, bahsedilen toplumsal bünye ve kuvvet yapısının doğasında bulunan temel ihtiyaçlara işaret ediyordu. İç denge ancak

²⁴ Fodor, Pál, "State and Society, Crises and Reforms, in the 15th -17th Century Ottoman Mirror for Princes", *Acta Orient. Hung.*, XL (1986), s. 229: n. 30.

²⁵ Karş. Káldy-Nagy, Gy., *Szulejmán*, s. 62; a.g.m., "Suleimans Angriff auf Europa", *Acta Orient. Hung.*, XXVIII (1974), s. 169.

²⁶ Yeniçeriler dahi, toprak şeklindeki mülkiyete yönelik istekleri nedeniyle, bu grupların içinde sıralanabilir ve zamanla arazi peşinde koşan tüm tabakaların en güçlü rakibi haline gelmişlerdir (bk.: İstanbul, Başbakanlık Arşivi, Mühimme defteri No. VII. 30/91, 199/541'de, 1567 yılına ait bir hükümda, *ecnebidlerden* [askeri kökenden olmayanlardan] istimlak edilen *timarların*, yeniçeriler arasında bölüştürülmesi emredilmektedir). Her ne kadar Süleyman'ın saltanatıyla saray, beylerbeyilerin *timar* bahsetme hakkını ellerinden almaya çalıştıysa da, muhtemelen toprak edinme umuduyla sırada bekleyenleri yüreklendirmek maksadıyla, seferler nedeniyle boşalan arazilerin dağıtımında zaman zaman bazı tavizler verilmesinin istisnai olmadığını kaydetmek gerekir (örneğin bk. Şehrizol beyine gönderilen 1568 tarihli hüküm, beye mahlul gedikleri ihsan etme yetkisini tanımaktadır: *seferde düşen gedikleri tevcih edüp ...*; a.e., 349/1011). Karş. Röhrborn, Klaus, *Untersuchungen zur osmanischen Verwaltungsgeschichte*, Berlin-New York 1973, s. 25, 55 vd.

dışa yönelik fetihler sayesinde korunabilirdi.²⁷ Bu amaca ulaşmak için gereken mali kaynakların, önceki yayılma girişimleri sayesinde temin edildiğini ve zaferler silsilesinin idarecilere gerekli özgüveni aşıladığını eklersek, sultan ve sadrazamı tarafından verilen beyanatların içtenliğinden kuşkulanmak için hiçbir sebep kalmaz.

Böylece, ideoloji, siyasi gelenekler ve toplumsal dinamizmin terkihi ve kendi kudretinin bilincinde olması, Süleyman'ı kaçınılmaz olarak cesur bir politika izlemeye sevketti. Hangi yöne döneceğine ve tasarrufundaki muazzam kuvveti nasıl kullanacağına karar vermeliydi. Konunun önde gelen uzmanları, Süleyman'ın bu kuvvetin zayıf bir yöneticisi olduğunu gösterdiler. Saltanatı müddetince, dört temel ve sayısız ikincil cephede savaşmak maksadıyla zamanının dünyasının büyük kısmına yolculuk yaptı. Sayısız zafer kazandı, fakat imparatorluğun uzun vadeli menfaatlerine yarayacak birkaç başarı ile gurur duyabilirdi. Giriştiği hamleler, belirli bir stratejik düşüncesinin olmadığına işaret eder. Birçok yönde faal olduğundan, yeni meselelerin yarattığı "uyum krizleri"nin üstesinden gelmede başarılı olamadı.²⁸ Bir öncelikten ve cepheden diğere yapılan ani dönüşler ve bazen – 1538 yılı olaylarının gösterdiği gibi – Osmanlı kudretini tüm cephelerde sergileme arzusu, sıklıkla o ana dek erişilen kazanımları da tehlikeye atan bir netlik karmaşasının alameti idi. Süleyman aslında ortaçağ İslam siyasi (emperyal) düşüncesine sırt çevirebilecek durumda değildi ve bu her iki ana cephede de olumsuz dengeler doğurdu. Akdeniz üzerinde hegemonya kurmayı başarmasına rağmen, bu egemenliği, amaçsız bir mücadele ve temelde hatalı bir ticaret politikasını sürdürmek dışında kullanmadı. Macaristan'daki, veya daha geniş anlamıyla, Avrupa cephesindeki manzara daha cesaret kırıcıydı: esas hedefi olan Viyana'nın zabtına ulaşmada başarısız olmuştu. Neticede elde edilen kazanç, Macar topraklarının işgali için harcanan enerji ile kıyaslandığında, hiç denecek kadar azdı.

²⁷ Nisbeten farklı bir değerlendirme tarzına sahip olsa da, Klára Hegyi de benzer yargılara ulaşmıştır, bk.: *Egy világbirodalom végvidékén* [Bir imparatorluğun serhadlerinde], Budapeşte 1976, s. 24-25. Daha kısa bir hâlde, Hegyi, Klára-Zimányi, Vera, *Muslims and Christen. Das osmanische Reich in Europa*, Budapeşte 1988, s. 8. Yukarıdakileri sıraladıktan sonra, 1680'lerin başında İstanbul'da bulunan Avrupalı gözlemcilerin, imparatorluğun savaşa yönelik sabit eğilimini izah ederken öne sürdükleri argümanları hemen hemen bütünüyle kullanarak (özellikle askeri birlikleri devamlı faal tutma zorunluluğu), Osmanlı toplumsal yapısının katılığını karakterize eder. Bunun için bk.: Leitsch, Walter, "Warum wollte Kara Mustafa Wien erobern?", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 29.4 (1981), s. 507-508.

²⁸ Labib, S., "The Era of Suleyman the Magnificent: Crises of Orientation", *International Journal of Middle East Studies*, 10.4 (1979), s. 435-451, özellikle 444-451.

Her şeye rağmen, Süleyman'ın güttüğü siyasetin vazih bir stratejiden yoksun olmasının, akla uygunluktan da yoksun olacağı anlamına geldiğine inanmıyorum. Eğer bugün, bütün devrin ayrıntılı bilgileri ile donanmış vaziyette, verdiği kararların hatalı olduğuna hükmetme temayülünde olursak, zamanının hususi şartlarını da değerlendirmeyi unutmamalıyız. Bu açıdan bakılınca, Osmanlı toplumundan gelen iç talepleri tatmin edecek zengin bir ülke ele geçirildiğinden, Macaristan'a yönelik saldırı hatalı değildi. Süleyman'ın sonraki seferleri için bu bölgeyi hedef olarak seçmesinin nedeni ise, siyasi duruma ilave olarak, ordunun faal kalması gerekliliğini açıkça farketmiş olmasına bağlanabilir. János'un elçisi Laski, yukarıda belirtilen müzakerelerin (1527-1528) seyri içinde, Lehistan'ın da Macaristan ile planlanan ittifakın içine dahil edilmesini teklif etmişti. İbrahim Paşa, olumsuz cevabını şu şekilde savunmuştur: "Onunla [János Szapolyai ile] imzalayacağımız barışın aynısını Leh kralı ile de yaparsak atıl vaziyette kalırız, dost bir Macaristan'a eskiden olduğu gibi gidemeyeceğimize göre, atlarımız ve adamlarımız askeri destekten mahrum kalacaklardır. Lehistan'ı da buna eklersek nereye karşı savaşacağız? Bir ordu kuvvetini eylemden alır, insan yığınlarından değil."²⁹ Birkaç ay sonra Bâbü'lî'nin Lehistan'la mütarekeye varması (böylece Macaristan'da serbest kalıyordu), başka bir bahistir; esas nokta savaşa zorunluluğu idi, imparatorluk aynı zamanda tüm komşuları ile barış halinde yaşayamıyordu. Sürekli savaş halinin mantığı ve bu durumun aklen kabullenilmesi, uzun vadeli stratejilerin üstünü örttü ve Osmanlı yöneticilerini günümüz rasyonel zihinlerini karıştıran maceralara sürükledi. Alenen ekonomik olmayan bölgelere bağlanmalarının ve uzak mesafelerin, ayırdında olmaları gereken sınırlılıklarını bilinçli olarak görmezlikten gelmelerinin esas nedeni bu olsa gerektir. Yukarıda zikredilen kaynakta bulunan somut bir örnek, bu durumu kanıtlamaktadır. Bilindiği gibi Laski, Osmanlı idarecilerinin János'un yıllık haraç ödemesi talebini savuşturmaya çalışırken Sirem (Szerémség)'in iade edilmesini istemişti; bu bölgenin ellerinde kalması Türklerin zararına olacaktır, diyordu. Osmanlı yanıtının içinde muhtelif nedenler öngörülmüştü (ilkesel kaygılar ve Ferdinand'ın tehditkar tavrı, vb.), fakat sadrazam mali kaygıların ikincil dereceden öneme sahip olduklarını açıkça belirtti. Laski'nin bildirdiğine göre sadrazam cevaben şunları söyledi: "Dile getirdiğiniz diğer şeyler arasında, o eyalette nizamın sağlanması her zaman için, arzuladığımız kazançtan daha fazla maliyete neden olacaktır. Bir çeyrek senede, sizin hesabınıza göre elli altı bin

²⁹ Hurmuzaki, E., *Documente*, II/1, s. 55.

düka tutan iki milyon sekizyüz bin gümüş sikke harcadığımız, bu rakamın yılda ikiyüz yirmidört bin dükaya baliğ olduğu doğrudur; ve gördüğünüz gibi yeterli akçemiz yok; gerçi, bu efendimiz için, buradan on kere daha ricat etsek dahi, nedir ki?³⁰ Bu özgün “rasyonalizm” başka bir misalle aydınlatılabilir. Osmanlı idarecilerinin daha sonra, Macar savaşlarının mali vechesinin farkında oldukları halde, Kral Ferdinand’ın haraç ödemek için defalarca yaptığı teklifleri geri çevirip, muhtemelen mütevazî, fakat emin bir gelir yerine harcama ve zararı seçtiklerine hükmetmemek elde değildir. Hemen hemen aynı dönemde, Süleyman sadrazamının uyarılarına rağmen, hedeflenen bölgelerin uzaklığının izhar ettiği güçlükleri tanımayı reddetti. Bu durum, Ocak 1528 sonlarında, İbrahim’in söyledikleriyle açığa vurulmuştur: “Efendim, bu Avusturyalı’ya [Ferdinand] savaş ateşi içinde huzurlu kalamayacağını göstermek için sabırsızlanıyor. Bunu mütalaa ederek bu denli büyük bir orduya işe temin edemeyeceğini söyledim. Nelere muktedir olduğunu göstermek istediği ... cevabını verdi.”³¹ Bu esnada sultan, Macaristan’a değil, ordusunun hareket çapının ötesine düştüğü farzedilen Viyana’ya saldırmak için hazırlanıyordu.

III.

I. Şimdi 1520-21’e, sultanın saldırısının 1526 ve 1529 yıllarındakinin tersine, Avrupa’da şaşkınlık yarattığı yıllara dönelim. Oysa Süleyman’ın tahta çülüsundan önce bile Avrupa’ya yönelik Osmanlı siyasetinde değişiklikler beklenebileceğine dair bazı işaretler vardır. İlk olarak, doğu seferleri, doğrudan Şii tehlikesini savuşturarak ve Arap bölgelerini zabtederek geçici surette hedeflerine ulaşmıştı ve o istikametteki genişleme sınırına yaklaşıyordu.³² İkinci olarak, Osmanlı stratejisinin geleneksel ilkesi, “bir adım doğuya, bir adım batıya”³³, şimdi batıdaki fetihler için haykırıyordu. Tabii ki, bu dönüş yalnızca

³⁰ A.g.e., s. 53. Metinde gümüş şikkelerin miktarı “28. Argenti Summas” olarak verilmektedir. Devrin kambiyo oranlarını temel alarak, ben bu rakamı az çok 56 000 dükaya tekabül eden 2 800 000 olarak düzelttim.

³¹ A.g.e., s. 64.

³² Süleyman’ın kuvvetlerinin 1534’te Bağdat’ı ve 1546’da Basra’yı zabtmesiyle sınır süreklilik kazandı. Süleyman devrinde İran’a karşı, öncelikle Ermenistan ve Kürdistan’ın hakimiyetini amaçlayan, Fırat’ı doğal sınır hattı olarak belirleyen ve kısıtlı başarılar getiren savaşlar yapıldı. Karş. Allouche, Adel, *The Ottoman-Safavid Conflict (906-962/1500-1555)*, Berlin 1983, s. 103. (Islamkundliche Untersuchungen, Vol. 91).

³³ Bu konu için bk.: İnalçık, H., *The Ottoman Empire*, s. 14; Yücel, Yaşar, *Muhteşem Türk Kanunî ile 46 yıl*, Ankara 1987, s. VII.

ideolojik olarak değil, pratik olarak da savunuluyordu: Uzun süreli tahripkar savaşlar tarafından tüketilen doğudaki araziler, biraz teneffüs zamanı kazanma ihtiyacı göstermekteydiler. Sonuncu fakat önemli olarak, Sultan Selim zamanından itibaren öne çıkmaya başlayan müslümanlara yönelik sürekli savaşın kaygılandığı toplumun, ordunun (başta yeniçeriler) ve yönetici sınıfın büyükçe bir kısmının hoşnutsuzluğu, idarecileri batıya yönelmeye zorladı.³⁴ Sonuç olarak, gücünü pekiştirmeye kararlı olan Süleyman’ın, babasının siyasi “vasiyet”i yoluyla kendisine intikal eden İran meselesini çözme görevine sırtını çevirmek dışında bir seçeneği yoktu.³⁵ Bu nedenle, imparatorluğun sıradaki kurbanının Macaristan olması hiç şaşırtıcı değildi. Kulağa ne kadar tuhaf gelirse gelsin, Süleyman bir sonraki düşmanını tam da bu bölgede bulmakta ısrar ettiğinden Macaristan’ı seçti. Tutkularının ardında özel bir strateji aramamak için bir diğer neden de budur. 1521 tarihli *fethnameden* iktibas edersek: “... rikâb-ı himmet ü inân-ı azîmetimiz gazve vü cihâd cânibine masrûf tutmak emrinde harekât-ı fikriyye ile tettebbu’-ı tevâif-i erbâb-ı zilâl idecek ... gıdây-ı şîr-i devlet ve tu’me-ı şîmşîr-i ref’etimiz anların a’sâb ve izâm ve lühûm a’zây-ı ukûbet encâmılarından perverde olmuşdur.”³⁶ 1526 yılındaki başarılı seferin ruzmançesi de, Macarları seçmesinin esas sebebini (yani komşuluk ilişkisini) açıkça belirtir: “... gazâyâ azm ü niyyet idüp küffâr-ı füccâr ve tâife-i eşrârdan fırka-i Üngürüs-i menhûs ... memleketi mülâsık-ı dârü’l-islâm olmağın inân-ı azîmet-i zafer-kıran-ı hüsrevânem anların üzerlerine munsarîf ve mu’atîf olup ...”³⁷ Yaklaşık aynı zamanda, Osmanlı stratejisinin, hangi komşu ülkeye nasıl

³⁴ Yurdaydın, Hüseyin G., *Kanunî’nin cülûsu ve ilk seferleri*, Ankara 1961, s. 16; Gökbilgin, Mehmet T., “Kanunî Sultan Süleyman’ın Macaristan ve Avrupa siyasetinin sebeb ve amilleri, geçirdiği safhalar”, *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970 içinde, s. 6; Bacqué Grammont, Jean-Louis, *Les Ottomans, les Safavides et leur voisins. Contribution à l’histoire des relations internationales dans l’Orient islamique de 1514 à 1524*, İstanbul 1987, s. 231-234, 273, 298, 340-341. Yazar, Selim’in İran’a karşı giriştiği 1518 tarihli seferin ordunun mukavemetiyle karşılaştığını ve daha sonra sadrazam Piri Paşa’nın da hükümdarla konuşarak, bir sonraki seferi engellemek istediğini iddia etmektedir. Zannediyorum ki, *Selim-name* edebiyatı olarak anılan, hükümdarı dindaşlarının gözünde bolca müslüman kanı akıtma suçundan aklamayı amaçlayan, Osmanlı tarihçiliğinde tipik propaganda yüklü yeni bir tür doğmak üzereydi; Uğur, Ahmet, *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-name Literature*, Berlin 1985, s. 1-5. (Islamkundliche Untersuchungen, Vol. 109).

³⁵ Bacqué-Grammont, J.-L., a.g.e., s. 340. Selim, “kızılbaş sapkınlık”la olan anlaşmazlığı çözmeyi kafasına takmışa benzermektedir. Y. Yücel aksine, Selim’in oğluna batıya yönelmeyi teklif ettiğini ve bu dönüş için Süleyman’ın şehzadeliğinde hazırlanmış olduğunu söyleyen farklı bir gelenekten bahseder, bk.: a.g.e., s. VII ve 15. Her halükârda netice aynıydı: Süleyman, askeri-bürokratik sınıfın baskısı altında, doğudaki üstünlük ve Akdeniz’deki ticaret ve hakimiyet mücadelesi yerine imparatorluğun kısa vadeli çıkarlarına daha uygun düşen Avrupa’daki toprak fetihlerini tercih etti; ayrıca bk.: Hess, Andrew C., “The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of Oceanic Discoveries, 1453-1525”, *American Historical Review*, 75. 7 (1970), s. 1912-1914, 1916.

³⁶ Feridün, *Münşe’ât*, s. 515.

³⁷ Feridün, a.g.e., s. 547.

saldırılacağını kararlaştırma üzerinde yoğunlaştığını doğrulayan farklı bir bilgi kalemi daha mevcuttur. İkinci vezir Mustafa Paşa, Laski'ye 1528 Ocak'ında, Osmanlı yöneticilerinin Mohaç'tan evvel Lehistan'a yönelik bir taarruzu da hesaba katmış olduklarını bildirdi. "Fakat sonra, zengin ve güçlü Macar krallığına öncelikle saldırıp Lehistan'la sonra ilgilenmek, bize daha uygun gibi göründü."³⁸ Mustafa Paşa elçiye karşı buyurgan ve azarlayıcı konuşmasında, imparatorluğun ulaşabileceği herkese zarar vereceğini ve kendisinden zayıf olanlara Bâbiâli'nin ancak haraç karşılığında barış ihsan edeceğini beyan etti. Ayrıca, 1526'da Macaristan üzerine hareket edilmemiş olsaydı, Lehistan'a saldırıyordu ve eğer Lehistan kralı [haraç] ödemeye razı olmazsa, silahla zorlanacaktı. İbrahim Paşa da, takdim ettiği bazı belgelerden çıkardığı "yağmalanacak"³⁹ yerlerin isimlerini okuyarak, Leh bölgelerini Tatarları kullanarak düzenli olarak tahrip etmekte olduklarını ekledi.

Her ne kadar, muhtemelen bu ifadeler, aslında haraç konusunda uzlaşmaz bir tutum takınan elçiyi "yumuşatmayı" amaçlıyorsa da, Osmanlı devlet ricalinin Macaristan'a yönelik siyasetlerini (yeniden) formüle ettiklerini düşünmemek elde değildir. Fakat burada, 1521 hareketinin müphem ve hala ihtilafli olan iki noktası ile yüz yüze geliyoruz. Belirtmek gerekirse, seferin nedeni ve gayesi meselesi. Bilindiği gibi saldırının başlatılması, genellikle Süleyman'ın 1520 Aralık'ında Budin'e vasil olan elçisi Behram Çavuş'un, Macar kralı II. Lajos tarafından hapsedilmesi ile ilişkilendirilir. Sultanın askeri birliklerini bu hakarete karşı misilleme yapmak amacıyla Macaristan'a yolladığı, geniş çapta dile getirilen bir görüştür. Yine de, yukarıda anlatılanlar temelinde, Lajos'un bu "mantıksız" davranışının her şekilde beklenen Süleyman'ın hamlesine sebep değil, bahane teşkil ettiğinden kuvvetle şüphelenilebilir.⁴⁰ Konu ile ilgili bilgi edinmek için yukarıda bahsi geçen 1521 tarihli *fethname*ye müracaat edersek, şüphe yerini hemen kesinliğe bırakır. Bu belge, Macaristan'a saldırma kararının Canberdi Gazali ayaklanmasından önce alındığını açıkça ortaya koymaktadır.⁴¹ Kimi vakanüvislere göre, *divan* Kasım ortalarında ayaklanma haberleri üzerine toplandığında, isyanı ve Macar meselesini bir arada müzakere ettiği için⁴², Behram'ın ortaelçiliğine en geç

³⁸ Hurmuzaki, E., *Documente*, III/1, s. 57.

³⁹ *A.g.e.*, s. 54.

⁴⁰ Farklı Osmanlı vakayınamelerinde geçen çeşitli argümanları kıyasladıktan sonra, H. Yurdaydın da aynı fikri formüle etmiştir. Yurdaydın, H., *a.g.e.*, s. 15-16.

⁴¹ Feridün, *a.g.e.*, s. 515-516.

⁴² Yurdaydın, H., *a.g.e.*, s. 8: n. 33.

burada karar verilmiş olmalıdır (Aralık ayının onunda kesinlikle Budin'deydi).⁴³ Bu, yine de insanı, Süleyman'ın farazi barış teklifinin en azından içten olmadığını ve Lajos ve meclis üyelerinin aldatici bir manevradan kuşkulmalarının yersiz olmadığını düşünmeye sevk edebilir.⁴⁴ İlk bakışta, attıkları adım hala büyük bir hata gibi görünse de, ülkenin feci durumu düşünüldüğünde affedilemez, ancak anlaşılabilir bir adımdı. Eski geleneklere dayanan müphem bilgiler aldıklarında, Avrupa işbirliği ve yardımına boşuna bel bağlayarak, komşu bir muazzam kuvveti teyakkuz durumuna geçirmek, aslında zayıf bir politika takip etmek demektir. Belki de bu hareket tarzını seçmelerinin nedeni, Süleyman'ın da kendilerine aynı şeyi yapmış olmasıydı. Osmanlı elçisi Macar kraliyet sarayına hangi somut teklifleri iletmış olabilirdi?

Elçinin faaliyetlerini aktaran kaynakların önemli kısmı çok geç tarihten ve çoğunlukla önyargılarla yüklüdür. Bu yüzden, bu kaynaklardan devşirerek, sultanın barışın yenilenmesi karşılığında Macar hükümetinin ya haraç ödemesini ya da Osmanlıların Macar toprakları üzerinden Alman bölgelerine geçmesine izin vermesini talep ettiği, ancak oldukça anlaşılır sebeplerle, Macarların, egemenlik haklarını ihlal ettiği ve ülkenin harici ilişkilerine uygun düşmediği gerekçesiyle bu talepleri reddettiğini iddia eden hipotez hakkında şüpheleri olan araştırmacıların yargıları akla yatkın görünmektedir.⁴⁵ İncelediğimiz olayın hemen hemen çağdaşı olan Raguzalı tarihçi Tubero'nun çalışması, az çok güvenilir olan tek kaynaktır. Müzakere hakkındaki kayıtları genelde sahil kabul edilir. Fakat Tubero'nun ağzı epeyce sıkıdır. Aslında tüm söylediği sultanın, babasının akdetmiş olduğu ateşkesi aynı şartlarla yenilemeyi teklif ettiğinden ibarettir.⁴⁶ Şayet bu malumat doğru ise, 28 Mart 1519'da imzalanan Osmanlı-Macar ateşkesi antlaşması, transit geçiş hakkında açık ifadelerle tanımlanmış bir maddeyi içerdiğine göre, elçi Macar kralının rızasına bağlı olarak, geçiş meselesini ileri sürmüş olmalıdır.⁴⁷ Haraç meselesini öne

⁴³ Kosáry, D., *Magyar külpolitika*, s. 50.

⁴⁴ András Kubinyi ("A mohácsi csata és előzményei", s. 80, 82), elçinin muvasalatı ile seferin başlaması arasındaki kısa süreyi göz önüne alarak, Osmanlı idarecilerinin kasten Macar savunmasını engellemeye ve hazırlıkları geciktirmeye çalıştıklarını varsayabileceği fikrindedir. Bu düşünce, Osmanlıların daha sonra da bu hileyi kullandıkları varsayımını desteklemektedir.

⁴⁵ Kaynakların ve çeşitli durumların eleştirel bir değerlendirmesi için bk.: Kosáry, D., *Magyar külpolitika*, s. 53 vd.

⁴⁶ *A.g.e.*, s. 53, 61.

⁴⁷ Kubinyi, A., "A mohácsi csata és előzményei", s. 69-73. Osmanlıların muhtemel Macaristan ve İtalya üzerinden geçiş taleplerine dair daha sonraki veriler ve olasılıkları hakkında: Szalay, L., *Adalékok*, s. 24; Óváry, Lipót, *A Magyar Tudományok Akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai* [Macar Bilimler Akademisi Tarih Komitesi belgelerinin kopyaları] II, Budapeşte 1894, No. 168.

sürüp sürmediğine ise, şu ana değin ele alınan kaynaklar temelinde karar verilemez. Kanıtlanamayacak hipotezlere saplanma tehlikesinden sakınmaya çalışarak, bu ihtimalin de dışlanamayacağını söylemek gerekir. Bunun sebebi, Osmanlı vakanüvislerinin bir müddet sonra, meşrulaştırmak gayesiyle bu olaydan bahsetmeleri değil, bu varsayımı destekleyen bazı zihin kısırtıcı kanıtların bulunmasıdır. İlk olarak ve en önemlisi, böyle bir talep, Osmanlı siyasetinin yukarıda tarif edilen yöntemleriyle tam bir ahenk içinde olacaktı; Osmanlı yöneticileri bir devlet veya siyasi hizbi “müttefik” (vassal) olarak seçtiklerinde veya bir saldırı hazırlığının parçası olarak provokasyon yaratmak istediklerinde, ilk adımları haraç talep etmek olurdu. Bu mahdut dönemden birkaç örnek alınacaktır: 1523 yılında Eflak prensi Radu’ya da aynısını yapmışlardı;⁴⁸ görüldüğü gibi⁴⁹ yaklaşık 1525’te Lehistan’a karşı (ve belki 1526’da Macaristan’a yönelik) benzer bir hareketi düşünüyorlardı; 1527’nin 1528’e bağlandığı dönemde Kral János’un elçisine yöneltilen ilk talep de buydu⁵⁰ ve 1532 tarihli bir mektubunda Süleyman, eğer savaş etmeyi kabul etmiyorsa, “haraç göndermek zorunda kalacağını” söyleyerek, imparator V. Charles’ı kızdırmakta tereddüt etmiyordu.⁵¹ İkinci olarak, 1524 yılındaki meşhur ve müphem Osmanlı-Macar görüşmelerine değinilmelidir. Bu yılın baharında, Macar hükümetinin Budin’de, antlaşma maddeleri olarak Macaristan’ın Bâbiâli’ye haraç tediyesi ve Osmanlı askerinin serbestçe Almanya’ya geçişini öneren bir Osmanlı elçisiyle görüşmüş olması muhtemel görünmektedir.⁵² 1520’den sonra, bir elçinin varışına işaret eden herhangi bir veri olmamakla birlikte, Domokos Kosáry, zorunluluk karşısında Macar hükümetinin tutsak Behram Çavuş’u, kesilen müzakereleri yeniden başlatmak için celbetmiş olma ihtimalini dışlamamaktadır.⁵³ Laski’nin günlüğündeki iki kayıt da bu tahmini desteklemektedir. Birbirinden bağımsız olarak, hem Ayas Paşa’nın hem de sadrazam İbrahim’in, Lajos’a gönderilen tek bir elçiden

⁴⁸ Kubinyi, A., a.g.e., s. 82, 89.

⁴⁹ Bu konuya tekrar döneceğim.

⁵⁰ Hurmuzaki, E., *Documente*, II/1, s. 41 vd. Karş. Barta, G., *A Szatmárbelvári vezetô út*, s. 166 vd. Müzakerelerin sonunda bu talepten vazgeçmelerine rağmen, János’un haraç ödemesi yükümlülüğüne dair kurgudan asla vazgeçmemeleri manidardır. 1529 ve 1541 *fehnamesine* ve János Zsigmond’a verilen ittifak mektubuna bakınız. (Ferdîin. *Münçe’ür*, I, s. 551; Thüry, J., I, s. 389, 392; Szalay, L., *Adalékok*, s. 195-196).

⁵¹ A. von Gévay, *Urkunden und Actenstücke ... 1531-1532*, Viyana 1838, s. 88. Karş. Acsády, I., a.g.e., s. 88.

⁵² Lhotsky, A., *Das Zeitalter des Hauses Österreich. Die erste Jahre der Regierung Ferdinands I. in Österreich (1520-1527)*, Viyana 1971, s. 173; Kubinyi, A., “A mohácsi csata és elözményei”, s. 86 vd; a.g.m., “A Magyar állam belpolitikai helyzete”, s. 66-67.

⁵³ Kosáry, D., *Magyar külpolitika*, s. 150.

bahsederken Behram’ı kastettikleri, Ayas’ın sözlerinden anlaşılabilir: “Fakat söyle bana, elçilik vazifesiyle Kral Lajos’a yolladığımız efendimizin kulu ki, Tata’da hapsedildiğini biliyoruz, hayatta mı veya şimdi kimin ellerinde ?”⁵⁴ Eğer Süleyman’ın 1520’den sonra Budin’e başka bir elçi göndermediği doğruysa – ki öyle görünmektedir –, İbrahim ve Ayas Paşa’nın ifadeleri ve elçinin tutsaklık hali yeni talimatlar almasını ihtimal dışına ittiğine göre, Behram 1524 görüşmelerinde ancak 1520 yılında öne sürmesi emredilmiş şartları tekrar edebilirdi. Süleyman’ın 1520’deki amacı, ister maksatlarını gizlemek, ister tersine ifşa etmek olsun, her iki şık da 1524 yılının kabul edilemez “teklif”ine işaret etmektedirler: András Kubinyi’nin 1524 teklifine dair değerlendirmesinden iktibas edersek, “sultan, bu yolla savaşmak için duyduğu amansız isteği iletmektedir”.⁵⁵

Bütün vecheleri ile düşünüldüğünde, her ihtimalde saldırıya daha önceden karar verilmiş olduğuna göre, Süleyman’ın 1520 senesinde bir elçi göndererek Macar hükümetini, şayet kısırtmak değilse, yanıltmak istediği rahatça ileri sürülebilir. Eğer bu “oyun”da, varsayılan şartların geri çevrilmesi iyi hesaplanmış bir adım olarak düşünüldüyse, elçinin başına gelen “kaza” da, süper gücün saldırısına meşruyet görüntüsü katan umulmadık bir fazlalık oldu. Bu durumun sebep değil, sonuç olduğu, zikredilen *fehnamesinde* padişahın suskun kalmasıyla da doğrulanmaktadır.

Araştırmalarda mutabakata varılmasını engelleyen diğer bir mesele, askeri seferin hakiki amacı ile ilgilidir. Kimi akademisyenler, Anadolu askerinin geride bırakılmasına, geç kalan harekete, erzak yetersizliğine ve üst komutadaki belirsizliğe, vb. atıfta bulunarak, hedefin Macaristan’ın güneyinden ilerisi olamayacağını ileri sürmektedirler.⁵⁶ Aksine, Osmanlı kaynakları yalnızca başlangıçta değil, Böğürdelen’in (Szabács/Šabac) zabtından sonra dahi, sultanın hala “Macar payitahtına, Budun şehrine kadar gitme”⁵⁷ niyetinde olduğunu iddia etmekte hemen hemen bütünüyle hemfikirlerdir. (Sofya’da toplanan savaş divanında münakaşa edilen, Macaristan’ın içlerine hareket edilip edilmemesi

⁵⁴ Hurmuzaki, E., *Documente*, II/1, s. 43, karş. a.e. s. 49; Barta, G., a.g.e., s. 166. Bu ifade, İbrahim’in iki elçi hakkındaki (karş. Kosáry, D., a.g.e., s. 64) 1533 tarihli ifadelerine nazaran gerçeğe daha yakın görünmektedir, çünkü zaman bakımından hadiseye daha yakındır.

⁵⁵ Kubinyi, A., “A mohácsi csata és elözményei”, s. 99.

⁵⁶ Perjés, G., *Mohács*, s. 148 vd; Szakály, Ferenc, “Nándorfehérvár, 1521: a vég kezdeté” [Belgrad, 1521: Sonun başlangıcı], *Zay, Ferenc, Az Lándorfehérvár elveszésének oka e vót és igy esött* [Nándorfehérvár’ın kaybedilmesi süreci ve nedeni], ed. István Kovács, Budapeşte 1980, s. 104 vd.

⁵⁷ Bostán, *Süleyman-nâme*; Macarca tercümesi için, József Thüry’e bk: *Török történetirök* [Türk tarihçileri], II, Budapeşte 1896, s. 49. (Ferdî ismi altında).

değil, hangi kalenin zabtedilip hangi güzergahın kullanılacağı idi.)⁵⁸ Şayet, yine de, birisi herhangi bir nedenle yukarıda alıntılanan Bostan'ın ve diğer vakantüvislerin⁵⁹ aynı görüşü savunduklarını inandırıcı bulmazsa, konu ile ilgili sefer ruznamçesindeki kayıtlar⁶⁰ veya Süleyman'ın, veziriazam Piri Mehmed'i iki defa kendi ordugahına celbettiği gerçeği,⁶¹ bizi sultanın hakikaten Macaristan'ı istila etmeye kararlı olduğuna ikna etmelidir. Doğal felaketler (Sava'nın taşarak Osmanlılarca inşa edilmiş olan köprüyü sökülüp atması gibi) ve durumu iyi kavrayan vezirlerin ikna etmesi yüzünden, Süleyman'ın öncelikle Belgrad'ı (Nándorfehérvár) zabtetmeye karar vermesi, ancak yitirilen zamanın ve daha önemlisi, Macar kuvvetlerinin ileriye doğru yayıldığı haberlerinin⁶² fikrini değiştirerek geri çekilmeyi emretmesi ayrı bir bahistir.

Böylece, tüm belirtilere göre, geleneksel tarzda harekete ayarlanan Osmanlı fetih mekanizması, sadece komşuluk ilişkisi nedeniyle Macaristan'a yöneldi. Harekatin esas amacı, Osmanlı fetih taktiklerine uygun olarak Macar merkezi kuvvetlerini yenilgiye uğratarak, 1526'daki adımlardan da anlaşılacağı üzere, Macaristan'ı tedricen bağlı bir statüye indirgemektir. Tüm bunların Süleyman'ın özgün stratejik kavrayışının değil, yalnızca atalarından tevarüs ettiği siyasi ve askeri yöntemlerin ürünü olduğu vurgulanmalıdır. Çağdaşları da, 1521 planını, başkentin ele geçirilmesinin bütün ülkenin zabtını kolaylaştıracağı için, sultanın Budin'i almak istediğini iddia eden Kemalpaşazade vakayınamesiyle aynı biçimde izah etmektedirler.⁶³ Netice olarak plan, sultanın kişiliğinden kaynaklanan belirsizliğin ve hatalı kurguladığı tasarılarının, Osmanlılar'ı hedeflerinden uzaklaştıran şartlar doğurması nedeniyle başarısızlığa uğradı.⁶⁴

⁵⁸ Káldy-Nagy, Gy., *Szulejmán*, s. 44-45; a.g.m. "Suleimans Angriff", s. 165.

⁵⁹ Thüry, József, "A török hódítás kezdete Magyarországon", s. 565; karş. Yurdayın, H., *Kanunî'nin cülüsü*, s. 26-27, 29.

⁶⁰ Schaendlinger, Anton C., *Die Feldzugstagebücher des ersten und zweiten ungarischen Feldzugs Suleymáns I. Viyana 1978*, s. 31; Macarca: Thüry J., *Török történetirők, I*, s. 286: "Ve aynı zamanda, muzaffer ordunun Macaristan'ın içlerine ulaşabilmesi için Sava üzerine bir köprü inşa edilmesini emretti."

⁶¹ Káldy-Nagy, Gy., *Szulejmán*, s. 45-46 ve "Suleimans Angriff", s. 166.

⁶² Káldy-Nagy, Gy., *Szulejmán*, s. 48-49 ve "Suleimans Angriff", s. 168.

⁶³ Yurdayın, H., *Kanunî'nin cülüsü*, s. 26-27.

⁶⁴ Anadolu kuvvetlerinin geride bırakılmasının basit bir nedeni vardı: İlk seferinde sultan mümkün olduğunca az risk almak istemişti ve bu yüzden, muhtemel bir İran saldırısını caydırmak amacıyla, büyük olasılıkla Kayseri civarında, Ferhad Paşa komutasında nisbeten büyük bir ordu topladı. Padişah, tüm hareket boyunca doğudaki olayları yakından takip etti ve hatta, İran'ın taleplerini savuşturmak maksadıyla "yarı resmi" bir elçi yolladı. Bk.: Yurdayın, H., a.g.e., s. 13-14. (onun varsayımına göre askeri birlikler Suriye'de konuşlandırılmıştı) ve Bacqué-Grammont, J.-L., *Les Ottomans*, s. 300 vd.

2. Babası tarafından kendisine tevdi edilen Rodos'u zabtetme görevini yerine getirdikten ve imparatorluğun doğu tarafında sükuneti sağladıktan sonra, Sultan Süleyman bir kez daha 1521 yılının yarıda kalmış macerasını tamamlamak üzere Macaristan'a yönelebilirdi. Belgrad'ın alınmasından sonraki yıllarda, ciddi şekilde bir güç gösterisine hazırlandığını doğrulayan kati veriler mevcuttur. Kaynaklardan biri, İran hükümdarı Şah İsmail'in içine şunları dercederek, Macar kralı II. Lajos'a yolladığı 1523 tarihli bir mektuptur: "Kralların en hikmetlisi, bildiğiniz gibi, size defalarca mektup yolladık ve Türklerin kralı ve Osmanlıların torununun bize bir kereden fazla yazarak bütün Macaristan'ı fethetmeye nasıl karar vermiş olduğunu size bildirdik, çünkü kendi ifadesine göre eğer oraya boyun eğdirebilirse, diğer hıristiyanları da kolayca idare edecek".⁶⁵ Bosna beyi Yahya Paşaoğlu Bali Bey tarafından saraya arz edilen, muhtemelen 1524-25 yıllarına ait bir raporda, aynı niyet izhar edilmişti. Sultanın isteği üzerine, önceden eline geçen hükümden iktibas ederek "azimet-i hümayun Üngürüs mela'in[i] üzerine" olacağı için, Bali Bey askeri hazırlıklarını bildiriyor ve Budin'e gitmek için en iyi güzergah hakkındaki fikrini belirtiyordu.⁶⁶

Bali'nin ifadelerinden birisi, Osmanlı yöneticilerinin kendilerine bir sonraki kurban olarak seçtikleri ülkenin dahili durumunun bütünüyle ayırında olduklarını göstermektedir. Bali, Macaristan hakkındaki etkileyici fikrini aşağıdaki şekilde söze döküyordu: "Atabe-i 'ulyaya mestür olmya Üngürüs mel'un[un]un hiçbir vechle i'tibâr ve iltifât idecek hâli ve kudreti yokdur". Üstelik İstanbul açısından uluslararası vaziyet, mümkün olduğunca elverişliydi. 1524 Mayıs'ında Şah İsmail'in vefatıyla birlikte, İran siyasetinde uzun bir süre Osmanlı'ya karşı mücadele fikri ortadan kalktı. Habsburglar ve Fransa arasındaki çatışma ve Alman İmparatorluğu'nun iç çekişmeleri, padişaha, Macaristan'ın Avrupa'dan kuvvetli bir yardım alamayacağını aşikar kıldı.⁶⁷ Fakat, yine de, riski asgariye indirmek amacıyla, 1525 güzünde Lehistan'la üç yıllığına bir ateşkes yapılmasına karar verildi.⁶⁸ Nihayet, 1525 yılının sonunda

⁶⁵ Tardy, Lajos, *Beyond the Ottoman Empire. 14th-16th Century Hungarian Diplomacy in the East*, Szeged 1978, s. 131. (Studia Ural-Altaica, Vol. 13).

⁶⁶ İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 6146/2. Belgenin tamamı için bk.: Ekler No. 1.

⁶⁷ Vaughan, Dorothy M., *Europe and the Turk. A Pattern of Alliances 1350-1700*, Liverpool 1954, s. 104 vd; Kosáry, D., *Magyar külpolitika*.

⁶⁸ Türkçe metin Gökbilgin, Mehmet T. tarafından yayımlanmıştır: "Venedik devlet arşivindeki vesikalar külliyyatında Kanunî Sultan Süleyman devri belgeleri", *Belgeler* I. 2 (1964), s. 131-132 (18 Ekim tarihli); karş. Kosáry, D., a.g.e., s. 156.

Fransız kralı I. François'nun yardım ricası eline ulaştığında, hükümdar, haklı olarak korkacak bir şeyin olmadığına kanaat getirdi.

Süleyman, Macarları 29 Ağustos 1526'da Mohaç'ta yenilgiye uğratıp Budin'i alarak, Osmanlı hanedanının kadim hayalini gerçekleştirdi, fakat daha sonra, bu başarıdan yeterince yararlanmadan ülkeden geri çekildi. Çağdaşlarının büyük kısmı bu hamle sonucunda hayrete düştü ve sonraki nesillere benzer biçimde farklı açıklamalar ileri sürdüler. Süleyman'ın Budin'den korktuğu için değil, yiyecek sıkıntısı yüzünden çekildiği genel kabul gören bir görüştür, fakat Osmanlı ordusunun yığınla insan ve hayvan kaybına, Macar baskınlarına, vb.'ye dair atıflar da mevcuttur.⁶⁹ Belirlenen durum zaviyesinden ve Osmanlı idarecilerinin konuyla ilgili beyanatlarına dayanarak, bu etkenlerin hemen hepsinin bir dereceye kadar sultanın kararına tesir ettiği gösterilebilir. Osmanlı yönetiminin tedbirli tavrı, János Szapolyai ve Kristóf Frangepán'a ait birliklerin düzenlediği baskınlar, yerel mukavemet ve erzak sıkıntısı bütünüyle delillendirilebilir.⁷⁰ Osmanlı devlet ricali, kendilerini bu şekilde karar vermeye zorlayan iki hususu, sonradan şöyle dile getirdiler: "tehditkar kış" ve "yiyecek müzayakası".⁷¹ Bilhassa zaman etkeninin hakiki önemi hesaba katıldığında, sefer ruznamçesi tarafından da desteklenen bu izahattan şüphe etmek için herhangi bir sebep kalmaz. Bu açıklama, zaman darlığı ve yetersiz hazırlıklardan ötürü, en yakın Osmanlı kalelerine fersahlarca uzak, düşman topraklarının ortasında bulunan Budin'i muhafaza etmenin imkansız olduğunu açıkça itiraf etmek demektir. Bu nokta, Budin'den geri çekilişte anlık askeri telakkilerin oynadığı rolü vurgulayan Ignác Acsády'ye uygun düşmektedir.⁷²

Bununla birlikte, bana göre açıklamayı bu sıradan sebebe indirgemek hatalı olur. 1528 senesinde İbrahim'in Avusturya elçisi Hoberdancz'ı bilgilendirmek münasebetiyle dile getirdiği aşağıdaki cümlede bu ima edilmektedir: Nasılsa, sultan "kendi adamını" (*spetialem hominem suum*),

⁶⁹ Hurmuzaki, E., *Documente*, III, s. 38; Szalay, L., *Adalékok*, s. 15, 33, 43, 94, 106; Barta, Gábor, "Egy magyar politikus a középkeleti Magyarországi székelyülásának éveiben (Werböczy István kanocllár, 1526-1541)" [Macaristan'ın çöküş yıllarında bir Macar siyasetçisi. Şansölye István Werböczy], *Mohács. Tanulmányok*, s. 283-284.

⁷⁰ Barta, G., *A Sztambulba vezető út*, s. 13 vd; Jászay, Pál, *A Magyar nemzet napjai a mohácsi vérsz után* [Mohaç felaketini takip eden günlerde Macar milleti], I, Péste 1846, s. 28.

⁷¹ A. von Gévay, *Urkunden und Actenstücke ... 1528*, Viyana 1837, s. 7: "... *hymis infesta quae prae foribus erat, et victualium defectus qui nos abire cogebat.*" Benzer bir açıklama 1528 yılında Mustafa Paşa tarafından yapılmıştır: "Kış yaklaşmasaydı, efendinizi (Szapolyai) Erdel'de derdest edecektik." (Hurmuzaki, E., a.g.e., s. 41: "... *quodsi non fuisset in dorso nostro hiems, quaesivissemus istum Dominum tuum in Transilvania ...*)

⁷² Acsády, I., a.g.e., s. 69-70.

voyvoda János'u, "Erdel banını" ardında, Budin'de bıraktı.⁷³ Elbette, bu doğru değildi (veya daha doğrusu, János ile mutabakata varıldıktan sonraki durumu bilinçli olarak geçmişe kurguluyordu), ancak Osmanlıların, Budin'den ayrıldıktan sonra nüfuzlarını temin edecek "adamı", halihazırda aramakta oldukları teyit edilebilir. Ölüm haberi oldukça geç ulaştığından, "yardakçı"lık vazifesi için ilk olarak Kral Lajos'u seçmişlerdi. Müverrih Jovius, Süleyman'ın Kraliçe Mary'ye, "Lajos hayatta olsaydı, muayyen bir miktar haraçla iktifa ederek Macaristan'ı tekrar ona vermiş olacağını" belirten bir mektup yolladığını iddia etmektedir.⁷⁴ Şansölye István Brodarics'e ait bir takrir, Osmanlı teşebbüsü ve altında yatan düşünceler üzerine daha fazla ışık saçmaktadır. 3 Ekim 1526 tarihini taşıyan mezkur takrir, Lehistan başşansölyesi Krysztof Szydlowiecki'yi, Osmanlıların Lajos'un tutsak haldeki üç mabeyncisini serbest bıraktıkları ve yaşadığı zannıyla, serbest bırakılan mabeyncilerle krala mesaj yolladıkları şeklinde bilgilendirmektedir. Mesaj, sultanın yalnızca Sirem'i (Szerémség/Syrmium) ve Drava ve Sava nehirlerine bağlı mıntıkayı alıkoyma niyetinde olduğunu ve kralı tüm düşmanlarına karşı korumayı taahhüt eden bir ittifak teklif edeceğini belirtmekteydi.⁷⁵ İlk okuyuşta, Süleyman'ın samimi bir ittifak tesis etmeye çalıştığı izlenimi edinilebilir (hatta haraç dahi talep etmeyecek gibi görünmektedir). Buna rağmen, galibin mükellefiyetleri tek taraflı olarak yorumlamaya hazır oluşu, kaçınılmaz olarak bunun, imparatorluğun "koruyucu kanat"ını Macaristan'ın üstüne yayma çabası olabileceği kuşkusunu telkin etmektedir. Daha sonra, taktik düşüncelerin aşikar olduğu bir zamanda, Szapolyai ile bütünüyle aynı şartlar altında akdedilen antlaşma örneğinde olduğu gibi. Bu antlaşmaya dair yegane şarta – güney Macaristan'ın elde tutulması – daha yakından bir bakış, içten bir ittifaka dair herhangi bir yanılşamayı yok eder. Savunma açısından en değerli sahayı veya Mustafa Paşa'nın 1528 yılında Venedik elçisine söylediklerinden aktarırsak,

⁷³ A. von Gévay, a.g.y.; Szalay, L., a.g.y.

⁷⁴ Aktaran Jászay, P., *A magyar nemzet napjai*, s. 18; karşı Szalay, László, *Magyarország történe* [Macaristan tarihi], IV, Leipzig 1854, s. 7; Perjés, G., *Mohács*, s. 187; Barta, G., *A Sztambulba vezető út*, s. 100 (Sonuncu eser, İbrahim'in Venedik elçisine bu mevzuyla ilgili olarak yaptığı açıklamaları içermektedir.)

⁷⁵ J. S. Brewet tarafından yayımlanmış bir özet temelinde (bk.: *Letters and Papers Foreign and Domestic of the Reign of Henry VIII*, IV/2-3, Londra 1872-1876, No. 2589). Gábor Barta, maalesef bugüne değin yayımlanmamış olarak kalan doktora tezinde, bu önemli mektubu araştırmacılara tanıtmıştır. (bk.: *A mohácsi csatától a sztambuli egyszégig* [Mohaç Savaşı'ndan İstanbul Antlaşmasına], Budapeşte 1983). Bu vesileyle, bu bilgiye ulaşmamı sağlama nezaketini gösteren yazara teşekkür ediyorum.

ülkenin "anahtarlar"ını⁷⁶ sahiplenerek, Süleyman etkili bir surette, tüm memleketi ilhaka yönelik ilk adımı temsil edecek şekilde Macar krallığının kaderini avucunun içine aldı. Bu üsse sahip olarak (sistematiik surette genişletmek üzere), kraliyetin iç ilişkileri üzerinde nüfuzunu kullanabilecekti.⁷⁷ Bu koşullar altında Budin'deki bir "müttefik", aslında ancak "yardakçı"lık işlevi görebilirdi. Böylece, Budin'i terk ederek Süleyman'ın geleneksel taktiklere uygun davrandığı gerçeğine dönmüş oluyoruz. Neticede, düşmanın istinad noktasını kırarak Osmanlı denetimini mümkün kıldığına göre sefer bütünüyle başarılı sayılırdı. Sultan Budin'den ayrılırken, yalnız bir şey eksikti: Osmanlılarla ittifak halinde sadık bir hükümdar.

Bu, Osmanlıların Lajos'un ölümünü işittikten hemen sonra, tam o sıralarda kraliyet tacı giydirilen János Szapolyai ile neden yakınlaştıklarına bir açıklama getirmektedir. İbrahim ve diğer vezirler namına vasıl olan elçinin Kral János'a ne tür bir mesaj getirdiği açık değildir, fakat İbrahim'in Venedik elçisine verdiği mütalaadan, Lajos için tasarladıkları teklifleri tekrar ettikleri anlaşılmaktadır.⁷⁸ Vakıta, muhtemelen János'un isteksizliği nedeniyle bir müddet için anlaşmaya varamadılar, bu nedenle Bâbüâlî, János'u ikna etmek maksadıyla, Mayıs sonu Haziran başı gibi başka elçiler yolladı.⁷⁹ Aynı zamanda onun başlangıçta, diğerleri için de pekala açık kapı bırakan Osmanlılar tarafından itibar edilen tek kişi olmaması muhtemel görünmektedir. Bu tahmin, 1527 başlarında Arşidük Ferdinand'ın İstanbul'a yollamayı arzuladığı bir elçisi için geçiş izni rica etmesi üzerine, Bâbüâlî ricalinin dostça bir mektupla barış müzakerelerine başlamaya hazır olduklarını vurgulamaları tarafından desteklenmektedir.⁸⁰ Her şeye rağmen, Ferdinand'la bir anlaşmaya varılması

⁷⁶ Torok, Pál, *J. Ferdinand konstantinápolyi béketárgyalásai 1527-1547* [Ferdinand'ın Konstantinopol'deki barış müzakereleri], Budapeşte 1930, s. 30 (Értekezések a történeti tudományok köréből [Tarihî bilimler üzerine çalışmalar], XXVI/12).

⁷⁷ Devrin açık zihni tüm tanıkları bu durumun farkındaydılar, örn. bk. Ferdinand'ın Roma elçisi Dal Borgo'nun 1532 Şubat'ında ifade ettiği düşüncesi (Fraknoi, Vilmos, "János király és a Szent-szék" [Kral János ve Papalık] III, *Századok* 36. 10 (1902), s. 897) veya eski bir Türk yandaşı Ferenc Frangepán'ın, Belgrad (Nándorfehérvár) ve Sirem'in (Szerémség) kaybından sonra Macaristan'ın açık kalbinin Türklere karşı savunmasız olduğundan bahseden Regensburg'taki 9 Haziran 1541 tarihli meşhur hitabesi. (bk.: Iványi, B., "Buda és Pest sorsdöntő évei", s. 70).

⁷⁸ Bu konu hakkında bk.: Barta, G., *A Szatmáru vezető út*, s. 98 vd; Matuz, "Der Verzicht Süleymáns", s. 40-41.

⁷⁹ Barta, G., *a.g.e.*, s. 103-104, 161. Josef Matuz'un yakın zamanda neşrettiği ("Bericht des Dragomans Qásim über seine Mission beim ungarischen Königshof in Ofen", *Ural-Altai Yearbook* 60 (1968), s. 101-109) tarihsiz ve oldukça tartışmalı vesikânın, bu sefaret ile ilgili olması imkansız değildir. Bu belge, Osmanlı elçisinin hükümdarının emrini taşıdığını ve bir antlaşma akdettiğini nakletmektedir. (*pádtárhá hatreterinin emri ve 'ahd tamâm yirine varub*).

⁸⁰ Torok, P., *a.g.e.*, s. 8-9 (15 Haziran tarihli).

imkanını nihai olarak sonlandıran olay şuydu. Habsburgların giderek büyüyen kuvvetinden haklı olarak endişelenen Venedik, 1527 baharından itibaren Bâbüâlî'yi diplomatları vasıtasıyla şuna inandırmaya uğraşıyordu: Habsburglar cihan hakimiyeti emelinin peşine düşmüşlerdi ve Ferdinand'ın Macaristan'da artan nüfuzu sultanın doğrudan çıkarlarını tehdit ediyordu.⁸¹ Gelişen olaylar (Alman ordusunun saldırısı ve János'un peşpeşe yenilgileri) bu durumu pekiştirdi ve Macaristan'daki Osmanlı kazanımlarını tehlikeye soktu. Bu, Bâbüâlî'nin yazın János'a, yardım talep etmediği halde niçin destek amaçlı asker göndermeye karar verdiğini açıklamaktadır.⁸² Ferdinand'ın zaferleri, Ekim ayında Macaristan'a yönelik bir sefer fikrini ciddi olarak gündeme getirdi.⁸³

Ferdinand'ın sahneye çıkışıyla, Macaristan'daki Osmanlı siyasetinin koşulları dikkate değer biçimde değişmiştir. O ana değin her şey nisbeten basit olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu, Tuna havzasında kendisine terkedilen, buhranların pençesindeki komşu bir Macaristan ile yüzyüze olagelmisti. Osmanlılar başlangıçta uygun yerlerine indirdikleri darbelerle Macaristan'ı hiddetlendirmiş ve ileriki tarihlerde ülke üzerindeki doğrudan denetimlerini genişletmeye başlamışlardı. Kimi araştırmacıların iddialarının aksine, Osmanlıların Macar arazisine aslen Habsburg karşıtı maksatlarla girdiklerini gösteren herhangi bir emare yoktur.⁸⁴ Osmanlılar, Avrupa hadiseleri, Habsburgların artan nüfuzu, siyasi ilişki ve ihtirasları hakkında yeterli bilgiye sahip oldukları halde, bahsettiğimiz dönemde, siyasi planlarını bunları gözeterek tertip etmiyorlardı. Oldukça anlaşılır bir biçimde, Habsburgların batı yönündeki bağlayıcı faaliyetleri ve takip ettikleri politikanın esas hatları, Macaristan'da Osmanlılar açısından herhangi bir tehlike teşkil etmeyecekleri düşüncesini uyandırıyorlardı. Bu devirde Habsburg kuvvetini, o ana değin ancak Avusturya arşidükü olan (sonraları İbrahim ona "Küçük Viyana Kralı" olarak hitap etmeyi yeğleyecekti) Ferdinand'la değil, V. Charles ile ilişkilendiriyorlardı. Bu nedenle, Osmanlı siyasetinin ve askeri hareketlerinin Macarlar'ı esas hedef kabul ettiği şüphesizdir.

⁸¹ Öváry, L., *Oklevélmásolatok*, II, No. 31, 32, 33, 36, 43, 44, 45, vb.; karş. Acsády, I., *a.g.e.*, s. 63; Káldy-Nagy, Gy., *Szulejmán*, s. 88 ve "Suleimáns Angriff", s. 178.

⁸² Öváry, L., *a.g.e.*, No. 36; Acsády, I., *a.g.e.*, s. 63; Barta, G., *a.g.e.*, s. 161.

⁸³ Öváry, L., *a.g.e.*, No. 50.

⁸⁴ Sıkça tartışılan transit geçiş talepleri, Matthias devrinin hadiselerinin de açıkça gösterdiği gibi, ya kışkırtıcı nitelikte olduklarından ya da sadece yağma faaliyetleri için tasarlandıklarından neticeye dair herhangi bir ipucu sağlamamaktadırlar ve şümulu bir stratejik düşünce ile herhangi bir ilişkileri bulunmamaktadır.

Bununla birlikte, Macar kralının ölümü Ferdinand'a aynı anda iki ülkenin tacını sunarak (Bohemya ve Macaristan), siyasi vaziyeti esaslı biçimde değiştirdi. Böylece, Ferdinand Macar sahnesinde aniden ciddi bir rakip haline gelmişti.⁸⁵ Venedik, bu değişimin önemini ilk farkedenden devlet gibi görünmektedir ve Osmanlı siyasetinin 1527-28'deki kökten dönüşümünde belirleyici bir rol oynamıştır. Venedik'in acil uyarıları ve Macar hadiseleri, imparatorluk ricalinin bundan böyle Macaristan'daki asıl düşmanın Ferdinand olacağını kavramasına yardımcı oldu ve bu andan itibaren (1527'nin ikinci yarısı) Macaristan, gerçek anlamda Osmanlı-Habsburg çekişmesinin (ana) sahnesi haline aldı. Yeni doğan durumun kavranılmasını, neredeyse hemen atılacak adımların belirlenmesi aşaması takip etti. Laski'nin hatıratına dayanarak, muhtemelen 1527 sonbaharında, ama kesin olarak 1527-28 kışında, Süleyman'ın Macar politikasının mihenk taşı haline gelecek olan bir telakkinin ayrıntılarıyla hazırlandığı sonucu çıkarılabilir: Ferdinand'a veya ülkesinin merkezi Viyana'ya kararlı bir darbe indirerek Macaristan meselesini kökünden halletmek. 1529 ve 1532 seferleri bu düşünceyi hayata geçirmek maksadını güdüyordu ve ileride görüleceği gibi, 1541'den sonra ihya edilen bu siyaset, Süleyman devrinin sonuna kadar kalıcı izler bıraktı.

Bu yeni safhanın başlangıcında, bir Osmanlı saldırısının yakın tehdidine karşı iki partinin (Ferdinand ve János'un takipçileri) güçlerini birleştirmeleri oldukça makul görüldüğünden, Macarlar'a yönelik tutum esas hedefe uygun hale getirildi. Süleyman geçmişte, Macaristan'daki teşebbüslerini destekleyecek birisini taktik düşünceler dolayısıyla ararken, yeni oluşan şartlar bağlamında böyle birisini bulmak zorunluluk haline almıştı. Hemen hemen aynı dönemde Kral János'un da bütün umutları tükeniyordu ve 1527 sonbaharında, Osmanlılar tarafından Macaristan'ı Ferdinand'tan koparıp almaya yarayacak araç olarak seçildi.⁸⁶

János'un elçisi Hieronym Laski, efendisi adına sultanın dostluğunu kazanmak niyetiyle 1527 senesi Aralık'ında İstanbul'a geldi.⁸⁷ Hükümdarının inkıyad etmeye razı olduğunu belirtmeye gerek kalmadan amacına ulaşması, iki tarafın da birbirine ne denli muhtaç vaziyette olduğunu açıkça göstermektedir.

⁸⁵ Gyula Káldy-Nagy, Osmanlı zafetlerinin, Habsburglara Macaristan yolunu açtığı konusunda hemfikiridir (*Szulejmán*, s. 88).

⁸⁶ Bu konu hakkında, İstanbul'un aynı zamanda Boğdan voyvodası vasıtasıyla Macaristan ahvaline dair ayrıntılı bilgi temin ettiğini gösteren Ekler bölümündeki 3 numaralı vesikaya bakınız.

⁸⁷ İbrahim'e sunulan itimadname hakkında bk.: Ekler No. 2. Müzakereler için: Hurmuzaki, E., a.g.e., s. 38 vd; Szalay, L., *Adalékok*, s. 93 vd; Barta, G., *A Sztambulba vezető út*, s. 165 vd.

Laski'nin, János'u desteklemenin aynı zamanda Osmanlı menfaatlerine uygun düştüğünün bilincinde olması, vezirlerin Osmanlı himayesi karşılığında János'un düzenli olarak haraç ödemesi gerektiği yolundaki taleplerini reddetmesine imkan verdi. Şüphesiz elde ettiği ilk karine, müzakerelerin başında efendi ve sahibinin Bâbüâlî'ye çok geç müracaat ettiği yolundaki yakınma oldu. Bu, paşaların Ferdinand'ın askeri gücüne derin bir ilgi gösterdikleri hakkındaki şüphesini kuvvetlendirmiş olmalıdır. İbrahim'in ifadeleri, Osmanlıların aynı anda iki kralla birden savaşmaktan sakınma niyetinde olduklarını belli ediyordu ve dolayısıyla Laski konumunu iyice sağlamlaştırmıştı. Elçinin taktikleri işe yaradı, çünkü Bâbüâlî, Macaristan'a sadece siyasi değil, iktisadi nedenlerle de ihtiyaç duyuyordu. Osmanlı hükümetinin, ordunun uzun mesafeli seferleri esnasında doğan fazladan yiyecek ihtiyacını giderme hususunda, Macar toprağının meşhur bereketine – Laski'nin hareketinden evvel bu konu karara bağlanmıştı – güvendiğini teyit eden birçok veri mevcuttur.⁸⁸

Böylelikle, Süleyman János'u korumayı taahhüt etti ve hatta, kendisine ait olarak kabul ettiği, Macar "krallığı"nı János'a iade etti (genellikle yanlış olarak zannedildiği gibi ülkenin kendisini değil).⁸⁹ Ne bu, ne de Mohaç'taki

⁸⁸ İbrahim'in "Avusturyalı'yı sınamak"tan ve ordu için erzak tedarik etmedeki muhtemel zorluklardan bahsettiği Laski'nin hatıratından iktibas edilen yukarıdaki pasajdan, Viyana'ya yönelik hareketin tam da bu zamanda kararlaştırıldığı sonucunu çıkartmaktayım (Hurmuzaki, E., a.g.e., s. 64). Daha önceden bir kez olduğu gibi, hedef yine Budin olsaydı, bu üslupla konuşmazdı. Osmanlı planlarında Macaristan için biçilen yiyecek sağlama rolü için: Öváry, L., *Oklevélszólato*, II, No. 88, 89 (İbrahim ve Mustafa Paşaların Venedik elçisine, Macaristan'daki kıtlık yüzünden seferin ertelendiğini ileri sürdükleri 1528 baharındaki ifadeleri); Acsády, I., a.g.e., s. 74 (Süleyman'ın, Macar kralına tabi olanlara muafiyet sözü verdiği ve "dileyen herkesin serbestçe ordugahına gelip elindeki yiyeceği satabileceğini" beyan eden 2 Nisan 1529 tarihli mektubu). 1545 yılındaki İstanbul görüşmeleri esnasında, bir defaya mahsus olarak Habsburg-Osmanlı ateşkesi için çalışan Fransız elçisinin, anlaşmanın teminini desteklemesi umuduyla, Macaristan'da barışla birlikte üretimin canlanmasının sultan açısından oldukça faydalı olacağını, böylece tekrar Viyana'ya yönelmesi gerektiğinde ulaşım ve erzak güçlüklerinin önemli ölçüde hafifleyeceğini bir argüman olarak ileri sürmesi kayda değerdir (Vaughan, D. M., *Europe and the Turk*, s. 128). Yakın zamanda negredilen Osmanlı belgeleri, Osmanlı üst yönetiminin yeni bir sefere başladıklarında henüz doğrudan kendilerine tahsis edilmemekle birlikte, Macar bölgelerinden yiyecek teslimatı talep ettiklerini tevsik etmektedir. (bk.: Berendei, M.-Veinstein, G., *L'Empire ottoman*, s. 23 vd ve eserde zikredilen hükümler).

⁸⁹ Macaristan ile ilgili Osmanlı kavrayışının özüne ışık tuttuğundan bu farklılığı vurgulamak önemlidir. Süleyman'ın Türkçe olarak kaleme alınan hükümlerinde daima "Üngürüs Krallığı" formülü kullanılmaktaydı, fakat bu tabir genellikle muasır Latince çevirilere yanlış aktarılıyor veya hatalı tercüme ediliyordu. Muhtemelen devrin ve günümüz araştırmalarının Macaristan'ı iade etmekten bahsetmelerinin sebebi budur. Halbuki Süleyman, 20 Haziran 1541 tarihli mektubunun Latince tercümesinden okuyabileceğimiz şu hususta ısrar ediyordu: Macaristan bizzat kendi mülküydü (*ipsam regnum est meum proprium*), lakin Kral János'un itaatkarlığı ve sadakatine karşılık olarak ülkenin yönetimini ve yüce krallık makamını kendisine emanet etme lütfunda bulunuyordu (*concesseram illi ex mea clementia Regiam dignitatem et administrationem dicti Regni Hungariae*). Bu ihsan, yine de, memleketi temellük

şaşaalı buluşma bizi, tüm bunların sultan tarafından Ferdinand'la yapacağı nihai kapışma için tasarladığı geçici bir tertibatın parçası olduğunu unutmaya sevk etmemelidir.⁹⁰ Tüm çabalara rağmen, Osmanlı nazariyesine uygun hamleler (1529, 1532), hayrete şayan fıyaskolarla sonuçlandı. Bu durum, başlangıçta geçici olarak tasavvur edilen János'un hükümdarlığının, Osmanlılar tarafından ne sebeple uzatıldığını açıklamaktadır. Olayların seyri ve planlarının akamete uğraması yüzünden zorunluluklar altında hareket etmek mecburiyetinde kaldıklarını, padişahın Viyana'yı hedef alan başarısız seferinden sonra Budin'i dahi ardında bırakarak geri çekilirken, yani başka bir ifadeyle, Macarların sultanın "müttefik"ine karşı besleyecekleri sadakatin her zamankinden daha önemli bir hale geldiği bir anda, János'a tac giydirmeye karar vermesi de teyit etmektedir.⁹¹

3. 1532 senesinde, Macar meselesinin kısa yoldan Viyana'yı zabtederek çözülemeyeceği aşikar hale geldi. Bununla eşzamanlı olarak, İran meselesi Osmanlı sarayının ilk gündem maddesi haline gelirken, Akdeniz'de daha faal bir siyaset izlenmesi gerektiğini savunanlar da güç kazanıyordu.⁹² Bu gelişme, Macar meselesini geçici olarak gündemin alt sıralarına itti. Her şeye rağmen Bâbüâlî, üç farklı yönden gayret sarfedip bölgedeki pozisyonunu muhafaza etmek ve mümkün olduğunca sağlamlaştırmak için elinden geleni yaptı.

Siyasi olarak Bâbüâlî, başlıca hasmı Ferdinand'ı tarafsız kılma teşebbüsünde kullanmak üzere, zaman karşısında haklılığı kanıtlanmış *müdara* yöntemine başvurdu. 1532 senesinde Ferdinand'la, hiçbir zaman resmen ilan edilmeyen bir barış akdedildi ve tüm bu münazaa ve safsatalar, Ferdinand'ın gösterdiği barışçıl tutuma karşılık verme ihtiyacından sakınma amacına hizmet

etme hakkını içermiyordu. (*non habuit auctoritatem iustam disponendi, et tesdandi de rebus dicti Regni*); A. von Gévay, *Urkunden und Actenstücke ... 1540-1541*, Viyana 1842, s. 148.

⁹⁰ Kullanılan hitap biçimleri de aynı zihniyeti aksettirmektedir. Kendisine verilen ittifak mektubunda János, "yeminli kardeşi" olarak tarif edilip herkese karşı korunacağına dair söz verilirken (bk.: Szalay, L., *Adalékok*, s. 125), yaklaşık olarak aynı tarihte (1528 başı) Bali Bey'e irsal edilen ve bir sonraki adımı Ferdinand'ı Budin'den çıkarmak olduğunu beyan eden bir hükümdar János'un bütün tebaası ile birlikte sultanın kulu olarak adlandırılması zannınca tipik bir uygulamadır (bk.: Török, P., *Ferdinand*, s. 23). (János'a yönelik teşrifat usulü yakın zamanda yerleşecek ve artık açıkça sultanın hizmetkarı olarak adlandırılacaktır.) – Bazı kaynaklar, Viyana'nın düşmesinden sonra İbrahim'in Macaristan'ı kendisi için bir *sancak* olarak isteyeceğini iddia etmektedirler, bk.: Szalay, L., *Magyarország története*, IV, s. 118.

⁹¹ Feridün, *Münşe'ât*, I, s. 576; karşı. Iványi, B., "Buda és Pest", s. 41.

⁹² Bârdossy, L., *Magyar politika*, s. 136 vd.; Vaughan, D. M., *Europe and the Turk*, s. 118 vd. Bu tavir değişikliğinin bir diğer nedeni ise, Avusturya'ya yönelik bir saldırının imparatorluğa bağlı prenslikler arasındaki işbirliğini kuvvetlendireceğini ve hatta Habsburgların durumunu pekiştireceğini vurgulamaktan asla vazgeçmeyen Fransız diplomasisidir. Soysal, İ., ("Türk-Fransız", s. 69 vd) haklı olarak, bu değişimde Barbaros Hayreddin'in oynadığı rolün altını çizmektedir.

ediyordu.⁹³ Bu müphem barış, bir sene önce "bir ülkede iki kral olmaz" diyerek Macaristan'ın bölünmesine kesinlikle karşı çıkan İbrahim'in tersine, sultanın Macaristan'ın ikiye taksim edilmesine razı olduğu argümanından hareketle Bâbüâlî'nin Macaristan'a yönelik politikasında ekseriyetle bir dönüm noktası olarak kabul edilir.⁹⁴ Buna rağmen, esasında sultan, Macaristan'ın bütününe yönelik hak talebinden asla vazgeçmedi. 1530'lu yıllarda Ferdinand'ın İstanbul'da yürüttüğü barış müzakereleri yeniden tetkik edilirse, her defasında aynı şeyin yaşandığı fark edilecektir: fırsat sunan sözler, manidar imalar ve zaman zaman "dürüst" konuşmalarla Osmanlı ricali, Habsburg hükümdarının umutlarını yeşertmeyi sürdürüyor, fakat umutlanan elçiler Ferdinand'ın hükümdarlığının tanınmasını her istediklerinde cevap açık oluyordu: Macaristan, sultanın mülküydü ve sultan bu şahsi mülkünü Kral János'a vermişti. Süleyman'ın, fiili olarak Macaristan'ı Ferdinand'la paylaşmak mecburiyetinde kalmasına rağmen, bunu asla resmi yollardan kabul etmediğini ve giderek başarı ihtimali zayıflasa da, Macaristan'da Habsburgların sahneye çıkmasından önceki kuvvet ilişkilerini zor yoluyla yeniden tesis etmeğe çalışmaktan asla vazgeçmediğini söylemek daha doğru olacaktır. Eğer Osmanlıların hatalı veya akılcı olmayan bir Macar politikası izledikleri düşüncesinde olursak, bu keyfiyetin izi, savaşmaktaki ısrarın değişen kuvvet ilişkilerine dair gerçekçi bir bakış açısıyla birleştirilmekten vazgeçildiği 1530'lu yıllara kadar sürülebilir.

Uygulanan ikinci yöntem, Macar dahili meselelerine doğrudan nüfuz etmeyi denemek oldu. Bu politika genellikle János ve yandaşlarıyla irtibat kurmak suretiyle yürütülüyordu. Üstelik bu yöntem, tehditler ve özellikle Macarların sadakatine artan bir ihtiyaç doğduğu anlarda kullanılan vaatler de ihtiva etmekteydi. Bunun gibi zamanlarda, Sirem'in (Szerémség/Syrimium) iade edileceği veya kralın tekrar serbest bir seçimle belirleneceği sözünü vermekten çekinmiyorlardı.⁹⁵ Öte yandan Süleyman'ın öfkesi "müttefik"ine

⁹³ Bu konu belirtilen yerlerde başarılı bir şekilde özetlenmiştir: Bârdossy, L., *a.g.e.*, s. 113 vd; karşı. Török, P., *a.g.e.*, s. 67 vd.

⁹⁴ Acsády, I., *a.g.e.*, s. 90. Özü itibarıyla aynı olmakla birlikte J. W. Zinkeisen (*Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, 2. Teil, Gotha 1854, s. 728), İbrahim'in ifadelerini biraz farklı aktarmaktadır: "ganz Ungarn könne ebensowenig abgetreten werden, als der Sultan eine Theilung dieses Königreichs zugeben dürfe; was sollte denn dabei herauskommen, wenn zwei Könige in einem Königreiche 'haufen' würden, der eine zu Ofen, der andere zu Gran?"

⁹⁵ Fraknói, V., "János király és a római Szent-szék", III, s. 895 (1531-32'de); *Magyar országgyűlési emlékek. I., 1526-1536* [Macar dietleri zahtırları], ed. Vilmos Fraknói, Budapeşte 1874, s. 351 (1531'de); Károlyi, A., "Adalék a nagyváradi béke s az 1536-38. évek történetéhez", III, s. 796, 806, 813-814

karşı her kabardığında, Macar kralının kendisine zemini hazırladığı düşüncesi hiddetini hemen dindiriyordu. Ayas Paşa'nın 1537 senesinde, kendisine Kassa'nın işgali (Aralık 1536) üzerine serzenişte bulunan Avusturya elçisine dediği gibi: "Ne bizim adamlarımız, ne de Kral János, emrimiz üzerine imparatorluğumuza ait olanı tekrar zabtettirmeye çalışırken adaletsizlik etmektedirler. Hizmetkarımız János'a karşı harp edenler ... bize karşı harp etmektedirler."⁹⁶ Gerçekte, János'a sundukları destek Osmanlıları, Osmanlı davasının diğer bazı müdafilerini himaye ederek Macaristan'ın dizginlerini daha sıkıca kavramaya gayret sarfetmekten alıkoymuyordu. Bu türden bir teşebbüs, tüm mağruriyetine rağmen "başka herhangi bir şeyi değil, ancak İbrahim'in kendisine emrettiğini yapabilen"⁹⁷ Lodovico Gritti'nin Macar kuvvet mekanizmasına iltihak edişinde gözlemlenebilir. Bu tür yardımlardan yararlanan diğer bir şahıs ise, güçlenme davası güden Macar baron Péter Perényi idi. Nihayet bu girişimler, kısmen birbirlerine engel teşkil ettiklerinden (örn. Perényi'nin İbrahim'in nezdinde kıskanç Gritti tarafından karalanması), kısmen de Macar idari tabakasının direnciyle karşılaştıklarından başarısızlığa mahkum oldular.⁹⁸

Sonuç olarak, doğrudan askeri varlığının muhafazası ve muhtemel büyümesi, Osmanlı nüfuzunun esas garantisi olarak kalmaya devam etti. Buradan hareketle Macaristan'daki askeri hareketlerin temelleri atılmıştı. Sadece en önemli kademeleri belirtmek gerekirse:⁹⁹ başlangıç, Osmanlıların Böğürdelen (Szabács/Şabac), Zemun (Zimony) ve Belgrad'ı zabtederek ilk Macar-Hırvat savunma hattını yardıkları 1521 yılına kadar geri gider. Bu müdafaa hattı 1524 senesine doğru fiilen çöktü. 1527-28 kışında János'un elçisiyle İstanbul'da yürütülen müzakereler bir Osmanlı-Macar ittifakına

(1537'de); von Bucholtz, F. B., *Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten*, Urkundenband, Viyana 1838, s. 279 (1538'de).

⁹⁶ Tercüme eden László Bárdossy, *a.g.e.*, s. 185; karşı. *a.e.*, s. 357; n. 64. Çeviriyi Gévay'nın Latince metnine dayanarak hafifçe düzelttim.

⁹⁷ A. von Gévay, *Urkunden und Actenstücke ... 1532-1533*, Viyana 1838, s. 44 (İbrahim'in Hieronymus de Zara'ya verdiği 24 Haziran 1533 tarihli mecmu).

⁹⁸ Bu hadiselerin Osmanlı siyasetindeki rolü ve öneminin mükemmel bir tahlili için Szakály, F., *Gritti*, b.a., özellikle Bölüm III ve IV. Ayrıca Ekler bölümünde, Osmanlıların Macar asilzadeleri arasında işbirlikçiler bulma arzularını ve bu amaçla kurdukları siyasi baskıyı hülasa eden 4. vesikaya bakınız.

⁹⁹ Mufassal bir anlatım için bk.: Szakály, Ferenc, "Phases of Turco-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács (1365-1526)", *Acta Orient. Hung.*, XXXIII (1979), s. 65-111, özellikle 105-106; Thallóczy, Lajos, *Jajca (bánság, vár, város) története 1450-1527* [Yayça (banlığı, kalesi ve şehri) tarihi], Budapeşte 1915, s. 256-263; Acsády, I., *a.g.e.*, s. 120-121; Perjés, G., *Mohács*, s. 201; Acsády, I., *a.g.e.*, s. 74; Torók, P., *a.g.e.*, s. 26; Berend, M.-Veinstein, G., *a.g.e.*, s. 19; Szalay, L., *Magyarország története*, IV, s. 173.

varmak üzereyken, birkaç kale dışında en mühim Bosna kaleleri ve Yayça (Jajca/Jajce) ele geçirildi. 1526 yılında Sirem işgal edildi ve 1529'da Ösek'te (Eszék/Osiek) bir üs kuruldu. Osmanlılar aynı sene içinde Bács ve Félegyháza'yı da alarak Tuna'nın ötesine geçtiler. 1536'da ve 1537 başlarında Pozsega (Požega) ile birlikte başka bir takım Slavonya kaleleri Türklerin eline geçti. Tecrit edilmiş vaziyette kalan Kilis (Klissza/Klis) kalesi de 1537 senesinde kendiliğinden teslim oldu. İtaatsizlik gösteren voyvodayı tedip etme amacını taşıdığı duyurulan¹⁰⁰ 1538 tarihli Boğdan seferinin neticesinde ise, doğu yönünden Macaristan'a yönelen baskı iyice artmış oldu.

Sınırları, burada konuşlandırılmış askerler tarafından hergün biraz daha ileri itilen adı geçen üs¹⁰¹, daha 1520'li yılların ikinci yarısında, sultan tarafından Macaristan ahalisini denetlemek için uygun bir yer olarak görülmüştü.¹⁰² Sonraki hadiseler bu düşüncenin geçerliliğini doğrulamıştır. 1530, 1537, 1540 ve 1541 senesi muharebelerinde bu üstün hareket eden Osmanlı kuvvetleri, başkentini savunulmasına ve Budin'e giden yolun emniyetinin sağlanmasına katkıda bulundular. Hatta Ferdinand'ın kuzeydeki topraklarına akınlar düzenleyecek güce bile sahiptiler. Tam da bu anda, biz harekât çapı meselesine geri dönelim. Her ne kadar Osmanlı devlet erkanının ifadeleri ve ordunun faaliyetleri, sonradan kendilerini sınırlayacak olan mesafe sorununu az çok görmezden geldiklerini teyit ediyorsa da, uzak mesafedeki etkinliklerinin muhtelif etkenlerce belirlendiği inkar edilemez. Keza Macar hadiseleri, onları gerçek anlamda sınırlayanın uzaklık değil, erzak yetersizliği olduğunu ortaya koymaktadır. Konu ile ilgili yayımlanan veriler, tedarik edilen yiyecek miktarı ile seferden hasıl olan verim arasında yaklaşık olarak bire birlik oran bulunduğunu göstermektedir.¹⁰³ Macaristan'ın fethinin çeşitli basamaklara

¹⁰⁰ Bu konu Süleyman'ın iki farklı nüsha halinde yayımlanan *fethnamesinde* tebarüz etmektedir: Decei, Aurel, "Un 'fetihname-i Karabogdan' (1538) de Matrakçı Nasuh", 60. doğum yılı münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı. *Mélanges Fuad Köprülü*, İstanbul 1953, s. 113-124 ve Gökbilgin, Tayyip, "Kanuni Sultan Süleyman devri müesseseler ve teşkilatına ışık tutan Bursa şer'îye sicillerinden örnekler", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 108-109. Seferin hedefinin seçimine etki eden diğer telakkiler için ayrıca bk.: Ursu, J., *Die auswärtige Politik des Peter Rareş, Fürst von Moldau (1527-1538)*, I, Viyana 1908, s. 149 vd ve Guboğlu, M., "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan seferi ve zaferi (1538 M.-945 H.)", *Bulleten*, 50. 198. (1987), s. 757 vd.

¹⁰¹ 1530'ların ikinci yarısında, kendisine barışı koruma sorumluluğu taşıyıp taşımadığı sorulduğunda Bosna beyinin verdiği cevap açıklayıcıdır: O, serhaddi muhafaza etmek ve sınırları genişletmek vazifesi ile tayin edilmişti. Szalay, L., *a.g.e.*, s. 186.

¹⁰² Bu sonucu, Süleyman'ın hudut bölgesinde bulunan *sancakbeyilerine* yolladığı ve Kral János'a yardım göndermelerini buyuran hükümlerinden çıkartmaktayım. Öváry, L., *Oklevélmásolatok*, II. No.152, 154, 188.

¹⁰³ Káldy-Nagy, Gy., "The First Centuries of the Ottoman Military Organization", *Acta Orient. Hung.*, XXXI (1977), s. 173-174.

ayrılmasının muhtemel sebebi budur. İhtiyat üsleri tesis etmeden Macaristan'a yönelik seferler düzenlemek ve ülkenin zabtedilmesi oldukça yüksek risk taşıyacağından, Osmanlı askeri idaresi öncelikle bu meselenin üstesinden gelmeliydi. Böylece bu dönemde Belgrad ve civarı, 17. asrın sonuna kadar başarıyla oynayacakları bir rol üstlendiler: şöyle ki burada, 16-17. yüzyıl seferlerinde çözümsüz erzak tedarigi sorunlarının önüne geçen ve batı savaş sahnesini besleyen bir merkez inkişaf etti. Bu hususta, birçok bakımdan batıya yönelik Osmanlı seferlerinin başlangıç noktasının Belgrad olduğunu iddia edenlerle bir uyuma söz konusudur.¹⁰⁴

Sözü edilen güney üslerinin yanısıra, ülkenin iç kısımlarına yerleşmiş askeri birlikler Osmanlı askeri varlığı açısından başka bir güvence kaynağı oluşturuyordu.¹⁰⁵ Bu birliklerin insan gücü hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün olmasa da, Gritti 1534 tarihinde, Avusturya elçisi Cornelius Schepper'e sayılarının 6000'in üzerinde olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁶ Bu tarihte Macaristan'ın güneyi Osmanlı İmparatorluğu'na iltihak etmiş vaziyette olduğu halde, burada bulunan garnizonları da hesabına dahil etmiş görünmektedir. Bir müddet için bu sayı üzerinde düşünelim. Schepper'in raporundan bilindiği gibi, Gritti, Mayıs sonundaki müzakerelerde Türklerin kendisini Macaristan *beylerbeyi* olarak tayin edip Budin'i bir *sancak* haline getirmeyi istediklerini, ancak kendisinin bu teklifi geri çevirerek Budin'in sancağa dönüşmesine engel olmayı başardığını ileri sürmektedir. Daha seyrek olarak atıfta bulunulan ise, Gritti'nin uydurma olmadığı muhakkak olan, ancak şüphesiz belirli bir gayeye matuf beyanına getirdiği açıklama tarzıdır. Gritti şöyle diyordu: "Türklerin imparatoru bu topraklarda 6000 ulufeli adam bulundurmakta ve onlar hesabına 200.000 dükadan fazla harcama yapmaktadır. İmparatorun bu ülkeden tek akçe kazancı dahi olmadığına işaretlerle, paşalar sık sık sancağın Budin'e nakledilmesini [bayrağın Budin'e dikilmesini] tavsiye etmektedirler."¹⁰⁷ Bu

¹⁰⁴ Finkel, Caroline B., "The Provisioning of the Ottoman Army during the Campaigns of 1593-1606", *Habsburgisch-osmanische Beziehungen*, Hrsg. von A. Tietze, Viyana 1985, s. 107-123, özellikle 119 (Beihfte zur WZKM, Bd. 13).

¹⁰⁵ Bu askeri birliklerin faaliyetleri hakkında bk.: Szakály, F., *Gritti*, s. 130-131.

¹⁰⁶ A. von Gévay, *Urkunden und Actenstücke ... 1534*, Viyana 1839, s. 48.

¹⁰⁷ A. von Gévay, a.y.; Szalay, L., *Magyarország története IV*, s. 143; Török, P., *Ferdinand*, s. 76; Szakály, F., *Gritti*, s. 82. Gritti'nin verdiği sayı, güney Macaristan'daki sınır istihkâmı ağına bağlı onbeş kale (ekseriyetle eski Szerém ve Valkó'da) ve iki şehirde konuşlanmış askeri birliklerin masraf muhasebelerini ihtiva eden ve 1541 Nisan'ının sonları tarihini taşıyan bir *mevacib defteri* vasıtasıyla belgelendirilebilir. (bk.: Viyana, Österreichische Nationalbibliothek, Türkische Handschriften, Mxt. 567; Flügel 1322). Bu defter bahsi geçen zamanda, Güvercinlik'ten (Galambóc/Golubac) başlayarak Semendire (Szendrő), Belgrad, Szalánkemén, Titel, Varadin (Pétervárad), Illok (Ujlak), Vukovár ve Erdut (Erdőd) üzerinden Eszék'e uzanan ilk istihkâm hattı ve bu hattın hemen gerisinde yaklaşık 5000 askerin silah altında

ifadeye dayanarak şimdiden işgal için hazırlanmış bir veya daha fazla planın varolduğu sonucuna varmak ihtiyatsızlık gibi görünse de, fetih münasebetiyle "bağımsız" bir Macaristan'ı ayakta tutmanın doğurduğu mali külfete atıfta bulunan benzer açıklamaların 1541 senesinde de ortalıkta dolandıklarını akla getirmektedir. Birisi şu soruyu sormaya kalkışabilir: Acaba imparatorluk açısından bu ülkeyi zabt etmek, sabit bir askeri varlık ve daimi müdahaleler yoluyla vassal olarak muhafaza etmekten daha ucuza mal olabilir miydi?

Osmanlı planlarına dair benzer şayialar 1530'ların son yarısında da oldukça yaygındı. Bu en azından giderek artan sayıda insanın, Osmanlıların Macaristan'ı işgalini gerçek bir tehdit olarak algılamaya başladığını göstermektedir. Üstelik Osmanlı idarecilerinin çeşitli açıklamaları, bunun gibi spekülasyonların çoğalmasına katkıda bulunmakta ve hatta Bâbüâli'deki belirli muhitlerin siyasi duruşlarına işaret etmekteydi.¹⁰⁸

Nihayet Osmanlı ricalı, Macar meselesi hakkında bir karara varmak mecburiyetindeydi. 1530'ların ikinci yarısında takip ettikleri Macar siyasetinin sonuçlarını tekrar gözden geçirdiklerinde, yalnızca basit bir başarı ile iftilhar edebileceklerini fark ettiler: Budin'e uzanan yolun tamamı denetim altındaydı. Buna rağmen, Budin'in ilerisinde Ferdinand'ın muhkem bir konumda bulunması ve Bâbüâli'nin János'un girişimlerini ısrarla desteklemesine karşın, müttefiklerinin (ya da Osmanlıların tercih ettiği tabiri kullanırsak, hizmetkarlarının) vaktiyle zabtedilmiş toprakların yeniden kazanılması ve bu esnada Osmanlı kuvvetlerinin yıpratılmaması hususunda uygun bir mutavassıt olmadığını anlamaları canlarını sıkışmış olmalıdır. Macaristan'ın sultana ait olduğu varsayımı beyhude çıkmıştı; Ferdinand'ın hakkından gelinmedikçe nazari bir iddia olarak kalmaya mahkumdu. Bu ana değin tatbik edilen taktiklerden pek fazla bir şey umulamazdı ve zaten, Ferdinand'ın ortaya çıkışından itibaren bu taktikler baskı altında kullanılmaktaydılar. Keza bu tedrici stratejinin, başka bazı yönlerden de başarısız olduğu meydana çıktı. Macar zadenin nüfuz altında tutma ümidi suya düşmüştü; Gritti bizzat Macar asileri tarafından öldürüldü. Macar asilzadelerinin Osmanlılara gösterdikleri

tutulduğunu tasdik etmektedir. Bununla birlikte, bazı alayların hesapları eksik olduğundan (örn. Belgrad *müstahfizleri*) kutu sayısı bu değildir. Üstelik söz konusu deflere eklenmiş altı sene evveline ait bir listede tavsif edilen yaklaşık 200 kişilik bir birliği bu değerlendirmeye katmadım. Macaristan'ın iç kısımlarında görevli birlikleri bu sayıya eklersek, Gritti'nin tahmininin toplam asker sayısının altında kaldığı sonucuna dahi varılabilir. Masraflar hakkında sarfettiği mülahazasının doğruluğu ise, İbrahim'in 1528 tarihli ifadesi tarafından tasdik edilmektedir; bk.: yuk. 30. dipnot.

¹⁰⁸ İstanbul kaynaklı haber ve beyanlar; Szalay, L., a.g.e., s. 172, 181; Török, P., a.g.e., s. 84; İványi, B., a.g.e., s. 46 vd; Bârdossy, L., a.g.e., s. 183.

eğilim, ümit verici fakat kısa bir zaman diliminden sonra bütünüyle eriyip gitti. János ve maiyetinin Osmanlı tarafında kalmasının yegane nedeninin şahsi menfaatleri olduğunu, tüm çıplaklığıyla görmek gerekirdi. Aynı zamanda Macaristan'ın kaynaklarından istifade edilebileceğine dair beklentiler de hüsrarla sonuçlandı. Henüz 1529 yılında, Macarların ihtiyaç halindeki Osmanlı birliklerine yardım etme konusunda pek de aceleci davranmadıkları görülmekteydi¹⁰⁹ (kendilerine bu konuda bir emir sadır olduğu halde) ve bu kayıtsızlık ileriki tarihlerde de mutad bir şekilde devam edecektir. Macaristan'da gelir-gider dengesini yaratma şansı zayıfladıkça, son kozlarını oynayarak tasarrufu tamamen ele geçirme tutkusu – en azından nisbeten, o ana değin zayı olanlara tazminat olarak – gittikçe kuvvetlenmekteydi. Belki de, 1541'den önce bile, Osmanlı devlet ricali arasında Macaristan'ı işgal etmeye yönelik şiddetli arzuların bulunduğuna hükmetmek abartılı bir yaklaşım olmayacaktır. Macaristan'ı vassal bir devlet olarak muhafaza etmenin maliyetine dair yukarıda zikredilen görüşler doğrusya, hakimiyetin genişlemesinin faydalı bir gelişmeyi de beraberinde getireceği sonucuna varmak mantıklı olacaktır. Bu gelişme, artık mali dengenin ne yönde değişeceğine önem vermeksizin, yeni ele geçirilen arazi üzerinde muhtelif *timar* toprakları tevcih edileceğinden mutlak bir kazanç olarak değerlendirilebilirdi.¹¹⁰

¹⁰⁹ Káldy-Nagy, Gy., *Székelyk*, s. 94. ve "Sulcimans Angriff", s. 180-181. Bu devirde Macaristan'da teccelli eden Türköfil yaklaşımlar için bk.: Barta, Gábor, "A törökös ideológia kezdeti Magyarországon" [Macaristan'da Türköfil ideolojinin ilk devirleri], *Kelettanulmányok*, Bahar 1987, s. 8-19.

¹¹⁰ Fetih zamanından günümüze intikal eden bir belge timar beklentilerinin gerçeğe dönüştüğünü ispat etmektedir. Budin *beylerbeyine* gönderilen Mart 1568 tarihli bir hükümdar (İstanbul, Başbakanlık Arşivi, Muhimme defteri No. VII. 387-388/1112), bir buçuk sene boyunca devam eden *zeamet* ve *timar* hisselerine ait beratların teccid edilmesi içinde yapılması gerekenler hakkında bilgi verilmektedir. Bu hükümün suretleri 12 *beylerbeyine* daha yollanmış olduğundan, her eyalette kaç *tezkerenin* *berata* tahvil edildiği kaydedilmiştir. 13 *vilayet* haricinde (maalesef merkezi önemle sahip Rumeli *vilayeti* noksandır), Budin'in 1300 ve Temesvár'ın (Timişvar) 509 "tasdikli" *timarıyla* ikinci ve beşinci yerleri işgal ettikleri liste, sırasıyla şu malumatı vermektedir: 1.: Anadolu, 2056 timar, 3.: Karaman, 1249 timar, 4.: Rum, 560 timar, 6.: Şam, 466 timar, 7.: Zülkadir, 312 timar, 8.: Erzurum, 123 timar, 9.: Halep, 104 timar, 10.: Diyarbekir, 65 timar, 11.: Bağdad, 30 timar, 12.: Şehrizol, 28 timar ve 13.: Van 25 timar. Tasarruf hakları tasdik edilen timar arazilerinin yaklaşık %26'lık dilimi iki Macar vilayeti arasında paylaşılmaktadır. Rumeli ve Yunanistan'a ait verilerin noksan olmasından ötürü bu sayılar gerçek dağılımı aksettirmemesine rağmen (timar sistemiyle alakalı olarak hüküm dahilinde isimleri geçmeyen eyaletlerden en önemlisi bu ikisidir, karşı. Kunt, Metin, *Sancaktan eyalette. 1550-1650 arasında Osmanlı ülkesi ve idaresi*, İstanbul 1978, s. 133-149; timar miktarının çok daha fazla olması gerektiğinden, hesaplamaların geneli itibarıyla eksik yapıldığı açıktır), listeye dercedilen oranlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun arazi tasarrufu düzeninde Macar bölgelerinin tuttuğu önemli mevkiyi layıkıyla resmetmektedir. Budin *vilayeti*, güney yönünden devrin Macaristan sınırlarının ötesine sarksa da, belirtilen oranlar doğrudur. Veziriazam İbrahim Paşa ve Gritti'nin yukarıda alıntılan aynı anlamı hatırlatıcı açıklamaları, sultan ve sarayını, bu ülkeyi zabtetmekten caydırın etkenin öngörülebilir masraflar olduğu argümanını yalanlamaktadır. 1560'lar civarındaki yaklaşık 300.000 altın tutarındaki senelik bütçe açığını, bu ikisinin sunduğu rakamlarla mukayese ederseniz, serhaddin birkaç yüz kilometre ileri itilmesiyle yılda

Bununla birlikte, Ferdinand ve János Szapolyai arasında 1538 yılında gizlice akdedilmiş olan Várad Antlaşması'nın Ferdinand tarafından 1539 Aralık'ta Osmanlı padişahına bildirilmesinin (ve bunun Osmanlılarca János'un bir ihaneti olarak görülmesinin) ve 1540-41 Macar siyasi karışıklıklarının, uzun süredir mütalaa altında tutulan bu karara son bir hız kazandırmış olabileceği ihtimalini de uzak tutmamak gerekir.

IV.

János Szapolyai ve Habsburglu Ferdinand'ın aralarında bir musalahaya varmaları ve Macar kralının 22 Temmuz 1540 tarihinde ölmesi üzerine, Osmanlılar Macaristan'daki son önemli destekçilerini de yitirmiş oldular. Şayet yaşanan bu hadiseler, o ana kadar kullanılan taktikleri anlamsız kıldıysa, Ferdinand'ın 1540 güzünde giriştiği askeri operasyonlar da İstanbul'u, gittiği Macar siyasetini acilen tashih ederek değiştirmeye zorlamıştır.

Görünüşe bakılırsa, Süleyman yine de, eski usulde ısrar etti. 1540 Ekim'inde Bâbüâli'ye ulaşan Macar elçilerinin (István Werböczy ve János Eszéki), János'un son vasiyetine muvafakat etmesi ricaları üzerine Süleyman, senelik 25.000 altın flori tutarında bir vergi karşılığında, henüz çocuk yaştaki János Zsigmond'u babasının tahtının varisi olarak tanıdığını ve Kral János'un tasarruf ettiği bütün araziyi kendisine ihsan ettiğini açıkladı. (Bu esnada Süleyman, kendisine yöneltilen kralın serbest bir seçimle belirlenebilmesi talebini kaçamak yanıtlarla geçiştirdi.) Keza, sonradan Martinuzzi ve Petrovics (bir kaynağa göre Kraliçe İzabella) adına gönderilen yeni elçinin önünde teyit edeceği gibi, yeni hükümdarı korumak maksadıyla kuvvetlerini harekete geçirdiğini beyan etti. Ayrıca konuşmasında Macar asilzadelerini uyararak, kendisi ve János Zsigmond'la bir ittifakı sürdürmekten kaçındıkları takdirde sertçe cezalandırılacaklarını duyurdu. Nihayet, Lehistan kralına genç kralı kollama çağrısında bulundu.¹¹¹

75.000 altınlık ek bir açığın oluştuğunu fark ederiz. Bu bir taraftan, mali kaybı doğuran esas etkenin doğrudan aradaki mesafenin büyümesi değil, bu bölgelerin serhad niteliği taşımaları olduğunu kanıtlamaktadır. Öte yandan da, sırf Sirem'den (Szerémség) kaynaklanan 224.000 altınlık bir mali kayba hiç tereddüt etmeden razı olan bir sarayın, tahmini bütçe hesaplamalarının akibetinden pek de kaygılanmayacağı gerçeğini göstermektedir.

¹¹¹ Werböczy ve Eszéki'nin elçilikleri ve Süleyman'ın ittifak mektubu hakkında bk.: Charrière, E., *Negotiations, I*, s. 453; Pray, G., *Epistolae procerum regni Hungariae*, Pars II. Ab anno 1531-1554,

Süleyman, ertesi bahar Macaristan'a ilerleyecek ordunun başına bizzat kendisinin geçeceğini duyurdu. Her ne kadar, defalarca amacının "merhum Kral János'un oğlunu kurtarmak" olduğunu ve "onu sadece korumayı değil, aynı zamanda tüm kraliyeti [Macaristan] tekrar kendisine döndürmeyi istediğini"¹¹² ilan etse de, bilindiği üzere, sefer Budin'de sona erdi ve Macaristan'ın merkezi, 29 Ağustos 1541 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline geldi.

Vakaların tarihi akışından, Süleyman'ın, birçokları tarafından haince olarak nitelendirilen bu adımı, Budin'e varışından önce planlamış olduğu neticesi çıkarılabilir. Zira ordugahına çekilerek, adamları Budin'in zabtedilmiş olduğu haberini kendisine getirene kadar tutuklanmış olan Macar idarecilerle resmi müzakerelere girişmekten kaçındı. İlk görüşmelerinde ise, sadece verdiği kararı izah etmek için birkaç neden ileri sürüp, Macar devlet adamlarını dehşete düşürmüş olması gereken isteğini açıkladı. Baronlar arasındaki anlaşmazlıklara, askeri zaafiyetlerine ve ülkeyi "korumak" için büyük bir orduyla sık sık Macaristan'a gelmenin maliyetine ima yüklü göndermeler yaptı.¹¹³

Posonii 1806, s. 87-88. (Elçilerin burada yayımlanmış olan, İstanbul'dan yolladıkları mektuplar, aşağıdaki eserde de bulunabilir: Lukinich, Imre, *A Podmanini Podmaniczky család oklevéltára* [Podmanini Podmaniczky ailesi arşivleri], III, 1538-1548, Budapeşte 1941, s. 158-159; Szalay, L., *Adalékok*, s. 182-197, a.g.m., *Magyarország története*, IV, s. 219-221; Fraknoi, Vilmos, *Werböczy István élete* [István Werböczy'nin hayatı], Budapeşte 1899, s. 321-324. Marko Horváth tavassutuyula gerçekleştirilen ikinci elçilik ve her iki orta elçilik yazışmaları için; Charrière, E., a.g.e., s. 466-467; Lukinich, Imre, *Erdélyi területi változásai a török hódítás korában 1541-1711* [Türk hakimiyeti devrinde Erdel'de bölgesel değişiklikler], Budapeşte 1918, s. 30; Iványi, B., "Buda és Pest", s. 62-63. Adı geçen yazarlar, bu mektuplardan iki tanesinin Hurmuzaki'nin çalışmasında yer aldığının farkında değil gibi görünmektedirler. (Documente ...XVII., ed. N. Iorga, Bükreş 1911, s. 394-396; daha yakın tarihli bir baskı: *Elementa ad fontium editiones XXXVI. Documente ex archivo regioniano ad Poloniam spectantia*. VI Pars, H B A. B 2 1538-42., ed. Carolina Lankorońska, Roma 1975, s. 131-132.) Bu sebeple bu vesikaların ele aldıkları diğer belgelerle olan ilişkisini tasrih etmemektedirler. Lehistan kralına yollanan mektuplar ve genel hatlarıyla konunun bütünü hakkında bk.: Berindei, M.-Veinstein, G., *L'Empire ottoman*, s. 27, 42; n. 29.

¹¹² Charrière, E., I, s. 498; Yola çıkışıyla birlikte Ferdinand'a gönderdiği 20 Haziran 1541 tarihli mektubunda da, bir savaş ilanı bildirisi üslubuyla kaleme almıştır. (A. von Gévay, *Urkunden und Actenstücke ... 1540-1541*, Viyana 1842, s. 147-148.; karş. Zinkeisen, J. W., a.g.e., II, s. 843.

¹¹³ *Verancsics Antal... összes munkái* [Antal Verancsics'in bütün eserleri], I, s. 166: Basım yeri, tarihi ve müellif ismi belirtmeden, Budin'in düşüşünü Latince olarak hikaye eden bir vakayname. L. Szalay, bu eserin büyük ölçüde tahrif edilerek Lippa'da yeniden kaleme alınmış bir versiyonunun L. Reusner tarafından neşredildiğini farketmiştir. Reusner, L., *Epistolatum turcicarum variorum et diversorum aethorum*, Liber IX, Francofurti ad Moenem, M.D.XCVIII, s. 4-11, bk.: Országos Széchenyi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára, Ap. II. 622. Endre Veress (*Izabella királyné 1519-1559* [Kraliçe Izabella], Budapeşte 1901, b.a., özellikle 193: n. 2), Polonya'da "Verancsics-versiyonu"nun başka bir elyazması nüshasını meydana çıkardı ve yazmanın üzerindeki imzaya dayanarak bu anlatımın Peter Porembski'ye, Izabella'nın katibine ait olduğu sonucuna vardı ("De obsidione Budensi" ismini taşıyan farklı bir vakayname ile birlikte, bk.: *Verancsics*, I, s. 173-178.). Ayrica Veress, Porembski'ye ait metnin aynı sene içinde (1541) Almanca'ya çevrilerek başka bazı vakaynamelerle birlikte neşredildiğini belirtmektedir. Szalay tarafından yayımlanana benzeyen, fakat daha fazla yanlış ihtiva eden farklı bir metin, *Elementa*

Meselenin özüne yakından bakılırsa, bu sonuçlardan hiçbirisinin siyasi koşullardaki ani bir değişikten kaynaklanmadığı ortaya çıkar. János hükümlerinin temel özellikleri, aynen János Zsigmond'un vasilerinden (Martunizzi, Bálint Török, Péter Petrovics) kurulu hükümetine benzer biçimde iç çekişmeler ve askeri zaafiyet idi ve görmüş olduğumuz üzere, belirli çevreler Macaristan'ı eski usulle elde tutmanın şimdiye kadar bile yeterince masraflı olduğuna inanmaktaydılar. Süleyman'ın, giriştiği teşebbüsün can altıcı maddelerini son kurbanlarından saklı tutmuş olduğu için muhakemesinin yeni unsurlar barındırmadığına ileride değinilecektir. Yalnızca geçen senenin sonlarına doğru György Martinuzzi [Frater Georgius] ve hükümetin diğer üyeleri, ülkedeki karmaşık durumu aktarmak amacıyla Bâbüâli'ye bir elçi yollamışlardı; padişahın Kral János'un oğlunu azlederek yerine bir "beylerbeyi" tayin edeceği şayiasının, tüm bu kargaşanın sebebi olduğunu iddia ediyorlardı.¹¹⁴ Sultanın kendileriyle ilgili bilindik düşüncelerini bizzat onun ağzından işittiklerinde, kendileri dışında saçmalığı herkes tarafından görülen bir şeye inanmak istediklerini fark etmiş olmalıydılar.¹¹⁵

Sırası gelmişken, bu kez savunmaya çekildiğinde Bâbüâli'nin, iki uçlu ve kandırmacaya dayalı klasik silahını her zamankinden daha ustalıkla kullandığını belirtmek gerekir. Fakat Avrupalı bir çağdaşının maksatlarını en derin sezgilerle süzerek ortaya attığı gibi, padişahı, kısa bir süre için olsa dahi, henüz Kral János hayatta iken "iktidarsız" kılmaya karar verdiği bir ülkede János Zsigmond'un hükümdarlığını tanımaya zorlayan ne olmuştu?¹¹⁶ Uluslararası siyasi ilişkiler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun müteakip sorunları açısından bakıldığında bu

serilerinin yukarıda zikredilen cildinde bulunabilir (s. 157-162.). Porembski, hadiselerin hülasasını 1541 Eylül'ünün sonlarına doğru, Lippa'ya varduktan sonra kağıda dökmüş gibi görünmektedir ve görünüşe bakılırsa bu telif buradan çeşitli istikametlere yayılmıştır (esas muhatap bilinmemektedir). Bu katibin yaşanan olayların tanığı olması (kendisi bizzat Osmanlı ordugahını ziyaret etmişti) ve Izabella'nın maiyeti arasında önemli haberleri toplayan kişi olması hasebiyle, onun vakaynamesini Budin'de neler olduğunu anlatan en muteber kaynak olarak kabul etmekteyim. (Kesin bilgiye sahip olmadığı konuları itiraf etmesi kaynağın değerini bir kat daha arttırmaktadır.) Budin'in sükutunu konu alan daha geç tarihli anlatımların çoğunun onun kayıtlarına dayanıyor olması oldukça muhtemeldir. – Martunizzi'nin katledilmesine bizzat tanık olmuş olan János Sárosi'nin şehadeti (1553), Porembski'nin tasvirine bütünüyle uygun düşmektedir. Sárosi, olayların bir faili olarak aynı ifadeleri sultana aktarmaktadır. (Bk.: Barta, G., *Vajon kié az ország?* [Bu ülke kimin?], Budapeşte 1988, s. 96-97.)

¹¹⁴ Charrière, E., I, s. 466.

¹¹⁵ Sonuna kadar Kral János'a sadık kalan Eger piskoposu Ferenc Frangepán dahi, 1540 sonbaharında Roma'ya, Várad Antlaşması'nın hasıraltı edilmesinin kaçınılmaz olarak ülkenin çökmesine yol açacağını yazmaktaydı. Bk.: Charrière, E., I, s. 458-459.

¹¹⁶ İstanbul'daki Fransız elçisi Rincon kaynaklı, 1540 sonbaharının başlarına ait bu fikir için bk.: Charrière, E., I, s. 447-448.; Szalay, L., *Adalékok*, s. 189. V. Charles, Kral János'a yolladığı elçi Cornelius Schepper'e verdiği talimatlarda Budin'i zabt etmeye yönelik Osmanlı hazırlıklarına dair güvenilir malumata ulaştığını bildiriyordu. Bk.: Lukinich, I., *Erdélyi területi változásai*, s. 13-14.

soruya, sultanın zaman kazanmaya çalıştığı, çünkü 1540 sonbaharındaki şartların bir Macar seferi için müsait olmadığı yanıtı verilecektir. Nitekim Macaristan'da buhranlar patlak verdiğinde Süleyman ve paşaları, genel siyasi vaziyeti kendi lehlerine çevirmek için özenli hazırlıklara giriştiler.

İlk başarılarını en büyük cephelerden birinde, batıda kaydettiler. Bu yönde imparatorluk, İstanbul'un eski müttefiki Fransa'yı da kapsayan ve bellibaşı Avrupa güçlerinden oluşan bir birliğe, Kutsal İttifak'a karşı savaş veriyordu. Bununla birlikte başarısızlıklar silsilesi kısa süre sonra ittifakı çatlatmaya başladı ve henüz 1539 senesinde Osmanlı tehdidine karşı en hassas ülke olan Venedik, Bâbîâlî ile müzakere masasına oturdu. Müttefikler arasındaki ihtilaf, başlangıçta Venedik'in müstakil bir barış elde etme teşebbüslerine karşı çıkan Fransa'nın fikir değiştirerek bu çabaları desteklemeye başlamasıyla katmerlendi. Kendi çıkarları üzerine odaklanan yeni Fransız diplomasisi, Bâbîâlî tarafından bir kez daha takdirle karşılandı. Süleyman ve Venedik Cumhuriyeti arasında akdedilen 2 Ekim 1540 tarihli barış antlaşması, büyük oranda yeni vücuda gelen Osmanlı-Fransız işbirliğinin mahsulüydü.¹¹⁷ Macar hadiseleri, Osmanlılar açısından şu ana değin sürüncemede kalmış olan müzakereleri sonlandırma kararını çabuklaştırırken¹¹⁸, saray fiili olarak her bakımdan isteklerini dayatmayı başardı. Bu yolla Osmanlı hükümeti, yalnızca Venedik üzerine ağır şartlar yüklemekle kalmıyor, daha önemlisi, müttefiklerin arasını açmayı ve en azından muhtemel iki düşmanını tarafsız kılmayı başarıyordu. Ancak Süleyman bundan daha fazlasını arzu ediyordu. Habsburg karşıtı bir işbirliğinde Venedik ve Fransa ile ortak hareket etmeye hazır olduğunu müteaddit kereler dile getirmişti. Cumhuriyet'e, muhtemel bir Avrupa çatışmasında en azından tarafsız kalmasını beklediğini açıkladı ve Fransa kralına açıkça bir ittifak teklifi ilettili. Bu durum Süleyman'ın Rincon'u niçin 1540 Kasım'ında Kral François'ya geri yolladığını ve 1541 baharında elçinin dönüşünü niçin bu kadar sabırsızlıkla beklediğini izah etmektedir. Elçi Fransa'dan hareket etmekte geç kaldı ve zaten sultana ulaşmayı başaramadı:

¹¹⁷ Venedik nüshasının en yakın tarihli neşri: Gökbilgin, M. T., "Venedik devlet arşivindeki vesikalar", s. 121-128; L. Bonelli'nin nihai şeklini alana dek mutabakat metninin uğradığı değişikliklere ve metin üzerindeki tartışmalara dair derin bir kavrayış sağlayan ilginç makalesi: "Il trattato turco-veneto del 1540.", *Centenario della nascita di Michele Amari* içinde, II, Palermo 1910, s. 332-363. Belgenin yazıya dökülüşünün safahatını irdeleyen başka bir deneme, aynı zamanda Venedik arşivlerinde saklanmakta olan Türkçe nüshanın antlaşmanın orijinal Türkçe sureti olduğunu kanıtlayan A. Bombaci tarafından yapılmıştır. ("Ancora sul trattato turco-veneto del 2 Ottobre 1540", *Rivista degli Studi Orientali*, 20 (1943), s. 373-381.) Mutabakatın sağlanmasında A. Rincon'un oynadığı rol için bk.: Soysal, I., "Türk-Fransız", s. 83; Bourilly, V.-L., "Les diplomats", s. 291 vd.

¹¹⁸ Venedik'te kimse buna inanmak istemedi, bk.: Charrière, E., I, s. 451.

Charles'ın adamları tarafından yolda pusuya düşürüldü ve katledildi. Bunun üzerine görevlendirilen yeni elçi Paulin de la Garde, sultana ancak Budin'de ulaşabildi. Fakat Süleyman için endişelenecek bir şey kalmamıştı. 11 Mayıs 1541 tarihinde François'nın, sürekli dostluğunu temin eden mektubu eline ulaştı. Böylelikle Süleyman açısından "iyi kardeşi ve dostu"nun planlarını tasvip ettiği ve Habsburglar'a karşı girişilecek bir mücadelede kendisine güvenilebileceği tebarüz etmiş oldu.¹¹⁹

Görünüşte, doğuda İran hududunda işler gün geçtikçe kötüye gidiyordu. Kimi valilerin isyanlarının ardından, 1540 sonbaharında ve ertesi baharda Safeviler'in faaliyetlerinde görülen artış başlangıçta endişe yaratmıştı. Buna rağmen Süleyman, düzeni yeniden tesis etmek için bölgeye çok fazla birlik yollamak mecburiyetinde kalmadı ve sonradan tek yapması gereken şey, çatışmayı dar sınırlar içine hapsetmek olmuştu. Sadece 1541 baharında, Avrupa tarafı ile meşgul olacağı sırada arkasını emniyette tutmak maksadıyla hatırı sayılır askeri adımlar attı. Bu amaçla oğlu Mustafa'yı, Nisan sonu Mayıs başı gibi doğu topraklarının korunması görevini kendisine tevdi ederek, Manisa'dan Amasya'ya nakletti. Yeni sadrazamı Süleyman Paşa'ya tüfek ve toplarla donatılmış birkaç bin adamla oğluna katılması emrini verdi. (Süleyman Paşa 23 Mayıs'ta hareket etmiştir.¹²⁰) Alınan bu tedbirler doğudaki tehlikeyi savuşturmak için yeterli oldu.

Ciddi Avrupalı gözlemciler daha o devirde, Osmanlı-Safevi husumetinin bir sıcak savaşa delalet etmediğini fark etmişlerdi. Bir yandan Osmanlı hükümetinin çekingen tavrı, diğer yandan Şah'ın, özellikle Osmanlı-Venedik barışını ve Osmanlıların Fransızlarla yakınlaşmasını duyduktan sonra, giderek daralan hareket sahası böylesi bir çatışmaya engel teşkil ediyordu.¹²¹ Avrupa'nın eski bir siyasi tutuma bel bağlayarak, gönlünde Safevi huzursuzluğuna dair çoşkulu umutlar taşıyanın Kral Ferdinand olması oldukça

¹¹⁹ Bütünü için bk.: Charrière, E., I, s. 452-453, 462-463, 468, 495, 498; karşı Bourilly, V.-L., a.y.

¹²⁰ Charrière, E., I, b.a. (s. 442 ve 499 arasında); İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 5221/5; J. von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II, Peşte 1834, s. 169.

¹²¹ İran hükümdarı henüz 1539 güzünde Venedikliler'e, Avrupa krallarının kendisini Osmanlı karşıtı bir ittifaka girmeye teşvik ederken sultanla pazarlığa girişmelerinden duyduğu kırınglığı ifade etmişti (muhtemelen 1539 Eylül tarihini taşıyan mektubu L. Bonelli tarafından yayımlanmıştır. Bonelli, L., "Il trattato", s. 358-360; L. Fekete, *Einführung in die persische Paläographie*, ed. G. Hazai, Budapeşte 1977, s. 383-387.). Üstelik nihai zafere kadar Osmanlılarla savaşmaya devam edeceğini ilan etmişti. Bu şaşaalı cümle, faal bir Safevi-Habsburg ittifakını hayata geçirmek için giriştiği, ancak her zamanki gibi fiyasko ile neticelenen 1541 yılındaki teşebbüsünde de olduğu gibi pratik sonuçlara ulaşmadı. Karş. Danişmend, İ. H., *İsahlık Osmanlı tarihi kronolojisi*, c. 2, İstanbul 1971, s. 224. Hayal kırıklığı hakkında bk.: Charrière, E., I, s. 468.

olağandır. Habsburg hükümdarının 1541 baharında kısmen bu umutlara dayanarak askerlerini Budin'e yollamış olması ne denli ehemmiyetli bir siyasi hataya kapıldığını gözler önüne sermektedir.¹²²

Öte yandan Süleyman, görünüşe göre gerçekçi bir kavrayışla kuzeybatıda, Tuna havzasındaki meselelerle ilgilenmeye koyuldu. Aldığı tüm tedbirlerin tek bir amacı vardı: Macaristan'ın bütünlüğünü güvence altına almak ve Osmanlı kuvvetleri varana kadar ülkenin parçalanmadan alıkonulmasını temin etmek. Kral János devrinde meşru bir hükümdarın Macaristan'da ne denli önemli ve birleştirici bir rol oynadığını öğrenen Süleyman açısından, János Zsigmond'un hükümlerini tanımanın neden faydalı olduğunu bu durum açıklamaktadır.¹²³ Diğer vasıtalarla birlikte Macaristan'ın bütünlüğünü de Türk taraftarı bir zemin yaratmak için kullanmayı denedi. Örneğin, elçisi Hieronym Laski'yi 7 Kasım 1540'ta dinledikten sonra Süleyman'ın Ferdinand'la görülecek bir işi kalmamıştı. Bu Ferdinand taraftarı fikirler taşıyanların neler umabileceğine işaret eden iyi bir göstergedir.¹²⁴ Yine de Macar asilzadelerini hem dolaylı hem de çavuşları ve mütemadiyen yolladığı mektupları aracılığıyla doğrudan yollarla tehdit etmeye devam etti. Süleyman her fırsatta ve her mecliste Macaristan'ın kendisine ait olduğunu ve ülke sakinlerinin kendisine karşı itaatkar davrandığını tekrar ediyordu. Buna ilaveten, önceleri hoş karşılayabileceği Erdel'in bölünmesi emellerini de reddetti. Başka bir deyişle, her şeyi tek bir hedefe doğru yönlendirdi: Osmanlı egemenliğinin kefilini konumundaki János Zsigmond'un etrafında bütün ülkeyi itizama sokmak.

Süleyman 1541 başlarında Osmanlı faaliyet sahasını genişletmek amacıyla, dört sene evvel geniş ve masraflı bir sefer sonunda azlettiği, ancak bir

¹²² Bk. Ferdinand'ın dul kızkardeşi Kraliçe Mary'e yazdığı 22 Nisan 1541 tarihli mektubu (Hatvani [Horváth], Mihály, *Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból* [Brüksel Milli Arşivi ve Burgundy Kütüphanesindeki Macar tarihi vesikaları], Vol. II, 1538-1553, Peşte 1858, s. 38. Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria II). Mektubunda Süleyman'ın İstanbul'a dönüşünü uğurlu bir işaret olarak gören Ferdinand, bu durumu "sophi"ye ırcı ederken, aynı sene içinde sultanın Macaristan'a geri gelmeyeceğini umut etmektedir. Karş. Iványi, B., "Buda és Pest", s. 67. Ferdinand'ın bu zehaba düşüşünde, cesareti boyunca bolca yazmaya devam eden Laski'nin, Safevi tehdidini hakikatte olduğundan daha fazla algılamasının etkisi olmuş olmalıdır. Bk.: Török, P., *I. Ferdinánd konstantinápolyi béketárgyalásai*, s. 87.

¹²³ Bunun için bk.: Fodor, P., "Ungarn und Wien", s. 90; n. 29. Rincon'un şiddetle János Zsigmond'un tanınması fikrini desteklemesi, Fransız ve Osmanlıların ortak Habsburg karşıtı çıkarılarının bir alameti idi. Bk.: Szalay, L., *Adalékok*, s. 184 ve Fraknói, V., *Werbőzy*, s. 322.

¹²⁴ Péter Perényi'nin arabuluculukta bulunma teşebbüsünün geri çevrilmiş biçimi, varılan karar bakımından oldukça olağandır. 1541 ilkbaharı civarında Ferdinand'ın safına geçen baron, bu müddet zarfında bir elçisini, barışın temini için Ferdinand ve sultan arasında arabuluculuk yapabileceğini belirten bir teklifle İstanbul'a yolladı. Bâbü'lî'nin cevabı açık ve kesindi: "Padişah onun ne savaşını ne de barışını umursamaktadır." (Charrière, E., I, s. 473).

süredir sarayın "misafirperverliği"nden yararlanan Petru Rareş'i tekrar Boğdan voyvodalığına getirdi. Tacına kavuşmasının karşılığı olarak Petru, sultanın mütteliklerine doğu yönünden silah desteği sağlayacaktı. "Kral Ferdinand'a karşı iyi bir savaş vereceği"ne seve seve söz verdi.¹²⁵

Hükümetin 1540 sonbaharında hem karada hem denizde giriştiği devasa askeri hazırlıklar (ve kısmi hareketlilik), Osmanlı siyasi çabalarına büyük bir hız kazandırdı. Başlangıçta hazırlıklar, Akdeniz'e ve Macaristan'a yönelik çift yönlü bir sefere işaret etmekteydi. Fransız kaynaklarına göre sultan, Kasım'a kadar 150-200 kadirga ve yaklaşık 500 gemilik bir Tuna ince donanması inşa edilerek suya indirilmesini emretti.¹²⁶ Bu havadisler başta İmparator Charles'ın olmak üzere bütün Avrupa saraylarında endişe yarattı ve hatta kısa bir süre önce Osmanlılarla bir sulh antlaşması akdeden Venedik'i bile teyakkuz durumuna geçirdi. Süleyman'ın Aralık ayında Venedik elçisine, planlamakta olduğu seferin "deniz, kara ve Tuna üzerinde" gerçekleşeceğinden "ve zamanımıza ulaşana kadar görülmüş olan en kuvvetli ve heybetli"¹²⁷ sefer olacağından bahsetmesi tedirginlik halini iyice arttırdı. Süleyman'ın yukarıda anlatılan siyasi hareketleri ve askeri adımları aslında 1540 senesini 1541'e bağlayan dönemde, küresel bir Habsburg karşıtı saldırı tasavvur etmekte olduğunu akla getirmektedir. Zamanın ilerlemesine bağlı olarak askeri hareketin yönü iyice belirginleştiğinde, padişahın Macaristan'ı hareketin esas sahası olarak telakki ettiği açıkça görülecekti. Kasım 1540'ta Semendire (Smederevo/Szendrő)¹²⁸ beyini *serdar* tayin ederek ondan fazla uç *sancak*ının kuvvetlerini emrine verdi ve Budin'e yardım ulaştırması talimatında bulundu. Kış mevsimini Macaristan'da geçiren bu orduya aralıklarla ufak veya büyük takviye kitaları katıldı. Aynı vakitte, Avrupa yakası başta olmak üzere iç bölgelerden kuvvet toplanılmasına fasılasız devam ediliyordu. Asker devşirilmesi işine, sultan tarafından 1541 Şubat'ının sonlarında (veya Mart başları), 1500 yeniçeri ve 1800 kapıkulu *sipahisi* refakatinde Sofya'ya

¹²⁵ Charrière, E., a.e.; Jorga, N., *Geschichte des Osmanischen Reiches*, III, Gotha 1910, s. 8. Petru'nun tahta dönmesinden önce Boğdan'ın vaziyeti hakkında ayrıca bk.: İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 8244.

¹²⁶ Charrière, E., I, s. 462; Bostân/Ferdî'nin de benzer rakamlar – 300 *donbaz* ve 200 *şayka* olmak üzere toplam 500 Tuna gemisi – vermesi kayda değerdir. Bk.: Thüry, J., *Török történetirök*, II, s. 103.

¹²⁷ Charrière, E., I, s. 463. Laski 5 Aralık 1540 tarihli mektubunda sultanın, imparator ve Ferdinand'a karşı harekete geçeceği fikrinde olduğunu söylemektedir (*mea tamen opinio est Turcam recta contram Caesarem et Maistatem Vestram iturum*). Bk.: A. von Gévay, a.g.e., 1540-1541., Viyana 1842, s. 104.

¹²⁸ Bostân/Ferdî: Thüry, J., II, s. 100, 102; A. von Gévay, a.g.e., s. 104; *Elementa ad fontium editiones*, XXXVI/6, s. 132; Hurmuzaki, E., XVI/1, s. 394-395; Charrière, E., I, s. 466.

gönderilen Rumeli *beylerbeyi* Hüsrev Paşa memur edilmişti.¹²⁹ Süleyman Mart ayında, Macaristan'daki kuvvetlerinin yönetimini daha etkili hale sokmak için, dördüncü veziri Sofu Mehmed'i *serdar* tayin etmeye karar verdi. Vezir, Nisan başında Edirne'den hareket etti. Kuvvetlerini toplayıp Sofya'da istiflenmiş devasa stoklardan erzak ihtiyacını giderdikten sonra, yeniçeriler tarafından takviye edilmekte olan en az 10.000 kişilik bir ordunun başında Belgrad'a doğru yürüyüşe geçti. Bir ay burada kaldıktan sonra Budin'e yönlendi ve Temmuz sonlarında Budin'e ulaştı.¹³⁰ Sultanın komutası altındaki ordunun ana gövdesi, henüz Temmuz başlarında, hükümdar, Filibe'deki (Plovdiv) ikameti esnasında Barbaros Hayreddin'e 80 kadırga donatarak tehdit altındaki Cezayir'in muhafazasına koşması emrini verdiğinde çoktan harekete geçmiş bulunuyordu.¹³¹

Uzun hazırlık dönemi boyunca Macaristan cephesinin önceliği aldığına kuşku olmamasına rağmen, aydınlatılmaya muhtaç bazı noktaların bulunduğunu kaydetmek gerekmektedir. Bu türden bir olay, sultanın 1541 Nisan'ının ilk günlerinde beklenmedik bir şekilde İstanbul'a dönmesidir. Bu durumun Kral Ferdinand'ın bahsi geçen mektubunda varsaydığı gibi Safevi meselesiyle alakalı olması pek muhtemel görünmemektedir. Venedik'teki Fransız elçisinin (piskopos Pellicier'in) edindiği malumat gerçeğe daha yakın olmalıdır. Elçinin ifadesine göre, Süleyman donanma ile ilgili sorunlar nedeniyle başkente geri çağırılmıştı ve üstelik, sultanın bizzat kendisi Barbaros'tan hoşnut değildi.¹³² Osmanlı yönetimi içindeki siyasi çekişmelerin sultanı dönmeye mecbur bıraktığı faraziyesini de dışlamamak gerekir. Keza bilindiği üzere, dönüşünden yaklaşık bir ay sonra, Mayıs başlarında, Süleyman veziriazamı Lütfi Paşa'yı görevinden aldı. Azlin sebebinin, paşanın aynı zamanda Süleyman'ın kızkardeşi olan zevcesine kötü muamele etmesi olduğu bildirilmektedir.¹³³ Bununla birlikte, Fransa'nın Venedik elçisinin bu bilgiye ekleyeceği ilginç bir şey vardı: Lütfi, Macar seferinden vazgeçirmeye çalıştığı padişahın hiddetine maruz kalmıştı.¹³⁴ Lütfi Paşa'nın Akdeniz'de daha faal bir siyasetten yana olduğu

bilindiğine göre¹³⁵, piskopos Pellicier'in İstanbul'dan aldığı haberleri muhtemelen ciddiye almak gerekmektedir. Nisan ayında ve Mayıs başlarında tartışmaların yaşandığını ve önemli kararların alındığını diğer kaynaklar da teyit etmektedirler. 27 Nisan-6 Mayıs arasında bir tarihte, sultanın Macar seferine bizzat katıldığını gösteren bilinen en erken tarihli vesika, yani Süleyman'a ait bir *ferman* kaleme alındı.¹³⁶ Daha önceden vurgulandığı gibi, oğluna ve yeni tayin edilen veziriazama doğu bölgelerinin muhafaza edilmesi vazifesini verdi ve aynı tarihe denk düşen Fransız istihbaratına göre deniz kıyısındaki *sancaklara* harekete geçmeleri emrini verdi.¹³⁷ Tüm bu olayların en önemlisi, tabiiyle sultanın, Macaristan'a karşı girişilecek seferin başına bizzat kendisinin geçeceği yönündeki kararıydı. Böylelikle nihai olarak, Osmanlı siyasetinin gelecek dönemdeki öncelikleri aydınlanmış oluyordu.

Bunlardan dolayı, János Zsigmond'un hükümdarlık esasının altındaki "bağımsız" Macaristan'ın kaderinin, 29 Ağustos 1541'den çok daha önce karara bağlanmış olduğundan kuşku olmamak için bir neden kalmamaktadır. Nihai sonuca bakılırsa, bu kararın 1540 sonbaharında mı (Laski'nin iddia ettiği ve benim de inandığım gibi), yoksa Nisan-Mayıs 1541 tarihinde mi (Bostân/Ferdî'nin ileri sürdüğü gibi) alındığı pek de önemli değildir.¹³⁸ Esas önemli olan Habsburg İmparatorluğu dahilinde nelerin konuşulduğu, Macaristan'ın buna ne gibi bir duyarlılık gösterdiği ve kendilerine ulaşan malumattan ne tür sonuçlar çıkardıklarıdır. Kimi Macarların aksine Kral Ferdinand, belirli bazı hadiselerin ve tükenmeyen iyimserliğinin kendisini aldatmasına kimi zaman müsaade etse de, Osmanlıların *asıl* hedefi hakkında

¹²⁹ *Das Asafnâme des Lufti Pascha*, Hrsg. von R. Tschudi, Leipzig 1910, s. 31-34; Uğur, A., "Asaf-nâme-i vezir Lütfi Paşa", *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 4 (1980), s. 249-250. Düşüncesini özetleyen vezir bir ifade: "Ve kara seferinden deryâ seferine ihtimâm dahi ziyâde olmak gerekdir." (s. 31-32 ve 249.)

¹³⁰ İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 5221/5: "Cihâd-ı fî sebîlillah için sene-i mübarekede zât-ı hüceste sıfatım ile vilâyet-i küffâr-ı dalâlet-şîr cânibine gazâ-yı hümâyûn-ı zafer-makrûna azîmet-i âli niyyet idüp ..." (Uzunçarşılı, İ. H., "Sancağa çıkarılan Osmanlı şehzadeleri", *Belleten*, 39, 156 (1975), s. 664: n. 1.) Ne tür bir karara vardığı kısa süre içinde Venedik'te tahmin edilmişti, ancak bunun doğruluğu Haziran sonuna kadar tasdik edilmedi. Bk.: Charrière, E., I, s. 473, 494, 496, 498.

¹³¹ Charrière, E., I, s. 494, tabii ki, aynı zamanda savunma amaçlı olarak.

¹³² Laski'nin Kasım sonuna veya Aralık başına ait raporu hakkında bk.: A. von Gévay, a.g.e., s. 102; karş. J. von Hammer, II, s. 168-169; Szalay, L., *Adalékok*, s. 193; Gökbilgin, M. T., "Kanunî Sultan Süleyman'ın", s. 29; Bostân/Ferdî: Thüry, J., II, s. 104. Géza Perjés (*Mohács*, s. 257), Venedik'teki Fransız elçisinin, sultanın Macaristan'ı daha 1540 sonbaharında üç parçaya ayırmış olduğunu bildiğini yazmaktadır. Yine de bu değerlendirme bir yanlış anlamaya dayanmaktadır. Keza Perjés'in kullanmakta olduğu 25 Eylül 1540 tarihli vesika, Fransız istihbaratına göre Macaristan'da üç farklı siyasi temayülün bulunduğu bahsetmektedir. (Charrière, E., I, s. 442-443: "L'on a icy nouvelles que le royaume de Hongrye est divisé en troys partz: l'une veult le roy des Rommains en toute facon ...; la seconde veult la conservation de l'estat pour le filz desja né roy [János Zsigmond] ...; et la tierce veult le Turcq ..." Karş. s. 449. Macar kuvvetlerinin üç kısma ayrıldığından bahseden başka bir metin.

¹²⁹ Bostân/Ferdî: Thüry, J., II, s. 102; Charrière, E., I, s. 471; karş. Danişmend, İ. H., *İzahatı*, s. 223-224.

¹³⁰ Bostân/Ferdî: Thüry, J., II, s. 101, 103; Charrière, E., I, s. 473; Pray, G., *Epistolae procerum*, II, s. 105-106; Porembski: *Verancsics*, I, s. 163.

¹³¹ J. von Hammer, II, s. 170, Bostân/Ferdî'yi izleyerek 80 gemiden bahsetmektedir. Karş. Charrière, E., I, s. 504, ise sadece 60 kadırganın tehciz edilmesini kaydetmektedir.

¹³² Charrière, E., I, s. 467-468, 470, 473.

¹³³ A.g.e., s. 496-497; hadîsenin arka planı için bk.: Danişmend, İ. H., a.g.e., s. 220-222.

¹³⁴ Charrière, E., I, s. 497.

asla hayaller kurmamaktaydı. Lehistan kralı Sigismund'a yazdığı 12 Aralık 1540 tarihli mektubunda açıkladığı gibi, Süleyman taktik nedenlerle, yani Macaristan'a daha kolay boyun eğdirmek maksadıyla János Zsigmond'un krallığını tanımıştı.¹³⁹ 1541 baharında Ferdinand, padişahın sefere çıkmayacağı umudunu hala taşımaktaydı, ancak Venedik'teki elçisinin 18 Haziran tarihli takriri gözünü açmasına yardımcı oldu. Eline geçen takrir sultanın Budin'e karşı yürüyüşe geçeceğini belirtiyordu. Bir hafta sonra, 25 Haziran'da Ferdinand, Regensburg'taki imparatorluk dietine sultanın Budin'i zabt etmek ve Macaristan'ı topraklarına katmak niyetiyle yola çıktığını bildirerek, siyasi vaziyetin özenli bir tasvirini sunacaktı.¹⁴⁰

Venedik'e Haziran ortalarında gelen ve Fransız kaynaklarınca da teyit edilen bu haberler, bir sene önce Várad Antlaşması'nın yürürlüğe konmasında ısrar eden Macar siyasetçileri birdenbire haklı çıkardı; çünkü onlara göre, aksi takdirde Osmanlı işgalinin önüne geçilemeyecekti.¹⁴¹ Bütün keskin zekalı düşünürler, Fransız ve Venedikli siyasi çevrelere benzer biçimde, Ferdinand'ın zayıf fakat sürekli askeri faaliyetlerinin sultanı, hakimiyetini Macaristan üzerine yaymaya zorladığını fark etmişlerdir.¹⁴² Bu nedenle başlangıçta, Osmanlı yanlısı hizbin Süleyman'a beslediği sarsılmaz sadakati ve takip ettikleri eski siyaseti ısrarla devam ettirmelerini anlamlandırmak oldukça güçtür. Çünkü, en azından Osmanlı hükümdarı, geçen kış bu grubun önde gelenlerine yazdığı mektupta, şayet Ferdinand teşebbüslerinden vazgeçmezse, bizzat kendisinin büyük bir orduyla birlikte Macaristan'a geleceğini haber vermişti.¹⁴³ Eğer Martinuzzi ve bağlaşıklarının bu ifadenin ışığı altında kendilerine ulaşan son haberleri değerlendirdikleri varsayılırsa, hala eski telakkilerine bağlı kalmaları bir bakıma siyasi amatörük olarak da nitelendirilebilir. Martinuzzi kabilinden vasıflı bir siyaset adamının dahi, bunca zaman boyunca Süleyman'ın sözlerine müsamaha göstermesini açıklayan etken neydi? Bu soruyu cevaplandırmak zordur, ancak iki ayrı nokta mütalaa edilmeye değer.

Bu noktalardan ilki, Süleyman'ın muhtemelen Macar devlet adamlarını, havadislerin yaratacağı tedirginliği ve herhangi bir ciddi teemmülü ortadan kaldıracak vaatlere boğmuş olmasıdır. Bu varsayım, Budin'in düşüşünü nakleden teliflerin bazı satırlarında telkin edilmekte ve sonradan Martinuzzi suikasti ile ilgili soruşturmanın yürütüldüğü dönemde kayda geçirilen bazı tanıklıklar tarafından da teyit edilmektedir. İleri sürüldüğüne göre Süleyman, öncelikle Martinuzzi ve Bálint Török arasındaki benlik davasını hesaba katarak her ikisini de ayrı ayrı beylerbeyilik makamına erişebilecekleri yönünde cesaretlendiriyordu.¹⁴⁴ Diğer husus ise, Süleyman'ın Budin sakinlerini tertiplemede olduğu saldırının Macar başkentini değil, Viyana'yı hedef aldığına inandırmayı denemiş olması olabilir. Bu faraziye ise, János taraftarlarının ileri gelenleri eliyle 15 Temmuz 1541 tarihinde Budin'de yazılan bir mektup ile Venedik'teki Fransız elçisinin 6 Eylül tarihini taşıyan (yaklaşık bir ay öncesinin hadiselerini içeren) raporu tarafından desteklenmektedir. Raporun ifadesine göre, halk padişahın Viyana istikametinde ilerlediğine inanırken sultan Budin'e doğru yaklaşmaktaydı.¹⁴⁵ *Memoria rerum*'da konuyla ilgili bahsi kaydeden muharririn de, Süleyman'ın 28 Ağustos'ta otağını kurduğu Óbuda'da (Altöfen), Macarlar'dan kendisine Almanca konuşan mihmandarlar bulmalarını istediğinin farkında olduğu görülmektedir. Macarlar bu görev için Martinuzzi'nin katiplerinden birini, Ferenc Pesthy'yi tahsis ettiler.¹⁴⁶ Elçilik raporu, Viyana'yı János Zsigmond'a vermeyi taahhüt etmiş olduğu halde, Avusturya elçilerinin gelerek barış teklifleri sunmalarından sonra Süleyman'ın kararını değiştirdiğini söyleyerek devam etmektedir.¹⁴⁷ Bununla birlikte bu ifadeler henüz tevsik edilememektedir. Gerçekte garip olan durum ise, Viyana'ya yönelik bir taarruza dair haberlere, itimada şayan gibi görünen ve sıkça kullanılan Fransız raporlarında da rastlanılmasıdır. Venedik'te ikamet eden Montpellier piskoposu, İstanbul'daki muhabirinden gelen raporu 20 Haziran 1541 tarihinde Kral François'ya gönderdi. Raporla şöyle bildiriliyordu: "padişah Macaristan'a

¹³⁹ Óváry, L., *Oklevélmásolatok*, II, No. 363.

¹⁴⁰ Ivány, B., "Buda és Pest", s. 71-72.

¹⁴¹ Perjés, G., *Mohács*, s. 251-252; ayrıca bk.: yuk. 115 nolu dipnot.

¹⁴² Pray, G., II, s. 95; Charrière, E., I, s. 450, 503.

¹⁴³ Hurmuzaki, E., XV/1, s. 395; *Elementa ad fontium editiones*, XXXVI/6, s. 132. Süleyman'ı vardığı kırıardan caydırmak için bu denli gayret sarfetmelerine bakılırsa, Martinuzzi ve çevresi bu taahhütten ötürü bir hayli endişelenmişlerdi. Bk.: Bessenyei, J., *A Héttorony foglya. Török Bálint* [Yedikule tutsağı. Bálint Török], Budapeşte 1986, s. 88.

¹⁴⁴ *1504-1556 Memoria rerum*, ed. József Bessenyei, Budapeşte 1981, s. 88: "... İmparator ... paşalarına her ikisine de tek tek gizlice umut telkin etmeleri emrini verdi. Bu kurnazlık o denli müessir olmuştu ki, öteki de beriki de [Török ve Martinuzzi], alenen beylerbeyi olmayı bekliyorlardı ..."; karş. Bessenyei, J., *A Héttorony foglya*, s. 93; Barta, G., *Vajon kié az orszóg*, s. 95, 98-99.

¹⁴⁵ *Székelly oklevéltár* [Székely vesikalari], vol. II, ed. Károly Szabó, Kolozsvár 1876, s. 67: *Quem quidem Bassam* [Semendire beyi Mehmed] *Cesareaquoque Maiestas personaliter Innumerabili multigenarum Nacionum non post multos hos dies sequetur Viennam expugnandam transitura*; Veress, E., *Isabella királyné*, s. 168; Charrière, E., I, s. 511.

¹⁴⁶ *Memoria rerum*, s. 61-62; Veress, E., *a.g.e.*, s. 180.

¹⁴⁷ *Memoria rerum*, s. 62-63.

gitmeye kararlı ve Viyana'ya kadar yürüyüşüne devam edecek.¹⁴⁸ Piskopos daha sonra doğrudan veya dolaylı olarak aynı anlama gelen iki ayrı malumat daha geçti. 4 Temmuz tarihinde, mevsim ilerlemiş olduğundan birçok kişi kuşkuyla karşıladığı halde, sultanın Viyana'yı şiddetle arzu ettiğinin konuşulduğunu yazdı.¹⁴⁹ 12 Temmuz'da, hükümdarın niyeti hakkında derlediği son bilgileri şu şekilde hülâsa ediyordu: "... Ferdinand'ı bozguna uğratarak, yalnızca Macar kraliyetinden değil, geriye kalan bütün topraklarından da sürmeye kararlıdır."¹⁵⁰

Bu alıntılar Viyana üzerine yapılacak bir taarruz fikrini kuvvetle desteklemesine rağmen, ben bu tür ifadelerin, Macarların aklını karıştırmak için yayılan sahte haberler olduğuna inanma eğilimindeyim (fakat ileride görüleceği gibi birer emare niteliğindedirler). Piskopos Pellicier'in, ordunun ana gövdesinin geç bir vakitte yola çıktığına dair saptamaları bu kanaati güçlendirmektedir. Şu ana kadar yayımlanmamış ve aşağıda takdim edilen Osmanlı belgesi de bu fikri dolaylı yoldan desteklemektedir. Bu vesika aynı zamanda, birçok bakımdan Osmanlı planlarının kavranmasına katkı sağlamaktadır. Vesikaya gerçek değerini kazandıran husus ise, muhtemelen Osmanlı ordusunun Budin'e birkaç menzillik uzaklıkta iken kaleme alınmış olmasıdır. Burada metin modern Türkçe transkripsiyonuyla yer almaktadır.

[İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 11769.]

*Török Balind'in kaleleridir*¹⁵¹

*Vilayet-i Erdel'de Hunyat nam kale ve ana tabi bazı kaştel ve nice memleket dahi vardır ki adı malum değildir Kadimden Budin'e tabidir kralındır*¹⁵²

¹⁴⁸ Charrière, E., I, s. 497.

¹⁴⁹ A.g.e., s. 498.

¹⁵⁰ A.g.e., s. 503. Bu ifade aynı zamanda, 23 Kasım 1540 tarihinde, Bâbülli'de Laski'ye bahsedilen Viyana saldırısına dair plana işaret ediyor olabilir: sultan, Regensburg'taki Habsburglu kardeşleri ziyaret etmeye de hazırdı. Bk.: F. B. von Buchholtz, *Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten*, V, Viyana 1834, s. 145. Budin'in zabtedildiği günlerde Viyana, bir Türk saldırısına karşı temkinliydi: Zinkeisen, J. W., II, s. 845 ve Iványi, B., "Buda és Pest", s. 74-75.

¹⁵¹ Enying'li Bálint Török (1504 ?-1550): Nándorfehérvár banı İmre Török'ün oğlu. Mohaç Savaşı'nda kralın muhafız alayındaydı. 1526 senesinde, kendisini Temes kontluğuna tayin eden János'un tarafına geçti. 1527 yılında ise, kendisine aynı makamı veren Ferdinand'ın saflarına katıldı. 1530'dan itibaren, Ferdinand'ın Erdel voyvodası, Somogy kontluğu makamının sahibi; 1536'da yüklü ihсанlar karşılığında yeniden János'un tarafına geçti. Kayd-ı hayat şartıyla Hunyad kontu ve Transdanubia genel kaptanı oldu. János'un 1540 tarihinde ölümünden sonra, Martinuzzi ve Péter Petrovics ile birlikte ülkenin idarecilerinden birisi haline geldi ve genel kaptan ünvanını korudu. 29 Ağustos 1541 tarihinde Süleyman'a tutsak düştü ve *Yedikule*'de bir zindanda can verdi (bk.: Bessenyei, J., *A Héttorony foglya*).

Tisa ile Tuna arasında Tokay canibinde Vebris nam bir muazzam şehir

Budin ile İstuni Belgrad arasında Gezgeş nam nice pare köyleri ile

Şomogvar nam bir azim şehir nice pare köyler ile

Drava kurbinde Çırgova^b nam nice köyleri ile

Ve atasından kendisine intikal edip oturduğu Seketvar nam kale Ösek'e karibdir nice pare köyleri vardır

*Ve bunlardan gayri nice pare kaleleri ve bi-nihaye şehirleri ve köyleri vardır*¹⁵²

Papas'ın¹⁵³ Erdel vilayetinde olan kaleleridir ki zikr olunur

Vilayet-i Erdel'de Varat nam kale defaatla nice krallara ve yarar beylere taht olmuştur bu kale elde omayınca vilayet-i Erdel zapt olunmaz

Ve Kaş nam kale ki Leh canibindedir Budin'e tabidir^a nice kaştelleri ve bi-nihaye köyleri ve şehirleri vardır ve bi-nihaye altın ve gümüş madenleri vardır bu alindikten sonra Leh vilayetine varınca zapt olunup ve Perin Petre memleketi ve Bedik ve Şeregi Gaspar nam banların memleketler[i] zapt olunur

Ve Mohaç'ın öte yanında Becvar nam kale Papas'ındır

¹⁵² I. Hunyad (Vajdahunyad) [günümüzde: Hunedoara, Romanya]: 1536 yılında Kral János tarafından verildi. 2. Debrecen: Yine Kral János tarafından 1536'da ihsan edildi. 3. Gesztes: Şehrin 1517 senesinde babası İmre Török'e ait olduğu belgelendiğine göre, Bálint Török bu kenti tevarüs etmiş olmalıdır; 1540'ın sonlarına doğru burası Ferdinand'ın kuvvetlerinin eline geçti. 4. Somogyvár: Nasıl olduğu bilinmemekle birlikte, Török 1520'ler civarında bir tarihte bu kenti temellük edindi. 5. Csurgó: 1534 yılında, savaş sırasında Zrínyi ailesinden silah zoruyla aldı; 1537'de geri vermek zorunda kaldı, fakat iki sene geçmeden yeniden zabtetti. 6. Szigetvár: Büyükbabası Ambrus Török tarafından ele geçirildi.

¹⁵³ Türkler tarafından ilk olarak Papas (papaz, keşiş), sonradan Brata (rahip, keşiş) olarak adlandırılan ve rahip olduktan sonra Frater Georgius [Macarca: Fráter György] ismini alan György Utiesenović [veya Batı dillerinde Martinuzzi, takriben 1484-1551], asil bir Hırvat ailesinde dünyaya geldi. Sırasıyla János Corvinus ve Szapolyai ailesinin hizmetinde bulunduktan sonra Aziz Paul tarikatına intisap etti. 1527 yılında Kral János'la irtibata geçti. L. Gritti'nin iltimasıyla Budin sarayında saray yargıcı oldu. Gritti'nin vefatıyla birlikte hızla yükselmeye başladı: 1534'te Várad piskoposluğunu elde etti ve kayd-ı hayat şartıyla Bihar kontu haline geldi; üstelik János tarafından hazinedarlığa getirildi. Várad Antlaşmasının akdinde ve János'un İzabella ile evliliğinde çok önemli bir rol oynadı. Kralın ölüm döşeginde iken, kendisinden oğlunun hamisi olmasını istemesi üzerine, Martinuzzi Várad Barış Antlaşması'nı ihlal ederek çocuk yaştaki prens kraliyet tacını giydirdi. 1541-42'den itibaren Erdel ve Doğu Macaristan', János Zsigmond adına yönetti. Erdel'in Ferdinand'a devredilmesini öngören iki ayrı mutabakat metni düzenledi (1541, 1549), fakat büyük kuvvetler arasındaki ilişkilerin elverişsiz biçimde değişmesi üzerine bunları hayata geçirmekten vazgeçti. Martinuzzi, Ferdinand'ın ücretli askerleri tarafından efendilerinin emri üzerine 1551 Aralık'ında katledildi. (Bk.: Horváth, M., *Utjeszenich Frater György*; Barta, G., *Vajon kié az orszóg*.)

Ve bundan gayri nice pare kaleleri ve kaştelleri şehirleri ve köyleri va[rdr]^{154 c}

¹⁵⁴ 1. Nagyvárád [bugün: Oradea, Romanya]: 1534'ten beri özel mülkü. 2. Kassa [bugün: Košice, Slovakya]: Martinuzzi'nin adamı Lénárt Czeczey tarafından 1536 Aralık'ta zapt edildi. 3. Pécsvárád: Kendisini bu manastırın başkeşişi olarak gösteren en eski kayıt 1542 tarihli olduğuna göre burasını en geç 1541 senesinin ilk yarısında ele geçirmiş olmalıdır.

— Metinde zikredilen diğer baronlar:

- a. Péter Perényi (1502-1548): Kral naibi (*palatinus*) Imre Perényi'nin oğlu, kraliyet tacı muhafızı, kaydı hayat şartıyla Abaúj kontu ve Mohaç'tan evvel "Büyük Ova" kaptanı. Mohaç hezimetinden sonra kendisini Erdel voyvodası tayin eden János'a katıldı. 1527 yılında Ferdinand'ın tarafına geçti. 1529 ve 1530 senelerinde iki kez Osmanlılara tutsak düştüyse de, ikisinde de Süleyman tarafından János'a iade edildi (ikinci defada oğlunu rehin bırakmak zorunda kaldı). 1531-32'de, Türklerle uyumlu bir siyasetin baş savunucularından. Başarıları Ferdinand'la yakınlaşmasına yol açtı, ancak 1537 senesine varınca yine açıkça János'un tarafına katıldı. 1540'ta Várád Antlaşması'nın hayata geçirilmesi çağrısında bulundu. Szapolyai birliği ile bağlarını koparıp kendisini şansölye makamına getiren Ferdinand'ın takipçilerine katıldı. 1540-41 Budin muhasarasında ve Macar ordusunun genel kumandanı sıfatıyla 1542 Peşte kuşatmasında görev aldı. 1542'de Ferdinand tarafından yakalanarak hapsedildi. 1548 başlarında ölümcül hasta bir vaziyette iken serbest bırakıldı. (Bk.: Sztáray, Mihály, *História Perényi Ferenc kizabadulásáról-Perényi Péter élete és halálá* [Ferenc Perényi'nin kurtuluşunun hikayesi-Péter Perényi'nin hayatı ve ölümü], ed. Imre Téglásy, Budapeşte 1985; Jászay, P., *A magyar nemzet napjai*, s. 51; Szakály, F., *Veszthely az út porában*, s. 131-134; Károlyi, Árpád, "Okiratok és levelek a nagyváradi béke történetéhez 1536-1538" [Nagyvárád Barış Antlaşması'nın tarihi üzerine belgeler ve mektuplar], *Történelmi Tár* 1878, s. 734, 779.)
- b. Bebek ismi kesinlikle Bebek kardeşlere, Imre (?-?) ve Ferenc (?-1558), delalet etmektedir. Pelsöcz'lü Imre Bebek rahiplik mesleğine girdi ve ilk olarak Gyulafehérvár (Alba Iulia) ve daha sonra Székelyföld'ün provost'u oldu. Kardeşleriyle birlikte Gömör kontluğu yaptılar. 1532'den başlayarak sonuna kadar Szapolyai hizbi ile birlikte hareket etti; 1540 sonbaharında ve 1541 başında Erdelliler ve Ferdinand'la yürütülen müzakerelerde Izabella'nın muahhaslığını yaptı. Ferdinand'la yaptığı görüşme esnasında tutuklandı. Ferenc Bebek daha ehemmiyetli bir siyasi yaşama sahip oldu. 1526 yılında János'u ve 1527'de Ferdinand'ı destekledi; Ferdinand tarafından Yukarı Macaristan'ın genel kumandanlığına getirildi. 1532'de János'a geri döndü, fakat 1534 senesinde tekrar Ferdinand'a katıldı. Perényi ile birlikte 1537 yılında yine taraf değiştirdi ve 1540'da Perényi, Szapolyai hizbinden ayrılan onunla müşterek hareket etti. 1542'de Budin'e karşı yola koyulan Habsburg ordusunun içinde yer aldı. 1554 senesinde bir kez daha taraf değiştirerek, Erdel'de Szapolyai hakimiyetinin yeniden tesis edilmesi davasını savunmaya başladı. 1557'de Bábbáli'ye sırtını yaslayarak Izabella'ya karşı çıktı ve Izabella tarafından muhalefetin diğer iki lideriyle birlikte ertesi sene öldürüldü. (Bk.: *Budai Ferenc polgári lexiconja* [Ferenc Budai'nin sivil meseleler lügatı], I, Peşte 1866, s. 198-202; Károlyi, A., a.y.; *Podmaniczky oklevéltár*, II, s. 508; III, s. LI; *Szepesség avagy Lőcsei krónika és évkönyv a kedves utókor számára* [Szepesség veya Lőcse vakayıname ve sánamesi], der. Gáspár Hain, ed. Károlyi Weber, Budapeşte 1988, s. 52.)
- c. Gáspár Serédy (Türkçe metindeki Gáspár Seregi açıkça bir yazım hatasıdır, [?-1553]): Mohaç'tan önce düşük rütbeli bir kilise memuru, 1526'da Vác *canon*'u, daha sonra Kraliçe Mary'nin katibi. Çift kral seçimlerinden sonra (kralın kendisine Szentgotthárd manastırının başkeşişliğini vermesi mukabilinde) Ferdinand'a katıldı ve sonuna değin onunla kaldı. Çeşitli aralıklarla Yukarı Macaristan genel kumandanı, Tokaj dizdarı ve Kassa genel kumandanı oldu. Zamanla en büyük arazi sahiplerinden birisi haline geldi ve önemli siyasi vazifeler üstlendi. 1541 Aralık'ında Ferdinand adına Gyula (Gilläu) Antlaşması'nı imzaladı. 1542 yılında Budin'i muhasara eden Macar kuvvetlerinin kumandanlarından biriydi. (Bk.: Budai, F., a.g.e., III, s. 138-140; Bunyitay, Vince, *A váradi püspökség története alapítástól a jelenkorig* [Kuruluşundan günümüze Várád Piskoposluğu tarihi], I, Nagyvárád 1883, s. 375; *Liber Regius Hungariae*, Országos Széchényi Könyvtár kézirataira, Fol. Lat. 3648/1, 85; Öváry, L., *Oklevéltársolatok*, II, No. 222; Szalay, L., *Magyarország története*, IV, s. 186; Pray, G., a.g.e., II, s. 119-120; Károlyi, A., a.g.e., s. 255-256.)

*Petrovik'in elinde olan kalelerdir*¹⁵⁵

Kale-i Libova ve Dimişkar ve Beşkerek ve Beçil nam kaleler alınmayınca Sirem vilayetini^h haramisi eksik olmaz ve nice kaleleri şehirleri ve köyleri vardır asıl Sırf vilayetidir Semendire'den ve Sirem'den kaçan ve sair bizim vilayetimizde¹⁵⁶ fesad ve şenaat edenlerin gelip sığınacağıdır

İstanbul'da elçiliğe gelen Koca'nın elinde olan kaleler¹⁵⁷ bunlardır

Mohaç'tan kalkıldığı gün bir kale ki padişah saadet ile yanından geçmiştir

Ve Tisa'dan beri Çeklet nam şehir

Tisa ve Budin canibinde nice pare kaleler ve şehirler¹⁵⁸ vardır

¹⁵⁵ Péter Petrovics (yaklaşık 1485-1557): Sırp asıllı, Szapolyai ailesi ile akrabalık bağına sahipti (yakınlık derecesi bilinmemektedir). Döza tarafından başlatılan ayaklanmanın bastırılmasında voyvoda Szapolyai'nin yanında yer aldı (1514). Mohaç'tan sonra Kral János'un sadık bir destekçisi oldu. 1531'de Lippa kaptanı ve 1534'te Temes kontu ünvanlarını aldı. 1541 yılına gelindiğinde çocuk kralın muhafızlarından biriydi; 1542'den itibaren Macaristan'ın aşağı kısımlarının kaptanı tayin edildi. Siyasi tutumunun belkemiğini Osmanlı ittifakına bestediği sadakat oluştuyordu. Emlakının bulunduğu mevki göz önüne alındığı takdirde bu durumu izah etmek zor olmayacaktır. 1551 tarihinde Erdel'den sürgün edildi; 1553'te burayı zabtete teşebbüsünde bulunacaktır. 1556 senesinde, kısa bir dönem için bu vilayetin idareciliğini yaptı ve János Zsigmond ve Izabella'nın dönüşlerini tertip etti. (Bk.: Veress, E., *Izabella királyné*, b.a.; Berindei, M.-Veinstein, G., a.g.e., s. 33 vd – bu iki araştırmacı Petrovics'in Temes vekilliliğinin başlangıcı olarak 1538 tarihini vermektedirler, bk.: s. 45: n. 47; *Temes vármegye* [Temes İli], ed. Samu Borovszky, Budapeşte, t.y., s. 324; *Erdélyi történelmi adatok* [Erdel hakkında tarihsel veriler], ed. ve yay. Kont Imre Mikó, II, Kolozsvár 1856, s. 357-358.)

¹⁵⁶ 1. Lippa [bugün: Lipova, Romanya]: Aslen bir kraliyet malikanesi, János burasını 1540 başlarında çeyiz olarak Izabella'ya devretti. Bu belgeyi hazırlayanlar, Lippa'nın, güney bölgesinin amiri olarak Petrovics'in kaza hakkını taşıdığı muhite (aşağıdaki kalelerle birlikte) dahil olmasından ötürü burasını ona atfetmiş olmalıdır. 2. Temesvár [bugün: Timişoara, Romanya]: 1534'ten sonra Temes kontu olarak tasarruf ettiği resmi merkezi. 3. Becskerek [bugün: Zrenjanin, Sırbistan]: Burası da 1527-1528 civarında burayı inşa ettiren Kral János'a aitti. 1528 sonunda Osmanlılar, burasını János hesabına Ferdinand'ın takipçilerinden geri aldılar. 4. Becse [bugün: Novi Beçej, Sırbistan]: Bir kraliyet kalesi. 1541 Temmuz veya Ağustos'ta Osmanlılar tarafından ele geçirildi, 1542 başlarında János Zsigmond'a iade edildi.

¹⁵⁷ Koca: Kerepec'i István Werböczy (1458-1541; hüviyeti hakkında bk.: s. 161, dipnot): Zadeğaniğin alt tabakasına ait birisi olarak doğdu, çeşitli memuriyetlerde bulundu, Mohaç'tan önce 1525-26 arasında bir seneden az bir süre *palatinus*'luk (kral naibi) makamında bulundu. Macaristan'da kaleme alınan ilk sistematik hukuk kitabı olan *Tripartitum opus*'un müellifi. Mohaç'tan sonra János'un destekçilerinden, János'un kral seçilmesinde önemli bir rol oynadı. 1527 senesinde Torna kontluğu ve şansölyelik makamıyla taltif edildi. Başlangıçta Habsburglarla bir antlaşma akdedilmesinin savunucularından, kısa bir süre sonra Türklerle yapılacak bir ittifak fikrinin havarilerinden birisi haline geldi. 1527'de, tekrar János'un tarafına geçen Estergon baskıskoposuna vekaleten bir müddet başansölye ve sır şansölyesi oldu. Birçok kereler diplomatik seyahatlerde yer aldı ve 1533 senesinde İstanbul'u ziyaret etti. 1536 yılında Nögrád kontu olarak karşısızca çıkmaktadır. 1539'dan itibaren Tolna kontluğunda da aynı rütbeye sahip oldu. János 1540'ta Erdel üzerine sefere çıktığında kraliyet kaymakamı olarak Budin'de kaldı. Kralın ölümünden sonra Szapolyai birliğinin elçisi olarak İstanbul'a giderek burada János Zsigmond'un krallığı için sultanın muvafakatini kazandı. 1541'de Süleyman tarafından Budin hristiyanlarının hakimiyet yapıldı, fakat kısa bir süre sonra, muhtemelen zehirlenerek öldü. (Bk.: Fraknoi, V., *Werböczy István életjárja*; Barta, G., "Egy magyar politikus".)

Ve Bokani Orban'ın [şehir ve kaleleridir]^{159 f}

Ösek karşısında Laşkova nam şehir on beş pare köyü vardır

Ve Pokani nam kale Pojega canibindedir muhkem hisardır¹⁶⁰

Şöyle bu zikr olunan kaleler [ve]^f girü ellerinde olan Budin'in zaptı müşkül olur zira sabıka olan krallar bu kalelere mutasarrıf olmuştur kral gittikten sonra memleketi bunlar yağma etmiştir^g

a) açıkça sonradan eklenmiştir. b) isimden önce gelen gereksiz "vav" tarafımdan atlanmıştır. c) metnin fotoğrafta üstü kapanmış bölümü muhtemelen bu şekilde tamir edilmelidir. d) doğrusu: *vilayetinin*; e) doğrusu: *şehirleri*; f) metnin akışına göre olması gereken kısım tarafımdan ilave edilmiştir. g) metin çevirime göre olması gereken bir ilave. h) *şöyle ki ... etmiştir*: Metnin tümünü kapsayan sondaki açıklama.

¹⁵⁸ 1. Mohaç'tan sonra yanından geçilen kalenin ismi maalesef henüz tespit edilememiştir. Şimdiye kadar bildiklerimize dayanarak, Werböczy'nin kaleleri arasında, Budin yolu üzerinde rastlanılan Köszeg olmuş olabilir. Bununla birlikte bu olay Mohaç'tan sonra değil, bilakis hemen önce olmuştur. Bu kalenin Szekesö ve hatta Kesztölc olduğunu düşünmek için çeşitli nedenler vardır, ancak adı geçen kalelerin Werböczy'ye ait olduğunu ispatlayacak herhangi bir veriye sahip değiliz. 2. Cegléd: Macar menşeli malumatın eksikliğinden ötürü, vesikada adı geçen bu mekan değerli bir kaynak hâlini almaktadır. Yerel ananelere göre, Bálint Török Mohaç Savaşı'ndan sonra, zor kullanarak bu kenti asil malikleri olan Öbuda rahibelerinin elinden almıştır. 1530'lu yıllarda Török ve Werböczy arasında yaşanan mülkiyet değişiminden haberdar olduğumuza göre, Werböczy'nin burayı bu yolla edinmiş olması da ihtimal dışı değildir. Werböczy'nin 1537 yılında Kral János'tan birçok köyle birlikte Szolnok'u aldıktan sonra bu şehri zabtetmiş olması bir diğer olasılıktır.

¹⁵⁹ Orbán Batthyány (?-1547): Budin dizdar ve hazinedarı Benedek Batthyány'nin oğlu. İtalya'daki üniversite eğitiminden sonra kralın katiplerinden birisi oldu. Mohaç Savaşı'ndan önce Szapolyai'ye, mücadelenin dışında kalmasını emreden kraliyet fermanını taşıdı. Zuhur eden yeni koşullara göre başlangıçta Ferdinand'ı destekledi, fakat kısa bir süre sonra János'un tarafına katıldı. L. Gritti'nin idareciliği döneminde onun güvenilir adamları arasında yer aldı ve Várad piskoposluğu yapan Imre Czibak'a 1534'te düzenlenen suikaste öncü bir rol oynadı (hemen taraf değiştirerek ağır bir ceza almaktan kurtuldu). Bu tarihten sonra János ve Martinuzzi'nin sadık bir destekçisi. Devlet teşkilatında herhangi bir yere sahip olmamakla birlikte János hizbinin önde gelen amirlerinden birisi oldu ve her türlü önemli karar ve hareketin tertibinde yer aldı. 1541 yılında Budin'deki savunma kuvvetlerinin kumandanıydı ve kentin düşmesinden sonra Izabella'ya Erdel yolu boyunca eşlik etti. Prens meclisi azası olarak, Protestanlığa ilgi duyduğu gerekçesiyle Martinuzzi'nin emri üzerine zehirlendi. Edebi faaliyetleri ile de tanınmaktadır. (Bk.: Szakály, F., *Vesztohely az út porđban*, b.a.; Budai, F., a.g.e., I, s. 181-182.)

¹⁶⁰ J. Laskó [bugün: Lug, Hırvatistan]: Bu kalenin Batthyány'nin hakimiyetine hangi tarihte geçtiğini gösteren herhangi bir bilgisi ulaşamadım. 2. Atyina: [bugün: Voćin, Hırvatistan]: Metnin iddiasına göre Pozsega yakınlarında yer alan bu hisarın gerçekce Atyına olduğunu tespit ettim. Görünüşe bakılırsa, bu kalenin ismi bir yanlış anlama sonucu Pokani olarak kaydedilmiş. Bilindiği gibi, 1543 senesinde Orbán Batthyány'nin Körösudvarhely ile Pozsega arasında yer alan bir kalesi Osmanlılar tarafından zabtedilmişti. Hiç şüphesiz metinde kastedilen de tam olarak burasıdır.

Vesikayı yorumlamaya geçmeden evvel, çağdaşı olan birçok Osmanlı kaydıyla ortaklaşa taşıdığı kusuru kısaca belirtmek gerekmektedir: Bu belge de tarih taşımamaktadır. Bununla birlikte metin bize, Budin'in zabtedilmesinden hemen birkaç gün önce kaleme alınmış olduğunu büyük bir kesinlikle gösteren yeterli sayıda karine sunmaktadır.¹⁶¹ Bu durum belgenin muhtevasını bütünüyle açıklığa kavuşturmaktadır: bu belge, Osmanlı askeri yönetiminin bazı önemli stratejik fikirlerini ve askeri hedeflerini meydana çıkaran bir tür "tahrir"dir. Üstelik vesikanın son cümleleri, bunun Macaristan'ı zabtetmeye yönelik bir "savaş planı" olduğu varsayımına yolu açmaktadır.

Yukarıda mütalaa edilenlere bağlı olarak bu plan manzarayı iki açıdan aydınlatılmaktadır. Bir taraftan Süleyman'ın Macaristan'ı fethetme arzusuna dair öngörülerini doğrulayan bir belge işlevi görürken, diğer taraftan da padişahın, Alman tehdidi ve Ferdinand'a karşı bir hamle hakkında sarfettiği tüm ima yüklü beyanatlarına rağmen, 1541 senesinde Osmanlı ordusunun Roma kralını değil, János yanlısı Macaristan'ı çökertmek maksadıyla yürüyüşe geçtiğini tasrih etmektedir. Bu durum 1532'den sonra ülkeyi giderek daha kuvvetle tehdit eden tehlikenin nasıl algılandığını göstermektedir, ancak günümüzde Macaristan'ın

¹⁶¹ *Terminus post quem*, metinde sıralanan arazilerin ele geçiriliş tarihleri vasıtasıyla tanımlanmaktadır. Özellikle Hunyad ve Kassa örnekleri, bu belgenin 1536'dan öncesine tarihlenemeyeceği varsayımına varmamıza izin vermektedir. "İstanbul'da elçiliğe gelen Koca'nın elinde olan kaleler" cümlesi ile 1540 Ekim'inde imparatorluk başkentini ziyaret eden ihtiyar İstván Werböczy kastediliyor olmalıdır. (Öte yandan vesikada kendisinden Koca olarak bahsedilen kişinin kimliğinin Werböczy olarak teşhis edilmesi çok önemlidir. Böylece János birliğinin belibaşlı şahsiyetlerinin mükemmel bir listesine sahip olmuş bulunuyoruz.) Bu kayda nazaran 1540 Ekim'i, diğer bir *terminus post quem* olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak metin içinde, zaman sınırını on ay daha ileri atmamızın imkan veren başka bir ipucu daha mevcuttur. Bu ipucu, sultanın Mohaç'tan ayrılmış olduğunu belirten cümle tarafından sağlanmaktadır. Budin çevresinde olduğu Osmanlı vakanüvislerinin ifadelerinden (Bostân/Ferdi: Thüry, J., II, s. 107-108.) bilindiğine göre muhtemel en yakın tarih 22 Ağustos 1541 olarak ortaya çıkar. Metin Budin'in henüz buzada zikredilen Macar baronlarının elinde olduğunu tasvih ettiğine göre, *terminus ante quem* 29 Ağustos 1541 olarak belirlenebilir. Nihayet, bu belgenin Budin'in zabtından bir önceki hafta içinde derlendiğine hükmetmek artık kolay bir iştir. Zor olan ise, bu nisbeten doğru "tahrir"e kimin veya kimlerin ilettiği malumatın esas teşkil ettiğini keşfetmektir. Muhtelif kaynaklar Osmanlıların, kendilerine Macaristan'daki hisarlar ve araziler hakkında yeterli derecede bilgi temin edecek gönüllüler bulma hususunda sıkıntı çekemediklerini göstermektedir. (Bk.: A. von Gévay, a.g.e., s. 102; Dernschwam, Hans, *Erdély, Besztercebánya, törökországi útinapló* [Erdel, Besztercebánya, Türkiye seyahati günlüğü], çev. Lajos Tardy, Budapeşte 1984, s. 213-214.) Belirgin ipuçlarının yokluğundan ötürü, bu konuda güvenilir tahminler yürütmeye imkanı olmasa da, Werböczy'nin bu malumatın tedarikine katkısının olduğunu ilham eden bir unsur da yok değildir. Geri kalan asilzadelerin arazileri oldukça gerçeğe yakın bir şekilde sıralanmışken, bizzat Werböczy'yi ilgilendiren kayıtlar epeyce eksik ve hatta müphemdir. Bundan hareketle temel bilginin, Werböczy tarafından İstanbul'daki ikametı sırasında gelececek kral olacak çocuğun destekçileri hakkında sorguya çekilirken verilmiş olduğu varsayılabilir. Safdil Werböczy kendisinden talep edilenleri veremeye hazır olmuş olmalı (içgüdüsel olarak kendisi hakkındaki bilgileri saklayarak). Anlatıkları kağıda dökülmeden önce, diğer bazı kaynaklardan edinilen bilgilerle harmanlanmış olabilir.

vassallığı tezini savunanlar genellikle bu noktayı atlamaktadırlar. Bilhassa 1532 seferinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Osmanlı yöneticileri stratejilerini kısmen yeniden düzenlediler. Zira tüm hedeflerine bir hamlede ulaşamayacaklarını fark ederek, öncelikle Macar sahnesinin en zayıf aktörünü alaşağı edip bütün kuvvetlerini, halihazırda komşu bir güç olan, baş düşmanlarının üzerinde yoğunlaştırmaya karar verdiler.

Bu anlayış, yukarıdaki planda ve planın stratejik amaçlarında kendini açığa vurmaktadır. Metnin yazarlarının mekanları ve insanları bir arada değerlendirmiş olması bu anlamda kayda değerdir. İlk olarak, ülkenin zabtedilmesi için mutlaka elde bulundurulması gereken kaleleri (Budın yolunu içine alacak ve Erdel ve doğu bölgelerinin Habsburglarla irtibatını kesecek, vb. şekilde) hesaba katmaktaydılar.¹⁶² Öte yandan, yukarıda bahsi geçen kaleleri temellük ve János Zsigmond krallığının temel mevkilerini işgal eden kişileri sıralamaktaydılar. Tali olarak değinilmekle yetinilen Perényi, Bebek ve Serédy dışında, János'un ölümünün ardından fiili olarak dümenin başına geçen öndegelen şahsiyetler bu belgede teker teker sayılmıştır. Sultanın isteğini yerine getirerek çocuk yaşta kralı, 29 Ağustos 1541'de Süleyman'ın Óbuda'daki ordugahına götürülen meşhur elçilik heyetinin riyasetinde tamı tamına bu baronların bulunması rastlantı olamaz.¹⁶³ Üstelik isimlerin uygunluğu bu vesikayı, sultanın unutulmaz tuzağının yalnızca başkentin ele geçirilmesi için değil, aynı zamanda Macar liderlerinin yakalanması için de düzenlenmiş olduğunu teyit eden bir malzeme haline getirmektedir. Bugüne değin bilinen kaynaklar arasında yer alan *Memoria rerum*, tamamıyla aynı malumatı içermektedir, bu nedenle bu bilginin doğruluğunu kabul etmek gerekir: "Derhal [meclis üyeleri] bütün debdebe ve azametleriyle imparatora gitmek için hazırlanmaya başladılar ve nihayet, iktidarlarının elverdiği nisbette şanlı ve alâ yola koyuldular. Hatta öyle ki, bedbaht Macaristan'ın vaziyetini bilen ve bunun

¹⁶² Bu hedefler, Osmanlıların Macaristan'da kurmayı amaçladıkları hakimiyet süresince kullanacakları bütün bir programı oluşturmaktadır. Várkonyi, Ágnes, *Erdélyi váltózáások* [Erdel'de değişim], Budapeşte 1984, s. 15.

¹⁶³ Konu ile alakadar asilzadelerin isimleri çeşitli kaynaklarda farklı ayrıntılarla verilmektedir, fakat tüm bu kaynaklar burada bahsedilen asilzadelerin, itaatlerini sunanlar arasında kalburüstü tabakayı oluşturduğu hususunda hemfikirlerdir. Diğerleri arasında, o dönemde Türkofil grubunun ileri gelen kişiliklerinden olduğu halde Osmanlılar tarafından dikkate alınmayan yegane sima János Podmaniezky'dir (Lukinich, L., *Podmaniezky oklevéltár*, III, s. LIX.), çünkü Brutus'un iddia ettiği gibi, Osmanlılar "onun asalet derecesinin diğerlerine eşit olmadığını" (Bk.: *Humanista történetírók* [Humanist tarihçiler], Budapeşte 1977, s. 435., çev. Péter Kulcsár) düşünüyordular. Bu durum çocuk kral ile birlikte 29 Ağustos akşamı neden serbest bırakıldığını açıklamaktadır. Bu ziyaretinin sonucu kendisini o denli kötü etkiledi ki, gizlice kılık değiştirerek Transdanubia'daki topraklarına kaçtı. (*Memoria rerum*, s. 68.)

için üzüntü duyan birçok Türk, gizlice birçok kişiye imparatorun onları derdest ederek Budin'i ellerinden alacağını ihbar etmişti. Maamafih bu ikazları nazarı itibara almayarak gitmekte karar kıldılar, böylece maksatlarına vasil olarak Alman kralından intikamlarını alacaklardı.¹⁶⁴ Porembski'nin takriri de sultanın bölgeye girişinin çifte amacına işaret etmektedir. Raporun ifadesine göre sultan, György Martinuzzi, Bálint Török, Péter Petrovics, István Werböczy ve Orbán Batthyány'yi yedi gün boyunca, sadece özgürlüklerini kısıtlayarak değil, aynı zamanda hayatlarını tehdit ederek esaret altında tutmuştu. Kraliçenin katibi Osmanlıların kendi içlerinde ve Osmanlı ve Macar yöneticileri arasında aşağıdaki meselelerin tartışıldığı uzun görüşmelerin gerçekleştiğini haber aldı (gerçi ayrıntılara vakıf olmadığını itiraf etmektedir): Mesela, bunlardan ilki: Majesteleri [Kraliçe İzabella] Konstantinopol'e oğluyla birlikte götürülmeli miydi? Bir hayli farklı fikirler ortaya atılmıştı. Diğer: Baronların boyunları vurulmalı mıydı? İşte, temel mesele buydu. Üçüncüsü: Kimi lordlar rehin olarak alınabilirken, majesteleri oğluyla birlikte diğer lordların refakatinde ıtlak edilmeli miydi? Bu mevzu uzun uzadıya müzakere ve inceden inceye tetkik edildi ve Allah'ın inayetiyle bir karara varıldı.¹⁶⁵

Bilindiği gibi, Bálint Török dışındaki Macar ricalinin saliverilmesi anlamına gelen üçüncü seçenek tercih edildi. Bu durum, tüm şartların müsait olmasına karşın sultanın asıl planının bir bölümünü uygulamaktan vazgeçtiği anlamına gelmektedir: oysa ki, Budin'i zabtetmiş ve János'a bağlı hizbin liderlerini ele geçirmişti. Elimizdeki kaynaklar, Süleyman'ı, Martinuzzi ve diğer baronları azad etmeye ve zabtedilmesi düşünülen bölgelerden vazgeçmeye zorlayan etkenin ne olduğu hakkında malumat sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Kaynaklardan edinilen ilk intiba, 29 Ağustos'tan sonraki hayati hafta boyunca Süleyman'ın defalarca tutumunu değiştirdiği yönündedir. Porembski'nin, bir çavuşun, Budin kalesinde mahsur tutulan kraliçeyi ziyaret ettiğine dair tuttuğu

¹⁶⁴ *Memoria rerum*, s. 63.

¹⁶⁵ Verancsics, I., s. 168-169. Karş. Miklós Istánffy'nin benzer, fakat çok daha mufassal (bu nedenle muhtemelen gerçeği daha az yansıtan) aktarımı: *A magyarok történetéből* [Macarların tarihinin devirleri], çev. László Juhász, Budapeşte 1962, s. 175-176. Mehmed Paşa'ya atfedilen görüş (bu görüşe göre Macaristan itaat altına sokulmalıydı, "böylece her sene hem Avrupa'dan, hem de Asya ve Mısır gibi deniz aşırı memleketlerden başlayarak uzun ve yorucu bir yolu kat etmeyi gerektiren seferlere ve savaşlara ihtiyaç kalmayacaktı"), Géza Perjés'in yaptığı gibi (*Mohács*, s. 270.) "harekât çapı" sorununun itiraf edilmesi olarak yorumlanabilir, ama yine de, paşanın fikirlerini temellendirirken çap sorununa değinmesi, Macaristan'dan vazgeçilmesi gerektiği sonucuna vardığı anlamına gelmez, aksine kendi görüşüne göre, bu ülke zabtedilerek masrafların düşürülmesi yoluna gidilebilirdi. Başka bir deyişle, paşanın bu faraziyesi, Osmanlılar'ı kendilerine tabi vassal bir devlet yaratmaktansa, imparatorluklarının sınırlarını genişletmeye teşvik eden bir saik vazifesi görmüş olabilir. - Diğer kaynakların aksine burada, Macar önderlerinin tutuklandıkları bildirilmektedir. Bk.: Acsády, I., *a.g.e.*, s. 223: n. 4.

kayıt bunu göstermektedir. Bu görüşmede çavuş, hükümdarının hürmetlerini sunduktan sonra kraliçeye, oğlunun sultana tabi olarak Erdel ve Tisza'nın ardındaki mıntıkayı yönetmesi teklifinde bulundu. Ertesi gün ise Süleyman, yeniçeri ağası tavassutuyla İzabella'ya, çocuğuna Tisza'nın ötesini terk etmeyeceğini, yalnızca Erdel'i vereceğini duyurdu (ve kaleden ayrılmak üzere hazırlıklara girişmesini emretti). Sultanın bundan sadece üç gün sonra, 4 Eylül'de, kraliçenin danışmanlarını geri yollaması da, nihai çözümün ağır ağır teşekkül ettiğini ve meclis üyelerinin mukadderatının muhtemelen ele alınarak karara bağlanan son madde olduğunu göstermektedir.¹⁶⁶

Sultanı yönlendiren amilleri daha iyi anlayabilmek için, Óbuda'da alınan kararları başlangıç noktası olarak kabul etmek gerekir. Bununla birlikte ilk olarak, bu kararları bir bütünü tamamlayacak biçimde yeniden düzenleme zorunluluğu vardır. Keza, kaynakların bu noktada sunduğu bilgiler geniş bir yelpaze oluşturacak şekilde farklılıklar arz etmektedirler. Porembski'nin muhtemelen güvenilir olan raporu, sultanın İzabella'ya sunduğu son vaadinde ısrar ettiği fikrini desteklemektedir, çünkü Süleyman 4 Eylül'de kaleye, "majestelerinin oğlu için Erdel sancağını taşıyan bir İtalyan tercüman"¹⁶⁷ yollamıştı. Aynı zamanda "hazinedarın [Martinuzzi] majestelerinin oğluna vasilik etmesi ve vergileri tahsil etme işini üstlenmesi"¹⁶⁸ arzusunu da belirtmişti. Ertesi gün, serbest bırakılan asilzadeler kraliçeye katıldıklarında ve Macarlar Peşte'ye doğru yola çıktıklarında, "Petrovics'e Temesvár sancakının bayrağı yetiştirilerek teslim edildi."¹⁶⁹

Porembski'nin saptamaları, İzabella tarafından 17 veya 18 Ekim 1541 tarihinde Lippa'da yazılan mektup tarafından doğrulanmakta ve bazı noktalar ikmal edilmektedir. Kraliçe bu mektupta, elinde artık sadece Lippa (Lipova) ve Solymos (Şoimus) kalelerinin kaldığını ve Süleyman'ın kendisine Csicsó (Ciceului) ve Küküllővár'ı (Cetatea de Baltă) Voyvoda Petru'ya iade etmesini buyurduğunu bildirmektedir. Kendisinin ve oğlunun içinde bulunduğu vaziyeti değerlendirirken, birçokları arasında şu tespitleri de yapmaktaydı: "İmparator bize hiç bahsetmeden sevgili oğlumuz Erdel'i ihsan etmiş gibi görünüyor. Ona, bizim görme fırsatına erişemediğimiz bir mektup verdi. Bu mektubun bizimle ve oğlumuzla alakalı kabul edilemez şartlar taşıdığı rivayet ediliyor. Emin

¹⁶⁶ Verancsics, I, s. 170-172.

¹⁶⁷ A.g.e., s. 171.

¹⁶⁸ A.g.e., s. 171-172.

¹⁶⁹ A.g.e., s. 172; karş. J. von Hammer, II, s. 173-174 ve Berindei, M.-Veinstein, G., a.g.e., s. 28, 34.

olduğumuz tek husus, onun [János Zsigmond] Erdel *sancakı* ünvanı ile müşerref kılındığından ibaret."¹⁷⁰

Martinuzzi, 26 Ocak 1542 tarihinde Székely(Maros)vásárhely dietine Süleyman'ın emirlerini aktarırken bu aynı mektuba atıfta bulunmuştu. Bununla birlikte, bazı noktalarda Porembski ve İzabella'nın naklettiklerinden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Martinuzzi, sultanın Kral János'un oğluna, yalnızca Erdel'i vermekle kalmadığını, aynı zamanda dört yer müstesna olmak şartıyla "Tisza'nın ötesinde kalan tüm Macaristan'ı" genç hükümdara bıraktığını bildiriyordu. Bahsi geçen dört yerden Várad, Kassa ve Fogaras (Făgăraş) bütün mülhakatıyla Martinuzzi'ye bahşedilmişti. Temesvár ve çevresi ise Péter Petrovics'e *sancak* olarak (*szancaksággol*) tevcih edilmişti. Çocuk yaştaki hükümdar reşit olana kadar "her iki bölge, yani Macaristan ve Erdel" Frater Georgius [Martinuzzi] tarafından tasarruf edilecekti (*possideat*). Bu iki ülke yekûnen 10.000 altın tutarında bir meblağı her sene sultana ödeyecekler ve Martinuzzi bu paranın eksiksiz olarak Bâbüâli'ye ulaşmasını temin edecekti.¹⁷¹

Sultanın arzusunun içeren bu mektup ve bu isteği izah etmeye yönelik yukarıdaki iki farklı yorum, birçok çelişkinin varlığına işaret etmektedir. Örneğin, Tisza'nın ardındaki bölgenin durumu hakkındaki birbirini nakzeden görüşler gibi. Şayet İzabella ve Martinuzzi aynı mektuptan bahsediyor idiyse, o takdirde ikisinden biri ya yanlış bilgilendirilmişti, ya da birisine yalan söylenmişti.¹⁷² Görünüşe bakılırsa, Osmanlı kaynakları rahibin iddialarının aksini söylemektedir, nitekim ne 1541 *fethnamesinde*, ne de Celalzade'de, János Zsigmond'a Erdel'in ihsan edildiği dışında bir kayıt mevcuttur.¹⁷³ Ancak, tam da bu noktada belirtilmelidir ki, Osmanlı yönetimi 1541 yılından önce, Macaristan'ın Türk hakimiyetine girmemiş doğu kısımlarını da Erdel adı altında

¹⁷⁰ "Hoc scimus, quod cum nomine et titulo Sandiuci Transilvanensis honoraverit", bk.: *Elementa ad fontium*, XXXVI/6, s. 165. (Editöree göre mektup 17 Ekim tarihine aittir ve Hieronym Laski'ye hitaben kaleme alınmıştır; Óváry, L., vesikânin özeti vermektedir - *Oklevélmátolatók II*, No. 390 - Óváry'nin kullandığı yazma 18 Ekim tarihini taşımaktadır ve muhatabı Kraków dızdarı Johannes Tarnovský'dir.)

¹⁷¹ *Erdélyi országgylési emlékek* [Erdel dietleri mazbataları], I. ed. Sándor Szilágyi, Budapeşte 1875, s. 33-34, 77-78. Sultanın emirleri hakkında diğer çelişkili bilgi kalemlerini içeren yakın tarihli bir derleme: Feneşan, Cr., "Începutul dominiției", s. 41-42. Burada Osmanlı idari tedbirlerinden bahsedilmemektedir (Werböczy'nin hakim olarak tayin edilmesi, vb.).

¹⁷² Martinuzzi, bahsi geçen belgenin eline Budin'de geçtiğini kesin surette belirtmişti (*Erdélyi országgylési emlékek*, I, s. 77.).

¹⁷³ Feridün, *Münşe'ât*, I, s. 553; Thüry, J., I, s. 395; *Geschichte Sultan Süleyman Kanûnîs von 1520 bis 1557 oder Tabakât ül-Memâlik und Derecât ül-Mesâlik von Celalzâde Mustafâ genannet Koca Nişancı*, Hrsg. von P. Kappert, Wiesbaden 1981, s. 344b; Thüry, J., II, s. 231.

kaydetmekteydi.¹⁷⁴ Her şeye rağmen Martinuzzi'nin, bu denli hayati önem taşıyan bir konuda, herkesin huzurunda sultanın aslında olmayan bir hükmünden bahsetmeye cesaret etmiş olması olasılığı pek yoktur. Yine de, Poremski'nin aktardığı hikayenin mantığı ve Süleyman'ın Tisza'nın ötesine dair ettiği vaatten vazgeçtiğinin kesin olarak belirtilmesi gerçeği kolayca gözardı edilemez. O takdirde gerçek neydi? Muhtemelen, yukarıda belirtilen olasılıkların ikisi de gerçek payı taşımaktaydılar: Poremski ve İzabella'nın bilmedikleri bir şey vardı ve üstelik rahip, sahip olduğu malumatın hepsini ifşa etmiyordu. Bunun ne şekilde mümkün olduğunu, İzabella'yı Bâbüâli nezdinde temsil etmiş olan János Szalánczy'nin, hatıratında, Martinuzzi cinayeti üzerine yazdıkları izah etmektedir. Bu açıklama buraya Gábor Barta'nın özetlediği şekliyle alınmıştır: "Sultan, bizzat kendisinin tavsiyesi üzerine, rahibi Várad, Kassa ve Nagybánya *sancakbeyliğine* getirirken Péter Petrovics'i de Temesvár'a tayin etti. Bu tevcihatla ilgili berat defterdarın mührüyle sadır edildi ve Oruç Çavuş vasıtasıyla Erdel soyluları durumdan haberdar edildi. Bununla birlikte Martinuzzi, adı geçen beratların İstanbul'da muhafaza edilmesini sağladı. Szalánczy, Erdel haracının ilk taksitini İstanbul'a götürdüğünde beratları bizzat kendi gözleriyle görmüştür."¹⁷⁵

Szalánczy, Martinuzzi'nin sultanla, resmen Erdelliler'e haber verilene kadar gizli tutulan "şahsi bir pazarlık"ta giriştiğini ileri sürmektedir. Eğer bu iddianın doğruluğu kanıtlanabilirse, Poremski ve İzabella'nın bilgisizliği çabucak anlaşılır bir hal alacaktır, çünkü bu ikisi, sultanın kendilerine 4 veya 5 Eylül civarında verdiği malumat dışında herhangi bir şey bilmemektedirler. Szalánczy'nin tanıklığını ispat edebilecek bilginin yine Poremski tarafından temin edilmesi bir hayli manidardır. Kraliçenin katibi, Petrovics'e "bayrak"ın takdim edilmesini (5 Eylül) aktardıktan sonra şöyle yazmaktadır: "İşte bu vakitten sonra kendisini terk etmiş olan cesareti geri geldi. Hazinedarı geri çağırdıkları gibi, kendisini de tekrar imparatora götürmelerinden korkmaktaydı."¹⁷⁶ Bu tespitten hareketle, heyetin serbest bırakılmasından sonra, Martinuzzi'nin Osmanlı yöneticileriyle tek başına bir görüşme gerçekleştirdiği söylenebilir (ki

¹⁷⁴ Berindei, M.-Veinstein, G., *a.g.e.*, s. 29 vd.

¹⁷⁵ Barta, G., *Vajon ké az országnak*, s. 100-101.

¹⁷⁶ Verancsics, I., s. 172. ve *Elementa ad fontium*, vol. cit., s. 162: "Timebat, ne revocaretur ad caesarem, sicut dominus Thesaurarius erat revocatus". Şayet müverrih György Szerémi (*Magyarország romlódaról* [Macaristan'ın inhitatı üzerine], çev. László Juhász, Budapeşte 1979, s. 321-322.) ve Andreas von Kamora'nın (F. B. von Bucholtz, *Urkundenband*, s. 318.), hazinedarın 27 ve/veya 28 Ağustos tarihinde kırk asilzade eşliğinde sultanı bir kez daha ziyaret ettiği anlamına gelen ifadelerine güvenirse, Martinuzzi'nin en aşağı üç defa Osmanlı karargahında bulunmuş olduğu sonucuna varılır.

bu durum daha sonra karşısına bir suçlama şeklinde çıkacaktır). Bu mülakat esnasında, sultanın Martinuzzi ile, Székelyvásárhely'de kararlaştırılan şartlar üzerinde, – yukarıda sıralanan bölgelerin kendisine tevcihi ve János Zsigmond'un (fiili durumda Martinuzzi'nin) hakimiyet sahasının Tisza'nın ardındaki bölgeyi kapsayacak şekilde genişletilmesi gibi –, bir mutabakata vardıkları anlaşılmaktadır.

Pekala, bu durumun gizlenmesini gerektiren neydi? Martinuzzi, böyle davranmasını mazur gösterecek her türlü sebebe sahipti. Budin'in kaybedilmesinden sorumlu olduğunun bilincinde olmalıydı. Üstelik sultanın, kendisinin menfaatlerinin temsilcisi olması yönündeki aleni çağrısına icabet etmesi halinde, kaçınılmaz olarak ihanetle itham edileceğini biliyor olmalıydı (yine de, töhmet altında kalmaktan kurtulamamıştır). Bu nedenle, Martinuzzi'nin sultanın "son" kararlarını, mecbur kalana, yani Erdelli asilzadelerin rahibin kendileri üzerindeki söz söyleme hakkını nereden bulduğunu soruşturmaya başlamasına kadar, açığa vurmamış olmasının artık şaşırtıcı bir yanı kalmamaktadır. Ayrıca bu durum, Martinuzzi'nin, Székelyvásárhely meclisinde Petrovics'le ilgili olarak ibraz etmekte aceleci davrandığı bir konuda, kendisi ve János Zsigmond ile ilgili kısmi sessiz kalarak geçiştirmeyi tercih etmesini de açıklamaktadır: sultan, ona (onlara) bıraktığı bölgeleri de *sancak* olarak idare edilmesi için vermişti.

Muhtelif kaynaklar Poremski ve İzabella'nın, yukarıda açıklanan noktaya ilgili olarak gerçeği dile getirdiklerini teyit etmektedir. Süleyman'ın 1552 başlarında sadır olan fermanlarından birçoğu, şu formülleri içermektedir: "Erdel vilayeti uslub-ı kadim üzere kiral oğlu kulumun *sancağıdır*"; "Erdel vilayetin *sancak* tarikiyle inayet idüp".¹⁷⁷ Görünüşe göre, Macar halkı da durumu aynı şekilde tasavvur ediyor ve *sancak* kelimesini Osmanlıca'da içerdiği anlamı gözeterek kullanıyordu. Sultana ve sadrazama ait mektupları tercüme ederken, bu terimi aslına sadık biçimde koruyorlardı. Süleyman'ın

¹⁷⁷ Bu hükümlerden bir kısmı A. C. Schaendlinger tarafından neşredilmiştir. A. C. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymáns des Práchtigen an Vassalen, Militárbeamte, Beamte, Richter*, Transkriptionen und Übersetzungen. Unter Mitarbeit von C. Römer, Vıyana 1986, s. 20-27. (Osmanisch-türkische Dokumente aus dem Haus-, Hof-, und Staatsarchiv zu Wien, Teil 2) Alıntılar: *a.g.e.*, s. 20, 23, 24, 25, 27 (tipkişasunlar, Ürkunden 10-14). Eflak ve Boğdan voyvodalarına yollanan hükümler ve Schaendlinger tarafından yayımlanan hükümlerin orijinal nüshaları için bk.: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Koğuşlar 888, 22a-25a. Bütün vesikaların ilk nüshaları 23 Ocak 1552 tarihinde kaleme alınmıştır, ancak ilgili yerlere gönderilmeleri Şubat ayının ikinci yarısını bulmuştur. – Ayrıca bk.: Celalzade, *a.g.e.*, 344b. Celalzade de *sancaktan* bahsetmektedir.

Ağustos 1551 tarihini taşıyan fermanı örnek olarak zikredilebilir: "... itaque Transsilvania filio regis in *Sancakatum* concessa fuerit".¹⁷⁸

Siyaset hukuku açısından bu durum, Süleyman'ın 1541 yılında, Macar kralının meşru halefi olarak olmasa bile, fetih hakkı dolayısıyla kendisine ait olduğunu düşündüğü bölgeleri terk ettiği anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, yukarıda tarif edildiği şekliyle doğu Macaristan'ın hakimiyetinden feragat ederek, imparatorluğuna bağlı *sancakları*, imparatorluğun çıkarlarını temsil etmekle görevlendirilen *sancakbeyleri* János Zsigmond (Martinuzzi) ve Péter Petrovics'e tevcih etmekteydi. Sultan, tayin ettiği yeni "sancakbeyi"lerine, Osmanlı hukuki teamüllerine uygun olarak birer bayrak göndererek ve kendilerine yapılan bağışların sınırlarını birer berat vasıtasıyla belirleyerek, yapılan işlemin sıradan bir tevcih olduğunu açıkça göstermişti. Bu *sancakları* diğerlerinden ayıran tek bir özellik vardı: aslında oldukça önemli bir farklılık. Doğrudan imparatorluk bünyesine dahil edilmemişlerdi ve bu nedenle, dahili mülkiyet ilişkileri (bütün sonuçlarıyla birlikte) dokunulmaksızın olduğu gibi bırakılmıştı.¹⁷⁹

Bu hukuki, fakat olağandışı *sancakların* teşekkülünde ortaya çıkan kendine özgü yarı-fetih olgusu ve doğu Macaristan'ın muhteris iki lider arasında bölüştürülmesi, Osmanlı idarecilerinin daha önce de Macaristan'ın bütününi denetim altına sokmak maksadıyla kullandıkları yöntemleri kuvvetle hatıra

¹⁷⁸ Pray, G., II, s. 285 ("... bu münasebetle Erdel'i kralın oğluna *sancak* olarak ihsan ettik"; benzer ibareler: a.e., s. 269, 283, 302.

¹⁷⁹ Bir bayrağın takdim edildiğine dair, Porembski'nin mezkur raporuna ek olarak Süleyman'ın Kral Maximilian'a yolladığı 1565 tarihli mektubuna bk. (Feridün, *Münşe'at*, II, s. 75; Thüry, J., II, s. 401; Schaendlinger, A. C., a.g.e., s. 68): "... müşârün-ileyh kiral oğluna vilâyet-i Erdel cenâb-ı delâlet-me'abımız kubelinden ihsân olunup livâ-i şerîfimizle müserref olan kullarımız idâdından olmağın ..." János Zsigmond adına düzenlenen berat için bk.: Celâlzâde, a.g.e., 344b; Thüry, J., a.g.e., s. 230-231; Izabella'nın yukarıda alıntılanan mektubu (170. dipnota bk.), vb. Thüry'nin, sultana ait bir beratın varlığına dair çekinceleri muhtemelen gereksizdir, çünkü en azından, mütalaa edilen vesika Petrovics örneğinin aksine bir *ahdname* değil, bir *berat*tır. 1545 Şubat'ı başında Martinuzzi'ye gönderilen bir fermanın içeriğinden, Péter Petrovics adına sadır olunan *berat-ı hümayun* hakkında bilgi edinmekteyiz. Bu hüküm, Fransızca tercümesiyle birlikte neşredilmiştir. Berindei, M.-Veinstein, G., a.g.e., s. 177, 244; ayrıca Feneşan'ın çalışmasında transkripsiyon metni ve Romence çevirisi ilave edilmiş olarak yayımlanmıştır. Feneşan, Cr., a.g.e., s. 43-45, fakat burada belgenin menşei hatalı gösterilmektedir ve okumada kuşku uyandıran bazı yerler vardır. Örneğin, eğer *sancak* *tarikiyle* ibaresini doğru okumuş olsaydı, Petrovics'in Temesvár ve çevresini *sancak* olarak almadığını ispat etmek için bu denli gayret sarfetmesine gerek kalmayacaktı. Bu hususla ilgili olarak diğer bir yanlış anlaşılmaya dikkati çekmeye izin verin. Macar araştırmacılar, Székelyvásárhely kararlarında geçen *szancsaksággul* tabirini Feneşan'ın belirttiği gibi, "*sancak* ile" (bir bayrak ile [cu steag]) şeklinde değil, *szandzsaksággul* yani "*sancak* olarak" şeklinde değerlendirmektedirler. Feneşan, Cr., a.g.e., s. 42; karşı. Acsády, I., a.g.e., s. 225; Veress, E., *Izabella királyé*, s. 189, 191. Çeşitli sınır boylarında benzer durumda olan *sancak* ve vilayetler bulunmaktaydı.

getirmektedir. Erdel ve Temes bölgesinin düşüşünü, aynı 1526 sonrası Macaristan'ında olduğu gibi, bölgeye Osmanlı yanlısı liderlerin yerleştirilmesi ve tâbiyet ilişkilerinin tesis edilmesi ile açıklayan görüşe bütünüyle katılmak mümkündür.¹⁸⁰ Bu fikir, Süleyman'ın Macaristan'ın doğu parçasını itaat altına almaya çalışırken tedrici fetih yöntemine geri döndüğü anlamına gelmektedir. Gerçi bu teşebbüs, bütün ülke genelinde düşünüldüğünde başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Diğer bir ifadeyle Süleyman, 1541 yılında tasarladığı asıl planı uygulamaktan kısmen vazgeçti. Tasarlanan tüm fetihlerin tek hamlede tatbik sahasına konamayacağının kavranılması, muhtemelen bu yönde ihtiyatsızca gibi görünen bir adımın atılmasına temel teşkil etmiştir. Keza, Macaristan'ın doğusunda uygulanan daha yumuşak politikanın, batısına karşı sergilenen ısrarcı ve sabit bir duruşla birlikte yürütüldüğünü akıldan çıkarmamak gerekir. Süleyman henüz Budin'deyken, Ferdinand'tan, bir sene önce Alman birlikleri tarafından János'un takipçilerinin elinden alınan kaleleri iade etmesini talep etmişti. Bálint Török'ün istikbalini belirleyen etkenin, Tuna'nın ötesinde önemli kale ve arazilere malik bulunmakta olması da kuvvetle muhtemeldir.¹⁸¹ Bütün bu uygulamalar, doğu taraflarına tanınan mühlet ve buralarda tatbik edilen tedrici taktiklerin, batı tarafında sürdürülen daha faal bir politikayla ilişki halinde olduğu varsayımını güçlendirmektedir. İleriki yılların hadiseleri, János Zsigmond ve Petrovics'in *sancaklarının*, Macar meselesine bir çözüm arayan Süleyman'ın ana hattı üzerinde olmamaları nedeniyle ortaya çıkabildiklerini teyit etmektedir.

Sultan, Budin'in fethini müjdeleyen *fethnamesinde*, kısa bir süre sonra bu bölgeye tekrar geleceğini belirtmişti. Sultanın Óbuda'daki ordugahını ziyaret etmekte olan Lehistan elçisine, bu dönüşün amacı, Osmanlı devlet erkani tarafından şu şekilde izah edildi: "Leh asilzadeleri meşru olarak bize ait olan Macaristan'ı, Almanlara teslim etmeye kalkıştı. Fakat bu sene, padişahımız bütün ülkeye inkiyad ettirecek, ertesi sene ise sıra Avusturya ve Moravya'ya gelecek ve o zaman siz de bizimle birlikte harekete geçebilecek hale gelmek için hazırlanmak zorunda olacaksınız."¹⁸² Bu öngörü, mübalağalı yanları olmakla birlikte, sonraki birkaç sene içinde izlenen Osmanlı siyasetini önceden aslına yakın biçimde haber vermekteydi. Öndegelen devlet ricalinin yaptıkları

¹⁸⁰ Feneşan, Cr., a.g.e., s. 43.

¹⁸¹ Lukinich, I., *Erdély területtí váltózással*, s. 35; Bessenyei, J., *A Héttorony foglya*, s. 99; karşı. Petritsch, E. D., "Der habsburgisch-osmanische Friedensvertrag des Jahres 1547", *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 38 (1985), s. 53-54.

¹⁸² Öváry, L., *Oklevélmásolatok*, II, No. 389.

açıklamalar ve atılan fiili adımlar, sultanın 1541'den sonra, 1529-1532 yılları arasında benimsenmiş olan telakkiye geri döndüğü düşüncesini pekiştirmektedir: Habsburgları yenilgiye uğratmak ve Viyana'yı zaptetmek. Veziriazam Rüstem'in 1542 yılında Ferdinand'ın elçisine söyledikleri, elçi üzerinde baskı kurma niyetini taşıyor olabilirse de, açıkça devamlılığı vurgulamaktadır: "İbrahim yalnızca parmaklarıyla değdi, lakin ben Viyana'yı iki elimle sıkıca kavramak niyetindeyim."¹⁸³ Süleyman'ın 1543 seferini aslen Viyana'ya yönelik olarak tasarladığı bilinmektedir.¹⁸⁴ Yakın zamanlarda neşredilen Osmanlı belgeleri de, sultanın 1544-45 yıllarında Viyana'ya karşı çok büyük bir sefer hazırlığı içinde olduğunu teyit etmektedirler.¹⁸⁵ Tüm işaretler, 1551-52 senelerinde de benzer hazırlıkların yaşandığını göstermektedir.¹⁸⁶

Öyleyse, 1541 yılının fetihleri ve fetihlerin ardından alınan kararlar, bu genel askeri-siyasi anlayışın çatısı altında değerlendirilmelidir. Yaklaşık olarak aynı tarihlerde Süleyman, Macaristan'ın hakimiyeti için, Habsburglara karşı ömrü boyunca giriştiği en çetin mücadeleyi vermekle meşguldü ve giderek vahimleşen şartlar yüzünden zihnindeki stratejiyi yeniden gözden geçirmek mecburiyetinde kaldı. Zor yollarını kullanarak Viyana'yı zaptedip bütün Macaristan'ı imparatorluğuna ilhak etme programını uygulamaya koymadan önce, halihazırda en az kuvveti sarfederek mümkün olduğunca yeri ele geçirip, böylelikle ilerideki daha büyük hareketler için ihtiyaç duyulan istihkam hattını genişletmeye karar verdi.¹⁸⁷ Nihayet bu politika da, kuvvet ilişkilerindeki

¹⁸³ J. von Hammer, II, s. 182; karş. Torök, P., *I. Ferdinand*, s. 92. Viyana'yı ele geçirme fikrinin 1541 yılında Osmanlı yöneticilerinin zihninde yer aldığı, Székelyvásárhely meclisinden çıkan kararların bir maddesinde de kendisini göstermektedir. Buna göre (Martinuzzi'nin iddiasına göre) sultan, Budin'de şunu açıkça ilan etmişti: "Quod Frater Georgius ita nostrae Caesareae Majestati servire poterit, ut etiam Viennam ipsam Nobilissimam Civitatem Ei conferemus" (*Erdélyi országyvülési emlékek*, I, s. 77). Bu söz, 142 sene sonra vuku bulacak bir hadiseyi, Habsburg başkentine doğru ilerleyişini sürdürmekte olan veziriazam Kara Mustafa'nın, Eszék'teki buluşmaları esnasında Macar müttefiki Imre Thököl'i Viyana Krallığı'na vaat etmesini hatırlatmaktadır. (Bk.: *Silahtâr târîhi*, II, İstanbul 1928, s. 23.)

¹⁸⁴ Káldy-Nagy, Gy., "Suleimans Angriff", s. 194.

¹⁸⁵ Berindei, M., -Veinstein, G., *a.g.e.*, s. 17 vd.

¹⁸⁶ Konuyla ilgili dolaylı veriler: Barta, G., *Vajon kié az országh*, s. 53, 113, 135-136 ve özellikle 177-178. Doğrudan kanıtlar: Süleyman'ın içinde şu tür ifadelerin bulunduğu yukarıda zikredilen mektupları: "evvel baharda Beç üzerine teveccüh-i hümayunum mukarrer bilüp", bk.: Schaendlinger, A. C., *a.g.e.*, s. 21, 23, 24, 26, 27. Mektupların ilk nüshalarında rastlanılan şu cümle, sultanın kararsızlığının göstergelerinden biri olsa gerektir: "evvel baharda ol tarafa [muhtemelen Erdel canibine] teveccüh-i hümayunum mukarrer bilüp", bk.: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., K. 888, 22a, 23b, 24a, 24b.

¹⁸⁷ Bu cümlenin ilk kısmı, sultanın teklifinin Géza Perjés tarafından formüle edildiği şeklinin tam aksi anlamıyla birlikte düşünülmüştür. Çünkü Perjés'e göre: "Sultan, ... Macaristan'ı işgal etmeye dayanan asıl program yerine, bu ülkeyi bir vassal ve müttelik haline sokan bir kısmi program yaptı." (*Mohács*, s. 249.)

değişiklikler ve Habsburg askeri yönetiminin ilerlemesi iyi hesap edilemediğinden, bir önceki politikadan daha kötü sonuçlar doğuracak şekilde semeresiz kaldı. Osmanlı ordusu Viyana'ya ulaşmayı başaramadığı gibi, sultan, daha önce ihtiyatsız davranarak kaybedilmesine göz yumduğu kaleleri geri alabilmek için muazzam bedeller ödemek zorunda kaldı.¹⁸⁸ Bu anlamda doğu Macaristan'ın olduğu şekliyle bırakılması ve buradan vassal bir Erdel Prenslığı'nin teşekkül etmesi siyasi bir isteğe bağlanmamalı, daha ziyade siyasi bir zorunluluk olarak değerlendirilmelidir. Osmanlıların 1529 ve 1532'deki fiyaskoları, başlangıçta kısa bir süreliğine tasarlanmış olan Kral János'un hükümlerinin uzamasına yol açtığı gibi, nihayet Osmanlı görüşünün başarısızlığa saplanması, 1544-45'ten sonra Macaristan'ın doğu kısımlarının "kaçma"sı ve zamanla "bağımsız" hale gelmesi olasılığını doğurdu. Süleyman'ın, doğu Macaristan'ı veya Erdel'i aslen bir uydu devlet olarak tasavvur etmemiş olduğuna kuşku yoktur. Bu durum sultanın, 1540 sonbaharında István Majláth'ın bu mealde getirdiği teklifi koşulsuz reddetmesinden de anlaşılmalıdır (tam da bu noktada, Macaristan'ın geri kalan kısımlarıyla birlikte Erdel'in de zaptedilmesini öngören, yukarıda takdim edilen belgeye atıfta bulunulabilir).¹⁸⁹ Süleyman'ın bahsettiğimiz devirde yerinde gibi görünen, fakat sonraları tamamıyla hatalı olduğu ortaya çıkacak olan "plan değişikliğinin" vassal bir devletin filizlenmesine uygun bir zemin yarattığı anlaşılmaktadır. Aynı devirde, Erdel'in karşı cephenin ezici çoğunluğu tarafından da, otonom bir varlık olarak tahayyül edilmediğini kaydetmek gerekmektedir. Ferdinand'ın, Macaristan kralı olarak bu topraklarda meşru bir hakka sahip olduğuna dair inancı, Erdel'i istila etmeye yönelik sürekli teşebbüslerini ateşliyordu. Macaristan'ın yüksek toplumsal tabakaları, o ana değin bütün ülkeyi tek bir siyasi birim olarak düşünmekteydiler, ancak prensliğin, Habsburglar'ın merkezileşme çabalarına karşı bir denge unsuru

¹⁸⁸ Szakály, F., *Vesztöhely az út porában*, s. 146. Viyana'ya ulaşma imkanı azaldıkça, Viyana'yı zaptetmek yoluyla tüm Macaristan'ı fethetme arzusu çelişkili bir biçimde arttı. Bu konu hakkında bk.: Fodor, P., "Ungarn und Wien".

¹⁸⁹ Yakın tarihlere yeniden ele alınan bir Osmanlı belgesi (bk.: Schaendlinger, A. C., *a.g.e.*, s. 3-4) bazı önemli noktaların aydınlatılmasına yardımcı olmakla beraber, "Majláth vaka"sının birçok vechesi bir muamma olarak kalmaya devam etmektedir. Bu konu üzerine müstakil bir makale hazırlamakta olduğumdan, burada sadece bazı saptamaları özetlemekle yetiniyorum: 1. Aslında Majláth Bábirálli'den, János'un ölümünden sonra, haraç ödemek koşuluyla kendisinin Erdel voyvodası olarak tanınmasını istemişti; 2. Berethalom dietinde (21 Eylül 1541) hakimiyetini kesinlikle kanunsuz yollarla kabul ettirdi; 3. 1540 Ekim'inde Osmanlı hükümetinin gözünden düştü; 4. Majláth'ın teşebbüsleri en büyük zarar, Bábirálli'de hüsn-i kabul gördüğüne dair yaydığı sahte haberlerden cesaretlenerek sultanla iyi ilişkiler kurmaya çalışan Ferdinand'a verdi. Bu anlamda, Ferdinand'ın 1540-41 yıllarında Macaristan'da kudretinin çok ötesinde teşebbüslere girişmesinde pay sahibi oldu.

olarak kullanılabilceği keşfedilince, otonom bir Erdel'in gerekliliğini savunmaya başladılar.¹⁹⁰ Benzer hedefler güden bu tür teşebbüslerin tam aksi kutuplarda sonlanması tipik bir "akıl marifeti" vakasıdır. Çünkü, rakipler kendi lehlerine ülkeyi tek çatı altında birleştirme işini tamamlayabilecek güçten yoksundular, ancak her biri diğerinin bu işi kendi hesabına başarabilmesini engelleyebilecek kuvvete sahipti. Sultanın, hiç kimsenin istemediği bu sonuca giden yolda attığı ilk adım, 1541 senesinde Erdel'i zabtetme düşüncesinden vazgeçmek oldu.

Sonuç olarak, sultan ve vezirleri kendilerine, imparatorluğun sahip olduğu gücün sınırlarını fazlasıyla aşan hedefler belirlediklerinden, Macaristan'daki Osmanlı teşebbüsleri başarısızlığa uğradı. Daha önemlisi, elinde bulundurduğu kuvvetin sınırlarını bilemeyen veya kabul etmek istemeyen Süleyman, takip ettiği uygunsuz siyaset nedeniyle, aksi halde erişebileceği başarılarından da mahrum kaldı.¹⁹¹

¹⁹⁰ Szakály, Ferenc, "Amikor a bárány a farkassal társalgott (Bocskai István és Lalla Mehmed nagyvezir rákosmezői találkozójának hátteréről)" [Kuzey kurtla komuştuğunda. István Bocskai ve veziriazam Lalla Mehmed Paşa'nın Rákosmező müzakeresinin arka planı hakkında.], *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn. Emlékiratok és iratok Bocskai István fejedelem és Lalla Mehmed nagyvezir találkozásáról 1605. november 11.* [Rákosmező'de Bocskai'nin maiyetinde. 11 Kasım 1605 tarihli Prensi István Bocskai-Veziriazam Lalla Mehmed Paşa müzakeresine ait hatıralar ve notlar.], yay. Ferenc Csonka ve Ferenc Szakály, Budapeşte 1988, s. 44 vd.

¹⁹¹ Bu dönemde kaçırılan fırsatların doğurduğu neticeler, Macaristan'daki Osmanlı hakimiyetinin sonuna değin Süleyman'ın koymuş olduğu hedeflere ulaşma mücadelesi veren haleflerine büyük sıkıntılar yarattı.

EKLER

Aşağıda yayımlanmakta olan dört belge İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır. Arşiv, Osmanlı-Macar münasebetleri hakkında tetkik edilen dönem ve öncesine ait kaynak malzemenin büyük çoğunluğunu muhafaza etmektedir, buna karşın mevcut vesikaların yalnızca küçük bir kısmı neşredilmiş durumdadır. Araştırmacıların kullanımına sunulan vesikalar arasında şunlar sayılabilir: György Hazai, "A Topkapı Szeráj Múzeum levéltárának magyar vonatkozású török iratai" [Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde Macaristan ile İlgili Osmanlı Vesikaları], *Levéltári Közlemények* 26 (1955), s. 286-295; Matthias Corvinus devrine ait onbir Osmanlı kaydının (daha sonra Hazai tarafından farklı yerlerde yayımlandı) tanıtımı; M. T. Gökbilgin, "Korvin Mathias (Mátyás) in Bayezid II.e mektupları tercümelere ve 1503 (909) Osmanlı-Macar muahedesinin Türkçe metni", *Bellekten* 22.87 (1958), s. 369-390; Kral Matthias devrine ait dört belge ve 1503 tarihli Türk-Macar Antlaşması'nın Türkçe metni; A. Decei, "Deux document turcs concernat les expeditions des Sultans Bayazid I et Murad II dans les pays roumains", *Revue Roumaine d'Histoire* 13.3 (1974), s. 395-413; Erdel içlerine yönelik iki akının kaydı; *a.g.m.*, "Aloisio Gritti in slujba Sultanului Soliman Kanunî, după unele documente turcești inedite (1533-1534)", *Studii și Materiale de Istorie Medie* 7 (1974), s. 101-160; Gritti ile alakalı üç kayıt. Neşredilmeyi bekleyen belgelerin taşıdığı önem, çalışmalarında bu arşivin malzemesini sıklıkla kullanan Gyula Káldy-Nagy'nin yazılarından da anlaşılmaktadır (*Szulejmán* ve "Suleimans Angriff", vb.). Aşağıdaki metinlerin yayımlanması, mütalaa edilmekte olan konu hakkındaki kaynak malzemenin artmasına ufak bir katkı sağlamak niyetini taşımaktadır.

1.

Bali Bey'in divan-ı hümayuma sunduğu arz (yaklaşık 1524-25)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 6146/2

Diğer üç vesikaya benzer biçimde, bu belge de tarih taşımamaktadır. İki sebepten ötürü, vesikanın kesin yazılış tarihini tespit etmek güçtür. İçeriği esas

alındığında, belgenin, eşit oranda hem 1521 hem de 1526 seferlerinden önceki döneme ait olabileceği ihtimali ortaya çıkacaktır. Bali Bey'in az bilinen memuriyet hayatı incelenmeye başlandığında da benzer bir ikiliğe ulaşılar. Osmanlı uç bölgesinin meşhur veziri Bali Bey, burada karşımıza Bosna beyi olarak çıkmaktadır. Bu makamı ilki 1521'den önce (Belgrad'ın fethi), ikincisi 1523-1525 arası olmak üzere iki defa işgal etmiştir (bkz.: Bostân/Ferdî: Thúry, J., II, s. 50; Celâlzáde, 45b, karş. Thúry, J., II, s. 123; Süreyya, M., *Sicill-i Osmani*, II, İstanbul 1311, s. 4.; 1521 yılında Semendire beyi olduğu ve Mohaç Savaşı esnasında bu ünvanı elinde bulundurduğu kesindir, bkz.: Bostân/Ferdî, a.g.e., s. 55; Schaendlinger, A. C., *Feldzugstagebücher*, s. 51; Feridün, *Münşe'ât*, II, s. 7; karş. Barkan, Ömer Lütüfi, "H. 933-934 (M. 1527-1528) malî yılına ait bir bütçe örneği", *İktisat Fakültesi Mecmuası* 15. 1-4. 1953-1954 (1955), s. 303.). Nihayet, arşivde edindiğim şifahi bilgiler zemininde (katalog vesikayı hicri 931 senesine tarihlenmektedir, 29 Ekim 1524 ile 17 Ekim 1525 arasını kapsayan bir dönem) belgenin, Mohaç öncesi döneme tarihlenmesi gerektiği kanaatini taşımaktayım. Burada bana, belgenin menşeinin ve beraberinde bulunan diğer vesikaların yazıldığı zaman diliminin tarihin doğruluğu hakkında herhangi bir şüpheye yer bırakmadığı anlatıldı. Üstelik ilave edilmelidir ki, tespit ettiğimiz tarihin hatalı olduğu anlaşılır ve bu vesikanın 1521 seferi hazırlıkları esnasında kaleme alındığı ortaya çıkarsa, netice itibarıyla değişen önemli bir şey yine de olmayacaktır. Hatta bu durum, Osmanlıların başından beri esas askeri amaçlarının Budin'i fethetmek olduğunu kati surette kanıtlayacaktır.

Dergâh-ı mu'allâya ve Bârgâh-ı a'lâya *ref'ullahü teâlâ fevka's-semâvâti'l-a'lâ* arz-ı bende-i bî-vücûd budur ki el-hâletü hâzihi hükm-i şerif vârid olup mazmûn-ı âli-şânında livâ-i Bosna'nun ve Hersek sancağının eşegelen asker halkının cem'i emr olunmuş ba'dehu hükm-i âhar nâzil olup mazmûn-ı şerifi azîmet-i hümâyûn Üngürüs melâ'in[i] üzerine olup yanunda ne mikdâr asker cem' olmuşdur ve bu bâbda re'y-i tedbirün nedür bildüresin deyü fermân olunmuş. Dergâh-ı saâdet-dest-gâha mahfî olmiya yümn-i ikbâl ü saâdet-iclâl ile Semendire'ye gelinüp Sava'dan İrem'e geçiliçek andan iki günde Dırava suyına varılır Dırava suyu dahi geçiliçek beş günde Üngürüs kıralının tahtı olan Budin'e varılır ve Atabe-i ulyâya mestûr olmiya Üngürüs mel'ün[un]un hiçbir vechle i'tibâr ve iltifât idecek hâli ve kudreti yokdur. Hakk celle ve a'lâ devletlü pâdişâhumuza çok yıllar ömr virsün Allahü teâlânın avn ü

inâyeti ve hazret-i risâletün mu'cizâtı berekâtında adüvv-i dîn makhûr ve mahzûl olup bir mertebede fütuhât-ı azîm hâsıl ola ki bir tevârihde olmamış ola inşâllahü teâlâ müyesser ü mukadder ola âmin ve Pojejin'den¹ dahi akıncı bendeleri geçüp Temeşkar vilâyetin ve ol etrâfları gâret itdirmek emri devletlü pâdişâhumuzun fermân-ı âliyelerine menûtdur ve hükm-i şerif mücebine Hersek sancağından gayri Bosna sancağından bu bende-i bî-mikdâr yanına el-ân üç bin mikdâr atlı ve yedi bin mikdâr piyâde cem' olup hâzır u müheyâ durup emr-i âliye tevakkuf olunur bâki bu bâbda fermân Dergâh-ı âlem-penâhundur.

Ez'afü'l-'ibad

Bali el-fakir

2.

János Szapolyai'nin elçisi Hieronym Laski için yolladığı itimadname
(Çağdaş Türkçe tercüme, 1527 sonu-1528 başı)

T SMA. E. 3942

Bu vesikaya tarih vermek kolaydır. Mektubun aslı, 18 Ekim 1527 tarihine yakın bir günde, János ve yardımcılarının bir Türk ittifakı tesis etmeye karar verdikleri ve Laski'yi elçilik vazifesiyle İstanbul'a gönderdikleri vakit (bunun için bkz.: Barta, G., *A Sztambulba vezetõ út*, s. 164.) kağıda dökülmüş olmalıdır. Macar elçisi elindeki itimadnameyi, 22 Aralık'ta, kendisini ilk olarak kabul eden veziriazama teslim etmiş olmalıdır. Türkçe tercüme ise kısa bir süre sonra takdim edilecektir. Laski beraberinde diğer paşalara ve Gritti'ye verilmek üzere başka itimadnameler de getirmişti, fakat aşağıda yayımlanmakta olan mektubun muhtevası ve üslubu Szapolyai'nin kendi lehinde müsait bir anlaşma temin edebilmek için esas olarak İbrahim'e bel bağladığını göstermektedir. Hem bu mektup hem de Laski'nin İstanbul'daki müzakerelerine dair tuttuğu notları, bu dönemde Macaristan'la ilgili Osmanlı siyasetinin dizginlerinin sadrazamın elinde olduğunu ortaya koymaktadır. – Belgenin orijinalinin fotoğrafını, içinde

¹ İleride Pozsezsena (Požežena) adını alacaktır, Erdel'e yönelik bir baskın esnasında Osmanlı birliklerinin Haram ve Güvercinlik (Golubac/Galambóc) arasında Tuna'yı geçtikleri geleneksel nokta.

bulduğu kötü durumdan ötürü yayımlamak mümkün olmadı, bu nedenle yalnızca bir transkripsiyon vermekle yetinmek mecburiyetinde kaldım.

Üngürüs kralı Yoanus'dan gelen mektüb süretidür

Yoanus Üngürüs kralı ki Erdel beği idi¹ hazret-i İbrahim Paşa'ya² ki devletlü yüce pâdişâhun ulu vezîri ve sırdaşı ziyâde sevgilü dostumuza duâlar ve cemî-i hizmetünuze hâzırız [sic!] ma'lûm ola ki devletlü yüce pâdişâhun ayagı toprağına yarar i'tikâd itdüğümüz Yeronimoy³ nâm yarar âdemümüzi elçiliğe irsâl itdük ki sultânunun âlî himmeti ile yüce pâdişâh huzûrlarında benüm âdemüz [sic!] cevâbları arz olına ve sultânundan dileğümüz budur ki elçimüz sözlerine ve cevâblarına huzûr-ı şerîfünüzde ve devletlü yüce pâdişâhun huzûr-ı şerîflerinde i'tikâd olına zirâ bizüm sırrumuz anunla sultânuma takrîr olunur ümîzdür ki devletlü sultânundan her ne maslahat düşerse yüce ve âlî pâdişâhun huzûr-ı şerîflerinde himmet ve inâyet olına ve lütf idüp cevâbla ta'cil bu cânibe göndermesine sultânundan inâyet olına bâkî Allahü teâlâ sultânun hazretlerinin ömrin ve devletini ziyâde eylesün.

3.

Boğdan voyvodası Petru'nun Asitane'ye yolladığı mektubu

(Çağdaş Türkçe tercüme, 1527 sonu-1528 başı)

TSMA. E. 5536

Mektupta bahsi geçen hadiseler (Ferdinand'ın Estergon'da ikameti, Szapolyai'nin Taşnad'da bulunması ve Piotrikov dieti için girişilen hazırlıklar, vb.), aslen Macaristan ahvali üzerine hazırlanmış bir takrir olan bu belgenin, büyük olasılıkla 1527 Kasım'ına tarihlendirilmesine olanak tanımaktadır.

¹ 10 Kasım 1526'ya kadar Erdel voyvodası.

² Süleyman'ın 1523-1536 arasında görev yapmış yüksek nüfuzlu sadrazamı.

³ Hieronym Laski, hümanist eğitim alan bir Leh aristokrati, Nisan 1527'den sonra János'un diplomatlarından biri oldu. Gritti ile olan yakın ilişkileri nedeniyle, Gritti'nin ölümünden sonra (1534) János tarafından hapsedildi, ancak daha sonra (1535) salıverildi. Ferdinand adına hizmet etmeye devam etti.

İstanbul'a tam olarak ne zaman ulaştığı bilinmemekle birlikte, en geç ertesi senenin başında Türkçe tercümesi hazırlanmış bulunuyordu. Bu mektup muhtemelen, Laski ile yürütülen görüşmeler esnasında János'un içinde bulunduğu zor durumdan istifade etmek isteyen paşaların işine büyük ölçüde yarıyordu.

Hüve

Âsitâne-i saâdete Kara Boğdan voyvodası olan Petri voyvodadan gelen mektüb süretidür

Yüce ve ulu Âsitâne'ye bu kulunuz ve hizmetkârunuz¹ arz eylediği budur ki Âsitâne-i saâdetün rûşen ma'lûmıdır ki bundan evvel Nemçe cânibinden Üngürüs memleketine kiral olmağa gelen Ferdinanduş nâm kiralun Erdel voyvodalığında gelüp kiral olan Kiral Yanoş ile mâbeynlerinde olan husûmetlerini ve kazıyelerini defa'âtile ve kerrâtile Âsitâne-i saâdete arz eylemiş idük hâliyâ yine ol cânibden ahbâr istifsâr buyrulursa ol tarafdan yarar âdemlerümüz gelüp şöyle haber nakl eylediler ki mezkûr Ferdinanduş askeri ile Budim şehrinün yukarı cânibinde İstirigom [Esztergom] kal'esi nâm kal'ede olup âdet ü kânûn üzre Üngürüs memleketine aslıyle kiral olup² ve defa'âtile Kiral Yanoş ile muhârebe ve mukâtele idüp ve âhirü'l-emr Kiral Ferdinanduş gâlib gelüp mezkûr Yanoş kralı sıyup ve cengden halâs bulup kaçup³ Erdel memleketine varup Koloş nâm bir varoş içine düşüp ol yeri penâh idinüp⁴ sonra Erdel askeriyle Sekulet [Székely] askeri cem' olup ittifâken Kiral Yanoş'un üzerine gelüp mezkûr ol yerden çıkarup serhadd-i memlekete Lih vilâyetine karîb Taşnad nâm bir varoşa düşürmüşler şimdi ol mahallde durup ana tâbî' olan kaçgun ve singun askerin cem' idüp Lih kralı dahi ana yardım virüp bir mikdâr oldukça asker devşürüp Budim cânibine Kiral Ferdinanduş ile ceng ü cidâl eylemek için gideyürmüş⁵ ve Lih kralı şöyle işidiyoruz ki Petrikov nâm bir varoşda olup ve bir ulu cem'iyyet idüp banların yanına getürdüp ve França

¹ Petru Rareş, 1527 başlarından itibaren Boğdan voyvodası, 1538 seferi sırasında Süleyman tarafından tahtından uzaklaştırıldı, yine sultan eliyle 1541 senesinde eski makamına iade edildi, 1546'ya kadar hüküm sürdü.

² 3 Kasım 1527.

³ 27 Eylül 1527 tarihli Tokaj Muharebesi.

⁴ Aynı yılın Ekim ayı.

⁵ Pek doğru bir malumat sayılmaz. Aslında Kral Sigismund, János'un yardım çağrılarını geri çevirmişti, fakat János taraftarlarının sonbaharda Lehistan'da asker toplamalarını gözlemekten geldi. Sayıları az da olsa gerçekten kimi askeri birlikler Macaristan'a ulaştılar.

kıralun ve ol cânibde olan nice beylerün elçileri gelüp ve ulu danışıkları olup⁶ ammâ kasdları ve fikrleri ne idüğünü bilemedük inşallahü'r-rahmân ol cânibden gelecek âdemlerümüz vardur ne vechile haber getürürlerse vukû'ı üzere Âsitâne-i saâdete i'lâm idevüz ki biz bendenüz ol yüce ve âli Âsitâne'nün hâlis ü muhlis bendeleriyüz bâkî fermân Dergâh-ı âlem-penâhundur ve'd-du'â.

Bende el-hakirü'l-'ibad

Petri, voyvoda-ı Boğdan

4.

Sadrâzam İbrahim'den Péter Perényi'ye gönderilen bir mektubun müsveddesi
(Nisan-Mayıs başı 1531)

TSMA. E. 6526

Yukarıda ifade edildiği gibi, Osmanlı sarayı Mohaç zaferinden sonra sürekli olarak Macaristan'da Osmanlı hakimiyeti fikrini temsil edebilecek kişi veya gruplar aramaktaydı. Osmanlıların bu yöndeki gayretleri, İbrahim'in evvelce ele geçirilmiş (János'u "haince" terkeden) Péter Perényi'yi lütfedip niçin serbest bıraktığını izah etmektedir. Şeklen Ferdinand'a meyilli gibi görünse de, bu Macar asilzadesi nankörlük etmedi. İbrahim'in sıkıştırılmaları üzerine 19 Mart 1531 tarihinde Bélavár'da başlayan toplantıda, yani 1531 yılının meşhur "kralısız dietler"inin açılışında Türklerle ittifak kurma düşüncesinin (Kral János'un önderliği altında) sözcülüğünü yaptı. Toplantıda hazır bulunanlar bu derece önemli bir konuda tek başlarına karar verme selahiyetini kendilerinde görmediklerinden 18 Mayıs'ta, Veszprém'de bir toplantı daha tertip edildi ve bu durum Perényi'nin adamları vasıtasıyla Bâbüâllî'ye bildirildi. Aşağıda verilen müsvedde, Perényi'nin elçisi tarafından zadeganın vardığı karara uygun olarak İstanbul'a getirilen mektuba verilen cevabı ihtiva etmektedir. (Böylelikle, Fraknói'nin düşüncesinin tersine elçi

⁶ Piotrikow dieti Aralık ayında açıldı. Gündemindeki maddelerden birini Macaristan'la ittifak kurma teklifi oluşturmaktaydı. Fransız elçisi Antonio Rincon idi, Rincon Sigismund'u János'a yardım etmesi hususunda ikna etmeye çalıştı, ancak başarılı olamadı.

Osmanlı başkentine ulaşmış olmaktadır, karş. *Magyar országyülési emlékek*, I, s. 316-317, n. 5; tamamı için, *a.g.e.*, s. 311 vd.) Elimizdeki müsvedde, Perényi'nin güç kazanmak için kişisel bir ihtirasa sahip olsa da olmasa da, bu devirde János'un hükümdarlığını kuvvetlendirme yolunda katkıda bulunmadıkça İbrahim'in yardımına güvenemeyeceğini açıkça sergilemektedir. Veziriazamın tutumu – muhtemelen daha sonra değişti – mektubun içerdiği ifadelere dayanılarak açıklanabilir. Bu mektup, Osmanlı yönetiminin tekrar Viyana'ya doğru ilerlemek amacıyla hazırlıklar yürüttüğünü ve hareket halindeki ordunun herhangi bir sıkıntı ile karşılaşmasını engellemek için düzene kavuşmuş, tercihen Osmanlı taraftarı bir Macaristan'a şiddetle ihtiyaç gösterdiğini tebarüz ettirmektedir. Bu bağlamda, İbrahim elindeki tüm siyasi silahları kullanarak övgü ve tahkir, vaat ve tehditlerin tefferruatlı bir karışımını hazırladı ve Macar "partner"ini, ülkesinin seçebileceği tek bir yol kaldığına ikna etmeye çalıştı: Osmanlı İmparatorluğu'na teslim olmak.

Hüve

Paşa-yı a'zâm hazretleri câniblerinden Peremi Petri'ye mektûb yazıla ki şimdiki hâlde ol cânibde olan ba'z-ı Üngürüs beğleriyle bile bu cânibe mektûb gönderüp ol beğler ile kavlı ü ittifâk idüp devletlü pâdişâhumuz e'azallahü ensârehü hazretlerinün emr-i şerifleri üzere Kıral Yanoş hazretlerine tâbi' olmak içün muâhede eyleyüp ol hinde hâzır bulunmayan beğlere dahi haber gönderüp Mayıs ayının onsekizinci gününde bir yerde cem'iyet itmek üzere olduğun bildürüp Pozega vilâyetinden ve İslavin'den ve Hırvat'dan haber gelüp akınlar ve ziyânlar oldı didüklerin bildürmişsin¹ her ne ki demiş isen cümle ma'lûm oldı yüzün ağ olsun senden umulan dahi bu idi ki sâbıktan bizüm ile eyledüğün ahd ü peymân üzere olup doğruluklarun zâhir olaydı zîrâ ki sen gelüp devletlü saâdetlü pâdişâhumuz hazretlerinün mübârek ellerin öpüp ve hil'at-ı hümâyûnların giyüp ve askerlerin görüp bizüm ile ol ahdler ve yeminler ki olmuş idi ömrümüz oldukça biz ol ahd üzerine durup ahdimizden ve yeminimizden dönmek ihtimâli yokdur devletlü pâdişâhumuz hazretlerinün bunca inâyet ve merhametlerin gördün sana kayd ü bend urulmayup izzet ü hürmet ile riâyetler olunup kal'elerün ve memleketün girü virilüp kimesne

¹ Bu haberler Perényi'ye, Bélavár'daki toplantıya katılanlar tarafından iletilmişti.

senden mâl istemedi ve nesne taleb itmedi² devletlü pâdişâhumuz hazretleri ol pâdişâh degıldür ki Ferenduş gibi kimesnenün mâlına ve kal'esine tama' eyleyüp hîle ve hud'a ile ve âdem aldamak ile pâdişâhlık eyleye. El-hamdü'l-illâh ve'l-minne bunca mâl ve memleket ve kul ve leşker ki Allahü teâlâ benüm pâdişâhuma müyesser itmişdür ve yer yüzinde dahi bir kimesneye virilmiş değıldür kimesnenün mâlına ve memleketine ve kal'esine ihtiyâcumuz yokdur âdamlıktan [sic!] murâd olunan bir ahd ü peymândur ki dostlar arasında ri'âyet olına bizüm sizünle vâkı' olan ahdlerimiz bir dürlü dahi olmayup mukarrerdür ve mâdem ki senün tarâfundan ahde muhâlefet olmya bizüm cânibümüzden ana muhâlif iş olmak ihtimâli yokdur senünle bile gelüp ahd ü peymân olınan erşek [érsek] eyledüğü ahdlerine durmayup devletlü pâdişâh hazretlerinin düşmânı olanlara tâbi' olup hiyânet eyledi³ okuduğı yerlerde görmişdi⁴ evvelâ ol vakt senün için Peremi Petri henüz yiğitdür deyü söyler idi sen sadâkat üzere oldun ahde muhâlif iş eyledüğün istimâ' olunmadı hâliyâ senden umduğumuz gibi mektûbun gelüp cümle-i Üngürüs beğleri ile ittifâk idüp devletlü pâdişâh hazretlerinin emr-i şerifleri üzere olmak için cem'iyet ve ittifâk eylemişsin bundan evvel Kırıl Yanoş hazretlerinin elçileri gelüp devletlü pâdişâh-ı âlempenâh hazretlerinden tazarru' idüp düşmânları cânibinden elçiler gelüp mâbeynde musâlaha olmak murâd idindüklerin bildürdükde⁵ devletlü pâdişâhumuz hazretleri dahi kemâl-i merhamet ve inâyetlerinden şimdilik akınlar olmamak emr idüp serhâdde olan sancak beğleri kullarına hükmler gönderilüp emr eylemişler idi Bosna sancağı beğine ol hükmler bir mikdâr geç varmağla akın eylemiş hâliyâ ol akından alınan dillerden bunda gelüp soruldukda girü senün doğrulukların haberlerin virüp cümle-i Üngürüs beğlerini devletlü pâdişâh hazretlerine itâat itdürilmek için çalışduğın haberlerin virdiler eyü varmışsın devletlü pâdişâh hazretlerinin emrleri ve ahdleri muhkemdür şimdiden sonra beğler kulları ol uclarda olan yerlere akın itmeyüp kimesneyi incitmezler mâdem ki Kırıl Yanoş hazretleri hayâtda ola Allahü teâlânun birliği ve ulu peygâmbürümüzün *salallahü aleyhi ve sellem* hürmeti hakkıçün ve dînumüz için yemîn iderüm ki devletlü pâdişâh hazretleri anun ile eyledükleri ahdden dönmezler her zamân inâyet ve merhametleri

² 1529'daki olaydan bahsetmektedir. Osmanlılar tarafından basit bir sadakat yemininden sonra sağ salım salıverilmişti.

³ Estergon başpiskoposu Pál Várday kastedilmektedir. Várday, 1529 Eylül'ünde, sultanın ilk Viyana seferi esnasında teslim oldu.

⁴ 1530'da, Roggenдорf'un Budin'i muhasarası esnasında tekrar Ferdinand'ın tarafına geçti.

⁵ Sirasyfa, Poznan'da 1530 Ekim-Kasım aylarında ve Visegrád'ta 1531 başında János ve Ferdinand'ın elçileri arasında vuku bulan müzakerelere atıfta bulunmaktadır.

anunladur her kim ki Kırıl Yanoş hazretlerine tâbi' u muti' ola kendüsi memleketi sâir memleketümüz gibi olup ahâlisine ve oğullarına ve kızlarına kimesneden zarar u ziyân irişdürilmek ihtimâli yokdur emrsüz anun gibi serhadd beylerinden bir fesâd ü şenâat olur ise dahi a'ceb olmaz devletlü pâdişâhumuz hazretlerinin rızaları ve emrleri yokdur anun gibi emrsüz iş idenlerün dahi hakklarından gelinür sen usulli akıllı âdemsin devletlü pâdişâhumuz hazretlerinin mürüvveti ve kerem ve inâyetini gördün Üngürüs memleketini iki def'a kılıclarıyla feth eylediler zabt eylemeye hod kâdirler idi kudretleri yoğıdi dimeğe hod aslâ mahâl yokdur zirâ Allahü teâlânun inâyeti ile cümle-i âlem halkına ma'lûmdur ki pâdişâhumuz ne kadar mâla ve leşkere kâdirdür bu kullarına emr itseler bir gün içinde nice yüzbin asker ihzâr olunur Alamanlu ve İspanya gibi değillerdür ki kimesneden mâl istemekle ve hîle ve hud'a itmekle acz ile ve zebûnlukla leşker cem' eyleyeler França pâdişâhi dahi mukaddem bizüm ile ahd ü karar eyleyüp devletlü pâdişâh hazretleriyle dost olmuşdur⁶ Lih kırılı hod devletlü ve saâdetlü pâdişâh hazretlerinin dostına dost düşmânına düşmân olmak üzere ahdleri olmuşdur⁷ França pâdişâhinun sâbıkâ biz seferde iken Budin'de Yanoş kırıl hazretlerine elçisi gelüp devletlü pâdişâh hazretleriyle dahi muâhede itmişdür⁸ bu husûs senün dahi ma'lûmundur şimdi Ferenduş sâir beğleri aldayup França ile ve Lih kırılı ile birlikte olmak sûretin gösterüp murâdı budur ki Üngürüs beğlerini hîle ile kendüye döndürüp sonra fırsat bulduğı vakt cümle kal'elerini ve memleketlerini ellerinden ala Üngürüs beğleri evvelden Alamanlu'ya gâlib olagelmışler idi şimdi gayretleri kanda gitdi ki Alamanlu'ya tâbi' olup zebûnluk göstereler maksûd memleket ise ve huzûr ve râhatlık ile yerlü yerinde oturmak ise devletlü pâdişâhumuz hazretlerinin emr-i şerifleri üzere Kırıl Yanoş hazretlerine cân u dil ile tâbi' u muti' olsalar devletlü pâdişâhumuz hazretleri Allahü teâlânun birliği hakkıçün ve dînumüz için ahdlerinden dönmezler aslâ ve kat'â bu cânibden kimesne ol diyârlara dahl u taarruz itmez idi ammâ şöyle ki Alamanlu'nun fitne ve hud'asına inanup dahi Üngürüs beğleri Yanoş kırıl hazretlerine tâbi' olmayup ikilikde olalar sen hod devletlü pâdişâh hazretlerinin leşkerini gördün bir mikdâr bilürsin ol vaktler

⁶ Bir ahde varılmış olmasından bahsedilmesi maksatlı bir abartma olmalıdır. Hem 1525-26 yıllarında, hem de 1528'de Fransız elçileri İstanbul'da bulunmuş olsalar dahi böyle bir antlaşma tahakkuk etmedi.

⁷ Bu antlaşmalar 1525 ve 1528 senelerinde imzalanmıştır.

⁸ Kral János, elçisinin 28 Ekim 1528'de Kral François ile akdettiği Fontainebleau muahedesini, 1 Eylül 1529 tarihinde Budin'deki ordugahta tasdik etti. Bu antlaşmayı onaylayarak, erkek bir varis bırakmadan öldüğü takdirde, Orleans prensi Henry'nin yerine geçmesini kabul etti. Fransız tarafı, János'un elçisiyle birlikte Batı Avrupa seyahatine katılan Rincon tarafından temsil edilmişti (dolayısıyla 1528 yılında İstanbul'da bulunan elçinin o olması imkansızdır). János'la akdedilen antlaşma sultan tarafından da onaylanmışa benzemektedir.

yalnuz iki beğlerbeğilüğün leşkerleri cem' olmuşdı bu def'a ki emrleri ve rızaları üzere olunmaya cümle sekiz beğlerbeğilüklerin yer gök götürmez leşkerlerini çıkarup bir azim ve ulu yarak ile ve şevket ile varılır ki leşkerün bir ucu Edirne'de ve bir ucu Bec kal'esinde olur sonra ol vakt pişmân olmak fâide itmez çak niyet-i hümâyûnları Rim diyârlarını dahi yakup yıkmak üzere mukarrer olur cümle-i leşkerlerimiz ve beğlerbeğilerümüz ve beğlerimiz yerlü yerinde düşmân yarağıyla hâzır u müheyyâ olmuşlardur eger devletlü pâdişâhumuz hazretleri ben kullarına emr itdükleri gibi Arab ü Acem memleketlerinin ve Mısır ve Şam ve Diyarbekir vilâyetlerinin ve cümle Kürdistan'un ve Dulkadirli vilâyetinin ve Anadolu ve Rum ve Karaman diyârlarının ve Deşt-i Kıpçak ve Tatar memleketlerinin deryâ gibi leşkerlerini çıkarup yürütmeğe Allahü teâlânın inâyeti ile kudretümüz vardır girü el-ân dahi çıkmak üzere emr olunmuşdur eyle olsa sen dahi ol ahd ü peymân üzerine ki senünle olmuşdı eğer râst olup ol cânibe olan cümle-i Üngürüs beğleriyle hakikat üzere ittifâk idüp Yanoş kiral hazretlerine cân u gönülden tâbi' u muti' olalar devlet sizündür memleketünüz ve kal'elerünüz ellerünüzde olup devletlü pâdişâh hazretlerinin beğlerinden ve kullarından kimesne memleketünüze dahl u taarruz eylemez Yanoş kiral hazretleri dahi mâdem ki cümle-i beğler doğruluk üzere olalar kimesnenün kal'esine ve memleketine tama' eylemezler eğer kalbünüzde Yanoş kiral hazretlerinden bir havf u haşyet var ise bi'l-küllîye gönlünüzden çıkarup havf itmeyesiz ol husûsda Yanoş kiral hazretleri tarafına biz kefil oluruz ki eğer sizsiz ve eğer sâir Üngürüs beğleridür aslâ bir ferde anlardan zarar u ziyân gelmeyüp yerlü yerinde riâyet olup memleket halkı dahi rencide olmayalar cümle-i beğler ile bu husûsları söyleşüp dahi huzûr u refâhiyet üzere olmak istersenüz devletlü pâdişâh hazretlerinin rızaları üzere olası ve girü ahvâlünü yazup mufassalan bu cânibe bildüresiz.

ABSTRACT

The present article is an attempt to clarify the Ottoman military and political attitudes towards Hungary between the years 1520-1541. There has always been a well-known debate over the real Ottoman intentions concerning Hungary. Although the repeated retreats and compromises blurs the actual aims of the Ottoman government, this article asserts that the Ottomans, from the beginning, wanted to conquer Hungary.

During the process of integration of Hungary into the Ottoman Empire, the Ottoman central government made several concessions and approved the temporary sovereignty of some certain Hungarian nobles, which can be simply explained by the Ottoman methods of gradual expansion. But as a conclusion, it appears that the Ottoman endeavours failed in Hungary, because the Ottoman administration set to themselves aims that were beyond the capacity of the Empire.